

ISSN ๒๒๒๙ - ๑๐๖๗

วารสารศิลปวัฒนธรรม

WECHUS

ตุลาคม ๒๕๖๖ - กันยายน ๒๕๖๗ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑๒

ART AND CULTURE PHETCHABUN RAJABHAT UNIVERSITY

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

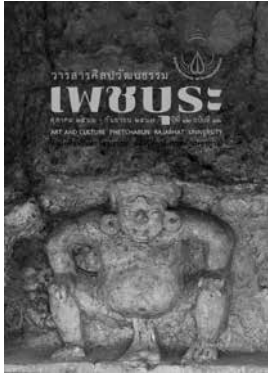

วารสารศิลปวัฒนธรรม

WCHUSE

ตุลาคม ๒๕๖๖ - กันยายน ๒๕๖๗ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑๒

ART AND CULTURE PHETCHABUN RAJABHAT UNIVERSITY
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

จำนวนที่พิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม
เจ้าของ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
วัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลศิลป
วัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์
ISSN ๒๒๒๙ - ๑๐๖๗

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.ธวัช พะยัม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศิริ คิตติ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สำราญ ท้าวเงิน

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ขุนแผน ตุ่มทองคำ
อาจารย์ใจศุภราญ จารึกสมาน
อาจารย์ ดร.สฤติ คำมี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปาริชาติ ลาจันนนท์
อาจารย์สมคิด ฤทธิ์เนติกุล
อาจารย์สมศักดิ์ ภูพรายงาม
อาจารย์พีรวัฒน์ สุขเกษม

ประสานงาน

นายวิโรจน์ หุ่นทอง

ฝ่ายวารสารออนไลน์

นางสาวจิราภา เหมือนพิมพ์ทอง

ฝ่ายดำเนินการ

นางนิภา พิลาเกิด
นางสาวปวีณา บัวบาง
นางสาวสุพิชญา พูนมี
นางสาวมัลลิกา อุฤทธิ์
นางสาวณัฐวดี แก้วบาง
นางสาวกัญญารักษ์ ตีตาร์

ฝ่ายกราฟิก/ภาพ

นางสาวমনชยา คลายไศก
นายพิทักษ์ จันทร์จิระ

ผลิตและเผยแพร่โดย

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
๘๓ หมู่ ๑๑ ถนนสระบุรี - หล่มสัก
ตำบลสะเตียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๐๐๐
โทรศัพท์. ๐ ๕๖๗๑ ๗๑๔๐
โทรสาร. ๐ ๕๖๗๑ ๗๑๔๐
<https://artculture.pcru.ac.th>

FB : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

พิมพ์ที่ : ร้านเก๋าสืบ ๘๘ หมู่ ๖

ตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๐๐๐

โทร. ๐๘ ๙๖๔๑ ๓๕๓๓

บทบรรณาธิการ

วารสาร “ศิลปวัฒนธรรมเพชบุรี” เป็นวารสารที่ได้รับรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรีเป็นหลัก ทั้งด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปหัตถกรรม ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้าน เครื่องมือเครื่องใช้ ตำนาน ความเชื่อ อาหารการกินของชาวจังหวัดเพชรบุรี

วารสารฉบับนี้ดำเนินมาถึงฉบับที่ ๑๒ กองบรรณาธิการได้เลือกสรรบทความวิชาการที่มีความหลากหลาย และน่าสนใจในด้านต่าง ๆ มานำเสนอ อาทิ ศรีเทพ : เมืองโบราณยุคแรกแห่งลุ่มแม่น้ำป่าสัก วัดโพธิ์กลางบ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา : หลักฐานทางศิลปกรรมลาวที่หลงเหลือเพียงภาพถ่ายเก่า สุนทรียภาพทางวัฒนธรรมความเชื่อพ่อนแซบลาน ทอดมัน-หัวปลีสูตรบ้านสะเดียง น้ำตกตาดใหญ่ น้ำหนาว เป็นต้น

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านทุกท่านจะได้รับความรู้ และเพลิดเพลินไปกับนานาสาระของบทความในวารสารฉบับนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวารสารฉบับนี้จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ และการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาวจังหวัดเพชรบุรีสืบไป

ในโอกาสนี้ กองบรรณาธิการขอขอบคุณผู้เขียนบทความ ผู้แนะนำข้อมูล และผู้ทรงคุณวุฒิ ทุกท่านที่กรุณาแสดงความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อคณะทำงานจนทำให้วารสาร “ศิลปวัฒนธรรมเพชบุรี” ฉบับนี้ได้จัดพิมพ์เผยแพร่จนสำเร็จลุล่วงมาได้ด้วยดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

สารบัญ

๓ บทบรรณาธิการ

๖ ศรีเทพ

: เมืองโบราณยุคแรกแห่งลุ่มแม่น้ำป่าสัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อีระวัฒน์ แสนคำ

๕๒ วัดโพธิ์กลาง บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา

: หลักฐานทางศิลปกรรมลาวที่หลงเหลือเพียงภาพถ่ายเก่า

จิรวัดน์ ตั้งจิตเรเจริญ

๖๔ สุนทรียภาพทางวัฒนธรรมความเชื่อพื้นแบบล้าน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม

๙๒ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

: แนวคิดและหลักการ PublicParticipation in
Environmental Conservation of Arts

: Concepts and Principles

อาจารย์พีรวัฒน์ สุขเกษม และ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ขุนแผน ตุ่มทองคำ

๑๒๒ การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

Conservation of Thai Arts and Culture

ธานี สุขเกษม

๑๔๒ ลายนกกระजิบบ้านเขาชะโงกเหนือ
ผ้าทออัตลักษณ์อำเภอชนแดน
มนชยา คลายไคก

๑๕๒ ทอดมันหัวปลีสูตรบ้านสะเตียง
วิโรจน์ หุ่นทอง

๑๖๔ น้ำตกตาดใหญ่น้ำหนาว
จิรภา เหมือนพิมทอง

๑๗๖ เมี่ยงตำข้าวโพดบ้านท่าพล
งานอร่อยต้องห้ามพลาด
อาจารย์ไจสคราญ จารึกสมาน

๑๙๐ อีต ๑๒ หรือประเพณี ๑๒ เดือน
ของชาวเพชรบูรณ์
อาจารย์ ดร.สตุติ คำมี

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีตมักจะคำนึงถึงว่า ที่อยู่อาศัยจะต้องอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำเป็นสำคัญ เพราะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ใช้ในการอุปโภคบริโภค เป็นแหล่งอาหารรวมทั้งเป็นเส้นทางคมนาคมจากชุมชนหนึ่งไปอีกชุมชนหนึ่งอีกด้วย ดังนั้นเราจึงพบว่ามีารค้นพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนโบราณมากมายกระจายตัวอยู่ตามลุ่มน้ำต่าง ๆ ทั้งสายเล็ก สายใหญ่ และแหล่งน้ำอื่น ๆ เช่น หนองหรือบึง เป็นต้น แม้กระทั่งในปัจจุบันการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ส่วนใหญ่ก็ยังคงอาศัยที่ราบลุ่มน้ำเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน

ศรีเทพ

: เมืองโบราณยุคแรกแห่งลุ่มน้ำป่าสัก

ผู้เขียน : ผศ.ดร. อีระวัฒน์ แสนคำ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

ไหลจากทิศเหนือไปทิศใต้ผ่านจังหวัด เพชรบูรณ์ ลพบุรี สระบุรี และไหลลงสู่แม่น้ำ เจ้าพระยาฝั่งซ้ายที่ป้อมเพชร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความยาวประมาณ ๓๕๐ กิโลเมตร (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมาย เหตุฯ, ๒๕๔๔: ๒) กลุ่มน้ำป่าสักตอนบนในเขต จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นอีกบริเวณกลุ่มน้ำหนึ่งที่มีการ พบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่สมัย ก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์

เมืองโบราณศรีเทพเป็นเมืองโบราณ ขนาดใหญ่เมืองหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มน้ำป่าสักตอนบน ท้องที่อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีร่องรอย พัฒนาการของชุมชนโบราณขนาดเล็กหลายแห่ง ในบริเวณใกล้เคียงมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตอนปลาย และด้วยมีปัจจัยหลายด้านมาเกี่ยวข้อง ชุมชนเล็ก ๆ ก็ได้พัฒนาเป็นชุมชนเมืองในราว พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ สืบเนื่องมาจนถึงราว พุทธศตวรรษที่ ๑๘ จึงมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง จนได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาโดยกรมศิลปากร และจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

ล่าสุด อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม จากการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญ ครั้งที่ ๔๕ ขององค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ณ กรุงริยาด ประเทศซาอุดีอาระเบีย เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๖๖ ทำให้อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเป็นที่รู้จักและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอันดับต้น ๆ ของจังหวัดเพชรบูรณ์ในปัจจุบัน

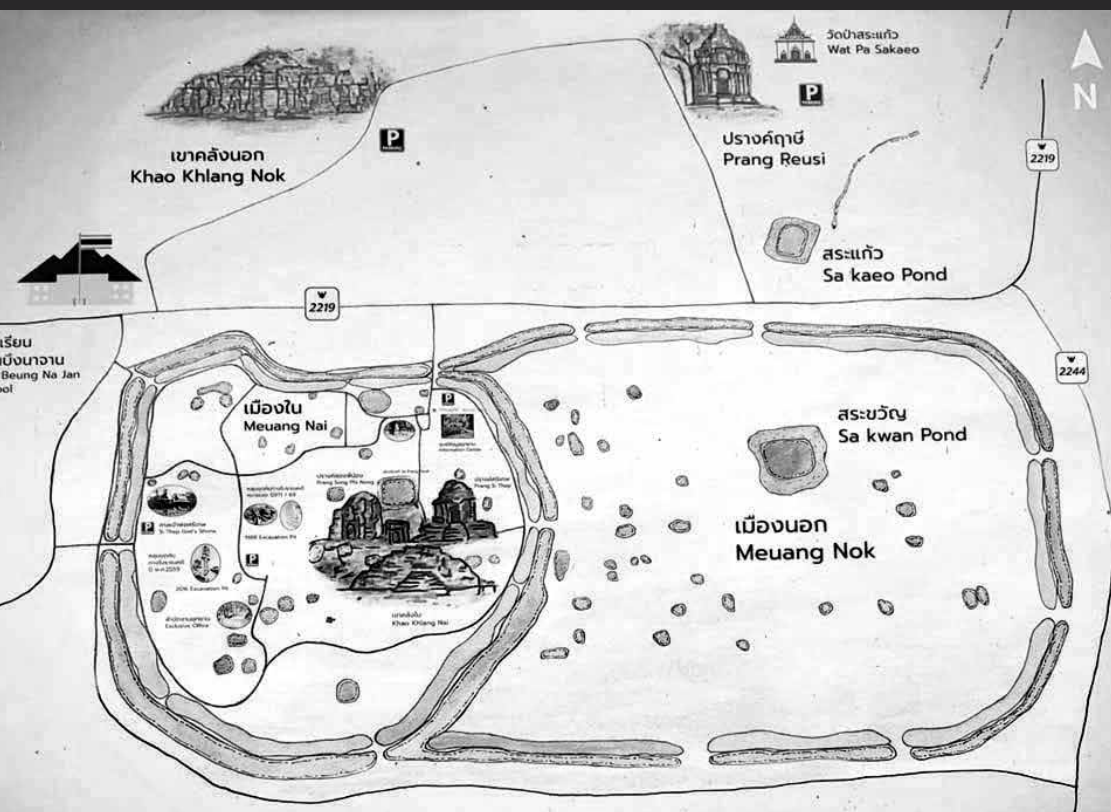
ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงได้นำข้อเขียนเดิมของผู้เขียนที่เคยอัดสำเนาใช้เป็นเอกสารประกอบการเดินทางทัศนศึกษาอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพของกลุ่มประวัติศาสตร์สองข้างทาง สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ มาเรียบเรียงใหม่และสรุปข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนโบราณเมืองศรีเทพมานำเสนออีกครั้ง เพื่อเป็นเสมือนหนึ่งเอกสารประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีของจังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับเมืองศรีเทพ

เมืองโบราณศรีเทพเป็นเมืองโบราณที่เก่าแก่ที่สุดในลุ่มน้ำป่าสักตอนบน ถึงแม้ว่าจะกลายเป็นเมืองร้างมาแล้วกว่า ๗๐๐ ปี เมืองศรีเทพก็ยังหลงเหลือร่องรอยโบราณสถานต่าง ๆ ให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่อย่างชัดเจน กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ และหลังจากนั้นกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานพร้อมทั้งเขตที่ดินของโบราณสถานในเขตเมืองศรีเทพ กลุ่มโบราณสถานบริเวณเขาคลิงนอกและโบราณสถานปรางค์ฤๅษี โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๘๐ ตอนที่ ๒๙ วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๐๖ จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๕๒๗ จึงได้จัดตั้งให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๑)

▲ ผังเมืองโบราณศรีเทพ : กรมศิลปากร

๑. สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์

เมืองโบราณศรีเทพ ตั้งอยู่หมู่ที่

๑๓ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ลักษณะผังเมืองเป็นเมืองแผดรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมมุมมน ประกอบด้วยเมืองในและเมืองนอก จากการศึกษาทางวิชาการพบว่า เมืองในเป็นส่วนที่สร้างขึ้นก่อน ต่อมาภายหลังจึงขยายพื้นที่ออกไปทางทิศตะวันออกเป็นส่วนเมืองนอก ทำให้เมืองศรีเทพมีพื้นที่รวมทั้งสิ้นประมาณ ๒,๘๘๙ ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่ในส่วนเมืองใน ๑,๓๐๐ ไร่ และเมืองนอก ๑,๕๘๙ ไร่ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๒)

ลักษณะเมืองแผดเช่นนี้เป็นลักษณะของเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยทวารวดี โดยเฉพาะทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สาเหตุน่าจะมาจากเมืองมีประชาชนเพิ่มมากขึ้น จึงขยายเมืองออกไปโดยให้อยู่ติดกัน (สมัย สุทธิธรรม, ๒๕๔๖: ๒๙ - ๓๑)

เมืองใน ผังเมืองมีลักษณะเป็นรูปเกือบกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร มีช่องประตูเมือง ๖ ช่องทาง พื้นที่ภายในเป็นที่ราบลอนลูกคลื่น มีโบราณสถานราว ๔๐ แห่ง มีสระน้ำและหนองน้ำกระจายอยู่ทั่วไป

เมืองนอก ผังเมืองมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน ต่อกออกไปทางด้านทิศตะวันออกของเมืองใน พื้นที่เป็นที่ราบ มีช่องประตูเมือง ๖ ช่องทาง มีสระน้ำอยู่ทั่วไปและมีโบราณสถานราว ๕๔ แห่ง

นอกจากนี้ พื้นที่นอกเมืองบริเวณรอบ ๆ เมืองศรีเทพ ยังมีโบราณสถานกระจายอยู่ทั่วไปราว ๕๐ แห่ง ที่สำคัญเช่น โบราณสถานเขาค้างนอกและปรางค์ฤๅษี

จุดที่ตั้งของเมืองศรีเทพนั้นอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำป่าสัก ห่างจากแม่น้ำป่าสักราว ๔ กิโลเมตร และมีแม่น้ำเหียงซึ่งแยกตัวออกมาจากแม่น้ำป่าสักในเขตอำเภอมัญจาคีรีทางทิศเหนือแล้วไหลไปบรรจบกับแม่น้ำป่าสักทางตอนใต้ของเมืองศรีเทพ แม่น้ำเหียงอยู่ถัดเข้ามาจากแม่น้ำป่าสักราว ๒ กิโลเมตร โดยแม่น้ำเหียงนี้อาจจะเป็นแม่น้ำป่าสักสายเก่าหรือไม่ก็เป็นคลองที่ชักน้ำจากแม่น้ำป่าสักเข้ามาในคูเมือง

การที่เมืองศรีเทพอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำ จึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง ในขณะเดียวกัน เมืองศรีเทพยังตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างบ้านเมืองในกลุ่มน้ำน่านกับกลุ่มน้ำมูลตอนบน จึงเป็นเมืองสำคัญบนเส้นทางติดต่อคมนาคมและง่ายต่อการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาใช้กับผู้คนในเมืองศรีเทพ

▲ แผนที่เมืองโบราณศรีเทพจากภาพถ่ายทางอากาศ
(ที่มา : ธาดา สุทธิธรรม, ๒๕๕๓)

๒. การสืบค้นชื่อเมืองศรีเทพในอดีต

เมืองศรีเทพเป็นเมืองโบราณเก่าแก่และร้างมาเป็นระยะเวลานานจึงไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับชื่อเมืองโบราณแห่งนี้ในสมัยนั้นเลย ถึงแม้ว่าจะมีการพบศิลาจารึกอยู่หลายชิ้นก็ตามทั้งหมดก็ไม่ได้กล่าวถึงชื่อเมืองแห่งนี้อย่างชัดเจน จึงมีนักวิชาการหลายท่านได้สันนิษฐานชื่อในอดีตของเมืองโบราณศรีเทพไว้หลายชื่อด้วยกัน เช่น

เมืองศรีเทพ บุคคลที่เรียกเมืองโบราณแห่งนี้ว่า “เมืองศรีเทพ” คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์ทรงค้นพบชื่อนี้ในทำเนียบเก่า บอกรายชื่อหัวเมืองและในสมุดคำซึ่งเป็นต้นร่างกระยะทางให้คนไปแจ้งข่าวการสิ้นรัชกาลที่ ๒ ตามหัวเมืองต่าง ๆ มีเส้นทางหนึ่งไปทางเมืองสระบุรี เมืองชัยบาดาล เมืองศรีเทพ และเมืองเพชรบูรณ์ จึงทรงตั้งสมมติฐานว่าเมืองศรีเทพอยู่ลุ่มน้ำป่าสัก

ในคราวที่เสด็จตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงสืบค้นพบว่าศรีเทพเป็นชื่อเดิมของเมืองวิเชียรบุรี ที่เปลี่ยนใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และทรงสันนิษฐานว่าต้นเค้าของเมืองนี้อยู่ที่เมืองโบราณที่อยู่ทางใต้ลงมาซึ่งมีการสำรวจพบโบราณวัตถุสถานต่าง ๆ มากมาย จึงทรงเรียกเมืองโบราณแห่งนี้ว่าเมืองศรีเทพ (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๔: ๑๒๓ - ๑๒๖) และชื่อนี้ก็เป็นที่ยอมรับและแพร่หลายในปัจจุบัน แม้กระทั่งการขึ้นทะเบียนโบราณสถานและการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรก็ใช้ชื่อว่า “อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ”

เมืองอภัยสาลี เป็นชื่อที่ชาวบ้านในเขตเมืองวิเชียรบุรีและเมืองเพชรบูรณ์เรียกเมืองโบราณแห่งนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ ได้พบกับพระยาประเสริฐสงครามผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ พระองค์ทรงถามถึงเมืองอภัยสาลีที่ชาวบ้านเรียกจากพระยาประเสริฐสงคราม พระยาประเสริฐสงครามกราบทูลดังปรากฏในพระนิพนธ์นิทานโบราณคดี เรื่องความไข่มืองเพ็ชรบูรณ์ว่า “มีเมืองโบราณใหญ่โตจริง แต่ชื่อที่เรียกว่าเมืองอภัยสาลินั้น เป็นแต่คำพระรูดงค์บอกจะเป็นเอาเป็นแน่ไม่ได้” (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๔: ๑๒๔)

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านบางส่วนในละแวกใกล้เคียงเมืองโบราณศรีเทพในปัจจุบัน ยังคงเรียกเมืองโบราณแห่งนี้ว่าเมืองอภัยสาลีอยู่ โดยปรากฏในตำนานเรื่องเล่าหลายเรื่องของชาวบ้านนาตะกุด ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ (นคร พันธุ์รงค์, ๒๕๒๕)

เมืองราด ชื่อนี้เป็นข้อสันนิษฐานที่แต่ก่อนนิยมและเข้าใจกันว่า เมืองศรีเทพมีชื่อว่าเมืองราด อย่างที่ปรากฏในหนังสือสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาหลายเล่ม แนวคิดนี้มาจากข้อความในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ วัดศรีชุม ที่กล่าวว่าพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด ผู้เป็นราชบุตรเขยของกษัตริย์แห่งอาณาจักรกำพูลฯ ผู้ที่ทรงร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาว (พ่อขุนศรีอินทราทิตย์) ขับไล่ขอมสบาดโขลญลำพงออกจากเมืองสุโขทัย และสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นมา

จึงทำให้มีการสืบค้นหาที่ตั้งเมืองราด นักวิชาการรุ่นเก่าจึงสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเมืองศรีเทพ เพราะว่าเป็นเมืองใหญ่ และมีการพบโบราณสถานศิลปะขอมหลายแห่ง แต่ในปัจจุบันข้อสันนิษฐานนี้ไม่เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการแล้ว

เมืองศรีจนาศะ ชื่อนี้เป็นข้อเสนอใหม่ในวงวิชาการศึกษา ผู้ที่เสนอชื่อนี้คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สืบเนื่องมาจากว่ามีการพบจารึกที่กล่าวถึงชื่อเมืองหรือรัฐศรีจนาศะ รวมทั้งพระนามกษัตริย์ระบุว่าอยู่นอกเขตอำนาจของกัมพูชา มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ แต่ยังไม่มีการค้นพบเมืองโบราณศรีจนาศะ เมืองศรีเทพเป็นเมืองหนึ่งที่เขาเกณฑ์ว่าอาจจะเป็นเมืองศรีจนาศะ ด้วยมีการพบจารึกและโบราณวัตถุ สถานที่ร่วมสมัยดังกล่าว

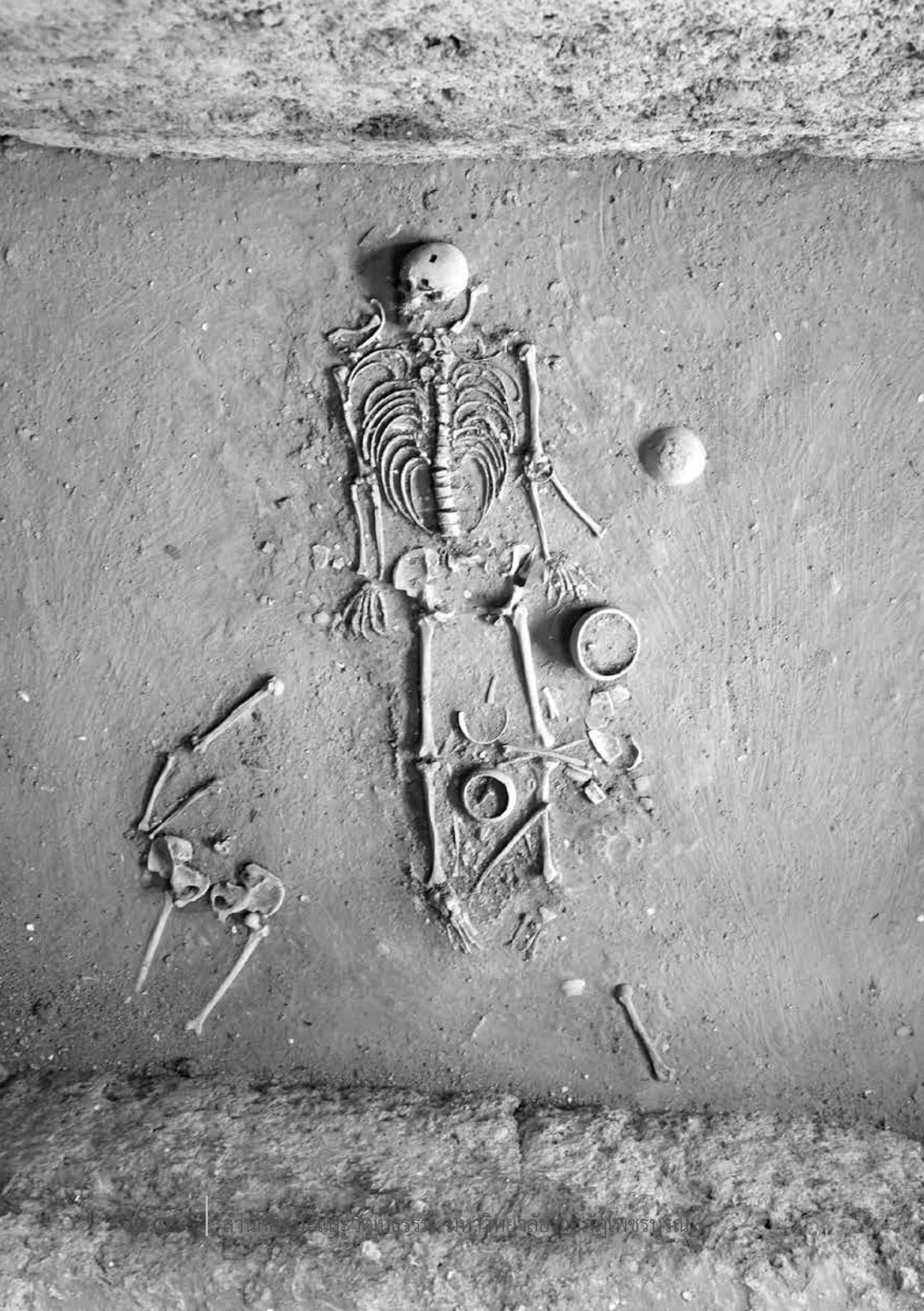
ธิดา สาระยา (๒๕๔๕: ๓๘ - ๓๙) จึงได้เสนอว่า เมืองศรีเทพควรปรากฏในชื่ออื่นมาก่อน เนื่องจากหลักฐานเท่าที่พบทั้งจารึกและหลักฐานทางโบราณคดีชี้ให้เห็นว่าในสมัยแรกประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๕ นั้น ศรีจนาศะมีสถานะความเป็นเมืองชัดเจน ในขณะที่ประวัติวิวัฒนาการความเป็นชุมชนเมืองของศรีเทพแสดงเรื่องราวย้อนหลังเก่ากว่าชุมชนอื่น จึงน่าจะเชื่อได้ว่าศรีเทพควรมีฐานะทางการเมืองรองรับ สอดคล้องกับเรื่องราวตามจารึกซึ่งสื่อความหมายอันมีนัยถึงฐานะทางการเมืองและระบบผู้นำของเมืองศรีจนาศะ (ธิดา สาระยา, ๒๕๔๕: ๓๘ - ๓๙)

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพ

ด้วยมีการพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ชัดเจนจึงทำให้เราทราบว่า เมืองโบราณศรีเทพมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผู้เขียนจึงได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองศรีเทพ โดยทำการศึกษาและแบ่งออกเป็นยุคต่าง ๆ เพื่อให้เห็นความชัดเจนของพัฒนาการดังต่อไปนี้

๑. ยุคแรกตั้งชุมชน

การตั้งชุมชนของมนุษย์ที่บริเวณเมืองศรีเทพ เราพบว่ามี การตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย หรือราว ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว จากการขุดค้นทางโบราณคดีในเมืองศรีเทพพบโครงกระดูกมนุษย์จำนวน ๕ โครง ฝังรวมกันอยู่ในชั้นดินล่างสุดในลักษณะของแหล่งฝังศพ นอกจากโครงกระดูกแล้วยังพบเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก และเครื่องประดับ เช่น กำไลสำริดและลูกปัดแก้ว ฝังร่วมกับโครงกระดูก หลักฐานเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าในช่วงเวลาประมาณ ๒,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นี้ ก่อนที่จะพัฒนาขึ้นเป็นเมืองศรีเทพ (วิชัย ตันกิตติกร, ๒๕๓๔: ๓๗ - ๑๔๖)

▼ โครงกระดูกมนุษย์
และโครงกระดูกช้าง
ที่หลุมขุดค้นทาง
โบราณคดีภายใน
เมืองโบราณศรีเทพ

นอกจากนี้ยังมีแหล่งโบราณคดี
อีกหลายแห่งที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง เช่น แหล่งโบราณคดีบ้าน
หนองแดง อำเภอศรีเทพ ห่างจาก
ตัวเมืองโบราณศรีเทพมาทางทิศ
ตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ ๑๒
กิโลเมตร คาดว่าเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน
ของชุมชนในราวอายุ ๒,๐๐๐ -
๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว (คณะกรรมการ
ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๑) มีการพบ
เครื่องมือหิน โลหะ เปลือกหอย
และเครื่องปั้นดินเผาหลายเชือกทาบ
ชุมชนโบราณเหล่านี้สันนิษฐาน
ว่าน่าจะมีอายุอยู่ในช่วงยุคโลหะ
ตอนปลาย หรืออยู่ในสังคมที่มีการ
ใช้เครื่องมือเหล็กแล้ว เป็นช่วง
เวลาสุดท้ายก่อนการเข้าสู่สังคม
แบบรัฐสมัยทวารวดีในเวลาต่อมา
(วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, ๒๕๔๕: ๒๖)

๒. ยุคพัฒนาเป็นชุมชนเมือง

ในยุคนี้เป็นยุคที่ชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์ได้รวมตัวกัน เริ่มรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกและพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนเมืองที่มีอำนาจการปกครองเป็นปึกแผ่น วิวัฒนาการยุคนี้น่าจะเริ่มเกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ คือ กลุ่มเทวรูปรุ่นเก่าที่พบจากเมืองศรีเทพ เช่น พระนารายณ์สวมหมวกแปดเหลี่ยม พระกฤษณะโควรธรณะ พระสุริยเทพ เป็นต้น ประติมากรรมเหล่านี้สามารถกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ ซึ่งเป็นรูปเคารพในศาสนาฮินดู (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๓)

ยุคนี้ชุมชนเมืองศรีเทพได้เริ่มมีการติดต่อกับดินแดนอื่น ๆ โดยมีแม่น้ำป่าสักเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ในขณะที่วัฒนธรรมจากอินเดียก็เริ่มเข้ามากับการเดินทางเข้ามาค้าขายของพ่อค้าชาวอินเดียและชาวอาหรับ ทำให้ชุมชนเมืองศรีเทพซึ่งกำลังพัฒนาดังชุมชนเมืองใหม่รับเอาวัฒนธรรมจากอินเดียมาใช้ในการจัดรูปแบบเมืองและก็เป็นผลสำเร็จทำให้เมืองศรีเทพเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาในระดับหนึ่ง

และในช่วงระยะเวลานี้ได้มีการพบจารึก (จารึกบ้านวังไผ่) ที่กล่าวถึงกษัตริย์ไม่ปรากฏพระนามแต่น่าจะครองเมืองศรีเทพ มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตกับพระเจ้าปฤถิวินทรวรมัน กษัตริย์เขมรแห่งอาณาจักรเจนละ และข้อความในจารึกยังกล่าวถึงพระนามพระเจ้าถาวรมัน ดังนั้นจึงเชื่อว่าเวลาดังกล่าว อาณาจักรเจนละได้แผ่อำนาจมาถึงเมืองศรีเทพด้วยเช่นกัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๓)

๓. เมืองศรีเทพภายใต้วัฒนธรรมทวารวดี

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ เป็นช่วงที่เมืองศรีเทพรับเอาวัฒนธรรมทวารวดีที่แผ่มาจากดินแดนแถบภาคกลางของประเทศไทย ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อและรูปแบบศิลปกรรมตามวัฒนธรรมต้นแบบที่เจริญอยู่ภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนา ในช่วงนี้ปรากฏหลักฐานการสร้าง ศาสนสถานแบบทวารวดีอย่างชัดเจน เช่น โบราณสถานเขาค้างใน โบราณสถานเขาค้างนอก และถ้ำเขาลมอรัตน์ เป็นต้น

รูปแบบผังเมืองก็มีความชัดเจนขึ้น กล่าวคือมีการขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบแบบวงกลม ตามแบบเมืองโบราณที่รุ่งเรืองอยู่ในช่วงวัฒนธรรมทวารวดี นั่นก็คือ ส่วนเมืองในนั่นเอง การรับรูปแบบทางวัฒนธรรมทวารวดีของเมืองศรีเทพนั้น คงรับเข้ามาแล้วมีการนำเอาคติความเชื่อพื้นเมืองเข้ามาผสมผสานด้วย อย่างเช่นที่พบภาพปูนปั้นคนแคระแบกที่โบราณสถานเขาค้างในมีลักษณะศีรษะที่แตกต่างจากศิลปะทวารวดี

ที่ร่วมสมัยกัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้พบเพียงแห่งเดียว
ในประเทศไทย จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะที่
ช่างท้องถิ่นของเมืองศรีเทพได้เติมคติหรือรูปแบบ
ศิลปะท้องถิ่นเข้าไปในงานที่ตัวเองสร้างขึ้น

หากมองสภาพบริเวณที่ตั้งเมืองศรีเทพ
แล้ว อย่างหนึ่งที่เรพบคือว่า เมืองศรีเทพน่าจะ
ตั้งอยู่บนเส้นทางการคมนาคมติดต่อระหว่างบ้าน
เมืองและผู้คนที่ใช้ภาษาเขมรแถบต้นแม่น้ำมูล
ที่รุ่งเรืองในสมัยก่อนเมืองพระนคร

เมืองศรีเทพในระยะนี้จึงรับเอาคติ
ความเชื่ออันมีที่มาจากในเขตภาคกลางและในแอ่ง
โคราชไว้ด้วยกัน จนกล่าวได้ว่าศรีเทพน่าจะอยู่ใน
เส้นทางผ่านสำคัญของวัฒนธรรมทั้งสองแห่ง คือ
ในเขตวัฒนธรรมทวารวดีที่นับถือพุทธศาสนาแบบ
เถรวาท และวัฒนธรรมของผู้คนที่ใช้ภาษาเขมร
และนับถือพุทธศาสนาแบบมหายานและศาสนา
ฮินดู (สถาพร เทียงธรรม, ๒๕๕๔: ๔๐ - ๘๑)

๔. เมืองศรีเทพภายใต้วัฒนธรรมเขมรโบราณ

หลังจากที่วัฒนธรรมทวารวดีเสื่อมลง วัฒนธรรมเขมรโบราณที่รุ่งเรืองในแถบลุ่มน้ำมูลจากดินแดนอีสานใต้ก็เข้ามามีอิทธิพลแทนที่ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ ในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการปรับเปลี่ยนการนับถือศาสนาพุทธมาเป็นศาสนาฮินดู รูปแบบศิลปกรรมจึงเปลี่ยนมามีอิทธิพลศิลปะขอมหรือศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย

หลักฐานที่ปรากฏอย่างชัดเจนของการรับวัฒนธรรมเขมร นั่นก็คือ โบราณสถานที่ยังหลงเหลือร่องรอยในปัจจุบัน โบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ ปราสาทศรีเทพ ปราสาทสองพี่น้อง และปราสาทฤๅษีที่อยู่ด้านนอกของเมือง

ในขณะเดียวกัน เรายังพบว่าภายในชุมชนเมืองศรีเทพได้มีจำนวนผู้คนเพิ่มมากขึ้น จนต้องมีการขยายตัวเมืองออกมาอีก ส่วนเมืองที่ขยายออกมาใหม่นี้ ปัจจุบันเราเรียกว่า “เมืองนอก” จากการศึกษาสภาพผังเมืองโบราณที่รับอิทธิพลขอม เราสามารถเทียบเคียงกับเมืองนอกได้ เพราะผังเมืองแบบขอมมักจะมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม ในขณะที่เมืองนอกก็เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมนเช่นเดียวกัน

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้มีการพบร่องรอยศาสนาพุทธแบบมหายานที่เมืองศรีเทพอีกครั้ง น่าจะตรงกับช่วงที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งพระราชอำนาจมายังบริเวณนี้ ซึ่งปรากฏการปรับเปลี่ยนและบูรณะศาสนสถานหลายแห่ง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๔)

ภาพปูนปั้นที่ประดับฐานโบราณสถานเขาค้างใน ▲
เป็นศิลปะแบบทวารวดี

๕. ยุคเสื่อมของเมืองศรีเทพ

หลังจากที่เมืองศรีเทพได้รับอิทธิพลจากเขมรโบราณในช่วงสุดท้าย ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาณาจักรเขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลง จึงทำให้ในช่วงนี้เมืองศรีเทพมีความสำคัญลดลง จนกระทั่งถูกทิ้งร้างไปในที่สุด ในราวตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ ๑๙

เหตุที่เมืองศรีเทพหมดความสำคัญจนถูกทิ้งร้างไปในที่สุดนั้น นักวิชาการหลายท่านสันนิษฐานถึงสาเหตุความเสื่อมไว้หลายประการ ความที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุดคือการเสื่อมอำนาจของอาณาจักรเขมรโบราณ ในขณะเดียวกันก็มีการรวมกลุ่มกันของคนไทยและสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นมาในกลุ่มแม่น้ำยมและกลุ่มแม่น้ำน่านตอนล่าง มีการขับไล่ขุนนางเขมรที่ปกครองสุโขทัย และขยายดินแดนออกมาทางตะวันออกจนถึงลุ่มแม่น้ำป่าสัก

จนเป็นเหตุให้เมืองศรีเทพซึ่งขณะนั้นอยู่ใต้อำนาจเขมรที่กำลังเสื่อมอำนาจต้องกวาดต้อนผู้คนในเมืองศรีเทพไปอยู่ในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำมูลและดินแดนอื่น ๆ ใกล้เมืองพระนคร และคงมีบางส่วนที่ถูกกวาดต้อนโดยอาณาจักรสุโขทัยให้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบูรณ์และเมืองอื่น ๆ ใกล้เคียง นอกจากนี้เรื่องของโรคระบาดก็ยังเป็นอีกเหตุผลที่ยังต้องมีการศึกษาค้นคว้าต่อไป

◀ ภาพปูนปั้นที่ประดับฐานโบราณสถานเขาค้างใน
เป็นศิลปะแบบทวารวดี

เมืองศรีเทพที่มีความสำคัญและเจริญรุ่งเรืองกว่า ๖๐๐ ปี คือตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘ ไม่ว่าจะด้วยความสามารถจากพัฒนาการภายในของเมืองศรีเทพเองหรือว่าอิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่นภายนอก ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า ผู้คนในเมืองศรีเทพเป็นกลุ่มคนที่มีศักยภาพสูงอีกเมืองหนึ่ง แต่ในที่สุดอำนาจจากภายนอกก็ส่งผลให้เมืองศรีเทพต้องร้างผู้คนไปในที่สุด

โบราณสถานสำคัญของเมืองศรีเทพ

ในเขตอาณาบริเวณเมืองโบราณศรีเทพ ทั้งภายในเขตเมืองในเมื่อนอกและบริเวณรอบ ๆ เมือง มีการสำรวจพบซากโบราณสถานรวมกันประมาณ ๑๔๔ แห่ง ซึ่งโบราณสถานที่สำคัญส่วนใหญ่จะเป็นศาสนสถาน ที่มีทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ปะปนกัน

๑. โบราณสถานสำคัญภายในเมืองศรีเทพ

ภายในเมืองโบราณศรีเทพมีโบราณสถานที่สำรวจพบรวมประมาณ ๙๔ แห่ง พบในเขตเมืองใน ๔๐ แห่ง พบในเมืองนอกอีก ๕๔ แห่ง โบราณสถานสำคัญที่พบส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตเมืองใน เนื่องจากมีการสร้างชุมชนมาก่อนเมืองนอก จึงมีการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ไว้เพื่อประกอบพิธีกรรม ส่วนเมืองนอกถึงจะสร้างขึ้นภายหลังก็มีการสร้างศาสนสถานจำนวนมากเช่นกัน แต่ด้วยความที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่และขาดงบประมาณ โบราณสถานในเขตเมืองนอกจึงยังไม่ได้รับการขุดแต่งหรือบูรณะแต่อย่างใด โบราณสถานสำคัญภายในเมืองศรีเทพ ได้แก่

โบราณสถานเขาค้างใน เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธ ตั้งอยู่
เกือบกลางเมืองศรีเทพ สภาพปัจจุบันเป็นฐานอาคารขนาดใหญ่รูปร่าง
คล้ายภูเขา ก่อสร้างด้วยศิลาแลง มีบันไดที่ด้านหน้าเหนือทิศตะวันออก
ส่วนบนมีร่องรอยซากอาคารและเจดีย์ปรากฏอยู่แต่ได้พังทลายลงไป
จนไม่สามารถศึกษารูปแบบได้ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของโบราณ
สถานเขาค้างในมีลักษณะคล้ายคลึงกับโบราณสถานหมายเลข ๑๘
(วัดโหลงสุวรรณคีรี) ที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี (คณะกรรมการฝ่าย
ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๕)

สิ่งที่สำคัญของโบราณสถานแห่งนี้ คือ ที่ฐานล่างทางด้านทิศใต้
และทิศตะวันตกยังหลงเหลือภาพปูนปั้นประดับเป็นรูปคนแคระ
และสัตว์แบกโบราณสถาน ลักษณะทางศิลปะเป็นแบบทวารวดีเช่น
เดียวกับภาพปูนปั้นที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี และวัดนครโกษา จังหวัด
ลพบุรี แต่ภาพปูนปั้นคนแคระแบกของที่นี่จะมีลักษณะแตกต่างออก
ไป คือคนแคระมีศีรษะเป็นคนและสัตว์ต่าง ๆ เช่น ลิง สิงห์ ควาย
 ฯลฯ ซึ่งลักษณะเช่นนี้พบเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย จึงอาจกล่าว
ได้ว่าเป็นลักษณะที่ช่างท้องถิ่นของศรีเทพได้เติมเข้าไปในงานของ
ตัวเอง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๔๓: ๗๙)

▲ โบราณสถานเขาค้างใน

จากความสำคัญและรูปแบบศิลปะที่ปรากฏอยู่ที่โบราณสถาน
เขาค้างใน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๒ ได้รับการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้ง และคงความสำคัญจนถึง
ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร
และจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๕)

ปราสาทศรีเทพ เป็นศาสนสถานในศาสนา
ฮินดูในศิลปะร่วมแบบเขมร โบราณสถานมี
ลักษณะเป็นปราสาทขอม ฐานก่อด้วยศิลาแลง
ส่วนองค์เรือนธาตุและชั้นหลังคาก่อด้วยอิฐแบบ
ทางสถาปัตยกรรมจัดอยู่ในศิลปะร่วมแบบเขมร
แบบนครวัด แต่เครื่องประดับสถาปัตยกรรมบาง
ชิ้นยังคงปรากฏลักษณะศิลปะร่วมแบบเขมรแบบ
ปาปวน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและ
จดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๕) มีบรรณालัยสองหลัง
สันนิษฐานว่าเป็นที่เก็บคัมภีร์ศาสนา อายุสมัย
การก่อสร้างกำหนดจากอายุของทับหลังที่พบใน
บริเวณนี้ได้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ และ
พบหลักฐานว่าอาจจะมีการซ่อมแซมในราวพุทธ
ศตวรรษที่ ๑๘ แต่จากการขุดค้นทางโบราณคดี
เพิ่มเติมที่บริเวณบรรณาลัยด้านหน้าปราสาท
เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔ - ๒๕๔๕ ได้พบหลักฐานซาก
อาคารและสระน้ำที่มีความเก่าแก่กว่าตัวปราสาท
ถูกถมปิดทับอยู่ข้างใต้อีกหลายยุคหลายสมัย

ในขณะเดียวกันก็พบว่าในระยะหลัง
ปราสาทศรีเทพได้ถูกดัดแปลงให้เป็นอาคารใน
พุทธศาสนาแบบมหายาน และในช่วงสุดท้ายก็ได้
มีการพยายามซ่อมแซมหรือเปลี่ยนแปลงไปอีก
โดยนำเอาหินทรายมาสลักเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลง
รูปแบบแต่ไม่สำเร็จจึงถูกทิ้งร้างมาจนถึงปัจจุบัน
(สมัย สุทธิธรรม, ๒๕๔๖: ๖๖)

ปราสาทสองพี่น้อง เป็นปราสาทแบบศิลปะ
เขมรสององค์ตั้งอยู่คู่กัน องค์หนึ่งมีขนาดใหญ่
องค์หนึ่งมีขนาดเล็ก หันหน้าไปทางทิศตะวันตก
จากการขุดแต่งทางโบราณคดีพบทับหลังจำหลัก
เป็นรูปพระอิศวรอุ้มนางพารวตีประทับนั่งบนหลัง
โคณนทิก กำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗
ปัจจุบันติดตั้งอยู่ที่ปราสาทหลังเล็ก จากเรื่องราวที่
สลักบนทับหลังและโบราณวัตถุอื่น ๆ เช่น ศิวลึงค์
ฐานโยนิและโคณนทิกที่พบ สันนิษฐานว่าโบราณ
สถานแห่งนี้เป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิ
ไศวนิกาย

ศาสนสถานแห่งนี้เดิมสร้างขึ้นเพียงปราสาท
ประธานเพียงองค์เดียว แต่ต่อมาได้สร้างปราสาท
องค์เล็กเพิ่มขึ้นภายหลัง จึงกลายเป็นปราสาท ๒ องค์
ดังที่เห็นในปัจจุบัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวล
เอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๖)

โบราณสถานปราสาทสองพี่น้อง ►

นอกจากนี้ ภายในเมืองศรีเทพยังมีหลุมขุดค้นทางโบราณคดี บริเวณเนินดินขนาดใหญ่ภายในเมือง กรมศิลปากรทำการขุดค้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ พบหลักฐานสำคัญที่ชี้ให้เห็นร่องรอยของชุมชนดั้งเดิม ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือ โครงกระดูกมนุษย์และของใช้ที่อยู่ในระดับความลึกประมาณ ๔ เมตรจากผิวดิน กำหนดอายุได้ราว ๒,๐๐๐ ปี มาแล้ว และโครงกระดูกช้างโบราณสมัยหลังลงมา การขุดพบโครงกระดูกมนุษย์และของใช้ครั้งนี้เป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในระยะแรกเริ่มที่เมืองศรีเทพก่อนที่จะพัฒนาขึ้นมาเป็นสังคมเมืองที่รับอารยธรรมทวารวดีและเขมรโบราณในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๘ ปัจจุบันบริเวณหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ได้จัดทำเป็นอาคารในลักษณะพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้ง เพื่อเปิดแสดงให้ผู้สนใจได้เข้าชมลักษณะของการค้นพบหลักฐานตามลำดับอายุสมัย และเข้าใจถึงลำดับพัฒนาการความเป็นชุมชนโบราณของเมืองศรีเทพ

๒. โบราณสถานสำคัญรอบนอกเมืองศรีเทพ

บริเวณรอบนอกเมืองโบราณศรีเทพมีโบราณสถานที่สำรวจพบราว ๕๐ แห่ง โบราณสถานที่พบส่วนใหญ่จะอยู่กระจัดกระจาย เนื่องจากมีชุมชนโบราณเล็ก ๆ อยู่รอบเมืองศรีเทพ จึงมีการสร้างศาสนสถานไว้เพื่อประกอบพิธีกรรม ภายนอกเมืองนอกมีโบราณสถานสำคัญ ได้แก่ โบราณสถานเขาคลังนอก โบราณสถานนี้มีกลุ่มโบราณสถานอื่น ๆ ใกล้เคียงอีกหลายแห่ง อยู่ทางทิศเหนือห่างจากเมืองศรีเทพประมาณ ๒ กิโลเมตร และพบว่ามีแนวคันดินเชื่อมต่อจากเมืองศรีเทพมายังโบราณสถานกลุ่มนี้ เชื่อว่าชุมชนผู้สร้างศาสนสถานเหล่านี้ น่าจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเมืองศรีเทพ และเจริญขึ้นในช่วงที่เมืองศรีเทพรับวัฒนธรรมทวารวดีแล้ว (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๖)

5T'88
0971/69-SW
360-370 CM-DT.
B³
28/6/88

จากการศึกษาทางโบราณคดีทำให้ทราบว่า เขาคลังนอก เป็นศาสนสถานเนื่องในพระพุทธศาสนา ประเภทสถูป (เจดีย์) ที่ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อด้วยศิลาแลง ฐานมีขนาดกว้างด้านละประมาณ ๖๐ เมตร ความสูงจากฐานถึงยอดประมาณ ๒๐ เมตร โดยก่อฐานตันทั้งหมด ไม่มีห้องหรือถ้ำอยู่ภายใน ด้านบนเป็นสถูป (เจดีย์) ก่อด้วยอิฐ แต่ปัจจุบันพังทลายไปมาก โบราณสถานแห่งนี้มีรูปแบบศิลปกรรม

ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียอย่างชัดเจน กำหนดอายุราว ๑,๒๐๐ - ๑,๓๐๐ ปี หรือในช่วงวัฒนธรรมทวารวดี และมีความสำคัญในฐานะ โบราณสถานหลักที่ตั้งอยู่นอกเมือง จากสภาพที่เหลืออยู่นับได้ว่าเป็นโบราณสถานรูปแบบศิลปะทวารวดีที่มีขนาดใหญ่ และสมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย

ปราสาทฤๅษี เป็นศาสนสถานรูปแบบ
ปราสาทขอม ก่อสร้างด้วยอิฐ ศาสนสถานแห่งนี้
ปัจจุบันอยู่ในบริเวณ วัดป่าสระแก้ว ห่างจากโบราณ
สถานเขาคลังนอกไปทางทิศตะวันออกประมาณ
๑ กิโลเมตรเศษ และอยู่ห่างจากเมืองศรีเทพไป
ทางทิศเหนือ ประมาณ ๒ กิโลเมตร

สภาพปัจจุบันของโบราณสถานปราสาท
ฤๅษี ถูกดัดแปลงซ่อมแซมในส่วนชั้นหลังคาโดย
ผิดรูปแบบ อย่างไรก็ตามสามารถศึกษารูปแบบ
เดิมก่อนการซ่อมแซมจากภาพถ่ายโบราณเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๔๗ ในคราวที่สมเด็จพระยาดำรง
ราชานุภาพ เสด็จสำรวจพบเมืองศรีเทพ แต่เนื่อง
จากโบราณสถานแห่งนี้ยังไม่ได้ดำเนินการขุดแต่ง
ทางโบราณคดี จึงยังไม่สามารถกำหนดอายุสมัย
ที่แน่นอนได้ มีเพียงความคิดเห็นจากเจ้าหน้าที่
กรมศิลปากร (นายตรี อมาตยกุล) ที่ได้สำรวจ
เมืองศรีเทพใน พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้บันทึกไว้ว่า
ปราสาทฤๅษี น่าจะเป็นปราสาทแบบลพบุรีรุ่นแรก
แบบเดียวกับเทวสถานปราสาทแขก จังหวัดลพบุรี
ซึ่งเป็นเทวสถานที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๖ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและ
จดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๗)

◀ โบราณสถานปราสาทฤๅษี

ถ้าเขาถมอรัตน์ เขาถมอรัตน์เป็นภูเขา
ลูกโดด ๆ ที่ตั้งอยู่ในตำบลโคกสะอาด อำเภอสรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์ อยู่ห่างจากเมืองศรีเทพไปทาง
ทิศตะวันตกประมาณ ๑๕ กิโลเมตร ถ้าเขา
ถมอรัตน์เป็นโบราณสถานที่ดัดแปลงจากถ้ำ
ธรรมชาติบนยอดเขาถมอรัตน์ ที่ผนังหินปูนในถ้ำ
นี้มีประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาพุทธทั้ง
แบบมหายานและหินยานสลักอยู่ ส่วนใหญ่เป็น
พระพุทธรูปยืน ศิลปะทวารวดี นอกจากนี้ยังมีภาพ
พระโพธิสัตว์ สฤปและธรรมจักร ลักษณะของ
พระโพธิสัตว์บางองค์มีรูปคล้ายกลุ่มพระโพธิสัตว์
ที่พบในที่ราบสูงโคราช (คณะกรรมการฝ่ายประมวล
เอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๖)

เขادمอร์ตัน น่าจะเป็นจุดสังเกต (Landmark) ของชุมชน โดยรอบมาตั้งแต่ก่อนรับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา เพราะเป็นภูเขาขนาดใหญ่ที่สุดในละแวกใกล้เคียง มองเห็นเป็นที่หมายสำหรับ นักเดินทางได้แต่ไกล (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, ๒๕๔๕: ๒๖) จากการศึกษาของนักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เขادمอร์ตันถือว่าเป็นภูเขา

ศักดิ์สิทธิ์ของเมืองศรีเทพ และสันนิษฐานว่าถ้าเขาถมอรัตน์คงเป็นศาสนสถานที่สำคัญของชาวเมืองศรีเทพ มาตั้งแต่สมัยทวารวดีในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เรื่อยมาจนกระทั่งช่วงที่เมืองศรีเทพรับวัฒนธรรมเขมรโบราณแล้ว (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๘๖)

ประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาพุทธทั้งแบบมหายานและหินยาน ▼

ถนนที่ปูด้วยศิลาแลงภายในเมืองศรีเทพ
แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของเมืองศรีเทพได้เป็นอย่างดี

บทสรุป

จากที่ผู้เขียนได้นำเสนอข้อมูลมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าเมืองศรีเทพเป็นเมืองโบราณในยุคแรกหลังจากที่มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ได้รวมกันอยู่เป็นสังคมเมืองและมีขนาดใหญ่ที่สุดในลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบน หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีทำให้เราทราบว่าเป็นเมืองที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ และเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ในขณะเดียวกันการขุดค้นทางโบราณคดีก็พบว่าบริเวณพื้นที่เมืองศรีเทพก็มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย หรือเมื่อประมาณ ๒,๐๐๐ ปี ล่วงมาแล้ว

ดังนั้นเราจึงพบว่าในบริเวณและรอบนอกเมืองโบราณศรีเทพ มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองมาอย่างยาวนาน มีร่องรอยของอารยธรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อทาง พุทธศาสนา ทั้งมหายานและหินยาน (เถรวาท) หรือความเชื่อทางศาสนา พราหมณ์ - ฮินดู ลักษณะทางศิลปะและสถาปัตยกรรมก็จะรับเอาทั้ง วัฒนธรรมแบบทวารวดีและเขมรเข้ามาใช้ตามยุคสมัย จนกระทั่งถูก ทิ้งร้างไปในพุทธศตวรรษที่ ๑๘

ด้วยความสำคัญของเมืองโบราณศรีเทพที่มีพัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน มีกลุ่มโบราณสถานขนาดเล็ก - ใหญ่กระจาย ตัวอยู่ทั่วไปในเขตบริเวณเมืองและรอบนอก ทำให้มองเห็นภาพความ เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องชัดเจน จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ จึงได้จัดตั้งให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ศรีเทพเพื่อดูแลและอนุรักษ์โบราณสถาน ศึกษาวิจัยทางด้านประวัติ ศาสตร์โบราณคดี และพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของประเทศ จนกระทั่งได้รับการประกาศให้เป็น มรดกโลกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๖ ที่ผ่านมา

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ. (๒๕๔๔).
วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ
ภูมิปัญญาจังหวัดเพชรบูรณ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธิตปราชญ์.
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ. (๒๕๔๔). **นิทานโบราณคดี.**
กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.
ธาดา สุทธิธรรม. (๒๕๔๓). **ผังเมืองในประเทศไทย: ผังชุมชนและ**
การใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
ขอนแก่น: มูลนิธิไดโอด้า.
ธิดา สารยา. (๒๕๔๕). “ศรีเทพคือศรีจนาศะ” ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ
(บรรณาธิการ). **ศรีจนาศะ รัฐอิสระที่ราบสูง.** กรุงเทพฯ: มติชน.
นคร พันธุ์รงค์. (๒๕๒๕). **วัฒนธรรมพื้นบ้านบ้านนาตะกุด ตำบล**
ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. พิษณุโลก:
ศูนย์ส่งเสริมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.
วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (๒๕๔๕). “ถมอรัตน์ เขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองศรีเทพ”
ใน **เมืองโบราณ. ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน**
๒๕๔๕).

วิชัย ตันกิตติกร. (๒๕๓๔). **ชุมชนก่อนเมืองศรีเทพ**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๔๓). **ทวารวดี ศิลปกรรมยุคแรกเริ่มในดินแดนไทย**. กรุงเทพฯ: เอกสารคำสอนภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สถาพร เทียงธรรม. (๒๕๕๔). **ศรีเทพ : เมืองศูนย์กลางความเจริญแห่งลุ่มน้ำป่าสัก**. เพชรบูรณ์: อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ.

สมัย สุทธิธรรม. (๒๕๔๖). **อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ**. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์ ที เจ เจ จำกัด.

วัดโพธิ์กลาง บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา

: หลักฐานทางศิลปกรรมลาวที่หลงเหลือในภาพถ่ายเก่า

ผู้เขียน : จิรวัดน์ ตั้งจิตรเจริญ

ตามองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ทราบกัน ในปัจจุบัน พื้นที่บริเวณอำเภอหล่มสักตลอดจนถึงบริเวณอำเภอหล่มเก่า นับเป็นพื้นที่ที่หลงเหลือหลักฐานทางโบราณคดีประเภทวัดวาอาราม และงานศิลปกรรม ซึ่งแสดงถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมลาวล้านช้าง ตกค้างอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก กระนั้น ในบทความขนาดสั้นชิ้นนี้ กลับมีวัตถุประสงค์ที่จะแสดงหลักฐานทางโบราณคดีลาวล้านช้างที่ นอกเหนือออกจากพื้นที่บริเวณอำเภอหล่มสักและหล่มเก่า เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าบริเวณจังหวัดเพชรบูรณ์นั้น นอกเหนือจากพื้นที่อำเภอหล่มสัก และหล่มเก่า ก็ยังปรากฏพบหลักฐานที่อาจจะสะท้อนถึงการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนชาวลาวนอกขอบเขตพื้นที่หลักในการศึกษาที่ผ่านมาอีกด้วย

โดยหลักฐานที่แสดงความเป็นลาวทางศิลปกรรม แม้จะเป็น การสืบค้นจากภาพถ่ายเก่า แต่จากการประติดประต่อร่องรอยหลักฐาน และความเป็นไปได้ก็พบว่าที่บริเวณวัดโพธิ์กลาง บ้านป่าแดง ตำบล ป่าเลา นั้น อาจเคยเป็นพื้นที่ตั้งของชุมชนชาวลาวมาก่อนได้เช่นกัน

ภาพถ่ายเก่า โบสถ์เดิม วัดโพธิ์กลาง

: ร่องรอยที่หลงเหลือจากสงครามโลกครั้งที่ ๒

ในหนังสือ “โพธิ์กลางใจ” จัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในอนุสรณ์งานทอดกฐิน ประจำปี ๒๕๑๔ ณ วัดโพธิ์กลาง บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งจัดทำขึ้นโดยกลุ่มนักเรียนโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งเป็นประธานในงานทอดกฐินได้กล่าวถึงมูลเหตุที่คณะทหารบกในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ หรือสงครามมหาเอเชียบูรพา ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับวัดโพธิ์กลางนี้ ไว้ว่า

“ในพุทธศักราช ๒๔๘๗ ระหว่างมหาสงครามเอเชียบูรพา กรมยุทธศึกษาทหารหรือโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าปัจจุบัน ซึ่งขณะนั้นประกอบด้วย โรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนเทคนิคทหารบก และโรงเรียนเตรียมทหารบก มีความจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายที่ตั้งไปอยู่จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามนโยบายของรัฐบาลสมัย ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในขณะนั้นข้าพเจ้า (จอมพลถนอม กิตติขจร ผู้เขียน) เป็นอาจารย์สอนวิชาแผนที่ทหารอยู่ ได้ร่วมเดินทางไปยังจังหวัดเพชรบูรณ์ในครั้งนั้นด้วย ประสบการณ์ครั้งนั้นมีค่าอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตราชการของข้าพเจ้า เริ่มตั้งแต่การเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปตะพานหิน อย่างทุลักทุเล การเดินเท้าของนักเรียนจากตะพานหินไปบ้านป่าแดง ๑๑๒ กิโลเมตร พร้อมด้วยเครื่องสนามเต็มอัตรา เราได้เข้าไปอยู่ที่ตั้งใหม่ระหว่างบ้านป่าแดง และบ้านพล้าอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมีวัดโพธิ์กลาง เป็นที่ตั้งกองบัญชาการ เราได้ร่วมมือสร้างที่พักใหม่โรงเรียนใหม่ขึ้นด้วยความอดทน...” (ถนอม กิตติขจร, ๒๕๑๔)

ดังนั้น จากเนื้อความที่จอมพลถนอมได้แถลงจะเห็นได้ว่า สงครามมหาเอเชียบูรพา นับเป็นมูลเหตุสำคัญให้เกิดการเคลื่อนย้าย กำลังพลและนักเรียนทหารไปยังพื้นที่ บริเวณบ้านป่าแดง จังหวัด เพชรบูรณ์ นั้นเกิดขึ้น แม้จะมีการวางแผนบางประการที่จะเคลื่อนย้าย กำลังพลทางทหารมายังบริเวณใกล้เคียงจังหวัดเพชรบูรณ์ก่อนหน้านี้ ดังที่ในช่วงปลาย พ.ศ. ๒๔๘๕ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ก็มีการวางแผน ที่จะย้ายหน่วยราชการสำคัญไปยังจังหวัดเพชรบูรณ์ พร้อมกับการที่ กองทัพบกได้ตั้งกองพลที่ ๗ ขึ้นในที่ตำบลบัวชุม อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี เพื่อดูแลรักษาป้องกันจังหวัดเพชรบูรณ์ (ปรัชญากรณ์ ลครพล, ๒๕๖๔) ซึ่งกำลังก้าวขึ้นมามีความสำคัญในฐานะนครหลวง แห่งใหม่ในเวลานั้น

กระนั้น เมื่อเราพิจารณาในเชิงศิลปกรรมท้องถิ่น การเคลื่อน ย้ายกำลังพลนักเรียนมายังบริเวณบ้านป่าแดง ครั้งนั้น กลับส่งผลให้ นักเรียนทหารที่เคยมาพำนักที่บริเวณวัดโพธิ์กลางนั้นมีความผูกพัน กับสถานที่แห่งนี้เป็นอย่างมาก ดังความตอนหนึ่งในถ้อยแถลงของ ผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าใน พ.ศ. ๒๕๑๔ กล่าว ถึงการทำฐานเพื่อเรียไ้เงินมาช่วยสร้างอุโบสถใหม่ที่ยังค้างคาอยู่ และเรียกคณะนักเรียนทหารรุ่นที่เคยมาอาศัยบริเวณบ้านป่าแดง ว่า “ชาวป่าแดง” ความว่า

“วัดโพธิ์กลางนี้ เคยเป็นที่ตั้งของ รร.จปร ในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา เคยเป็นร่มโพธิ์ ร่มไทร แก่บรรดาลูกนกทั้งหลาย คือ ครูอาจารย์ และนักเรียนนายร้อยในสมัยนั้น ... เมื่อลูก จปร. จากป่าแดงทราบว่า รร. จปร. จะมาทอดกฐิน วัด โพธิ์กลางต่างก็มีใจปิติ ศรัทธาที่จะช่วยเหลือสร้าง พระอุโบสถที่ค้างอยู่ให้สำเร็จจุล่งไปด้วยดีและ ควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่าฯ พณฯ ผู้บัญชาการทหาร สูงสุด (จอมพล ถนอม กิตติขจร - ผู้เขียน) ได้ยิน ดีให้ความอุปถัมภ์การทอดกฐินครั้งนี้ด้วยความ เต็มใจด้วยฯ พณฯ ได้เป็นชาวป่าแดงในสมัยนั้น เช่นกัน”(บ.รังคะรัตน์, ๒๕๑๔)

ทั้งนี้ ในหนังสืออนุสรณ์เล่มเดียวกันนี้ ที่ตีพิมพ์ออกมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ จอมพลถนอม กิตติขจร ยังได้ระบุถึงสภาพอุโบสถหลัง เดิมในเวลานั้นที่ทรุดโทรม จำต้องบูรณะและประสมการณ์ที่ตนเคย มีโอกาสเกี่ยวข้องกับวัดแห่งนี้ไว้เมื่อยามสงครามมหาเอเชียบูรพา ความว่า

“บัดนี้ข้าพเจ้าได้ทราบว่า วัดโพธิ์กลางได้ชำรุดทรุดโทรมมาก โดยเฉพาะสิ่งซึ่งเป็นมิ่งมงคลและอนุสรณ์ยิ่งต่อชีวิต คือ พระอุโบสถ หลังน้อยและชำรุดปรักพังหลังนี้ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งข้าพเจ้าได้ รับการประดับยศเป็นพันโท นับเป็นสถานที่ประดับยศที่แปลกกว่า สถานที่อื่น ๆ ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นอนุสรณียสถานและปูชนียสถานของ ข้าพเจ้าทั้งสองสถานพร้อมกัน ”(ถนอม กิตติขจร, ๒๕๑๔)

อนึ่ง ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใด การทอดกฐินของคณะโรงเรียน
จปร. ขณะนั้นน่าจะส่งผลอย่างสำคัญให้ในระยะเวลาต่อมา พระอุโบสถ
หลังใหม่ของวัดโพธิ์กลางได้สร้างเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๒๓ และเป็น
หลังที่สร้างขึ้นทดแทนอุโบสถหลังเก่า (กองพุทธศาสนสถาน, ๒๕๓๐)
ดังนั้น ในทางหนึ่ง หากมองด้วยสายตาของการอนุรักษ์โบราณสถาน
วัตถุ การทอดกฐินในครั้งนั้นจึงอาจเป็นการส่งเสริมให้เกิดการสร้าง
อุโบสถหลังใหม่ขึ้นทดแทนหรือบูรณะอุโบสถหลังเดิมในสภาพที่
เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากสภาพของอุโบสถเดิมที่ทรุดโทรม
ดังที่จอมพลถนอมได้กล่าวไว้ ขณะที่อนุสรณ์จากการทอดกฐินครั้ง
นั้นได้ทิ้งไว้ในเชิงการศึกษาศิลปกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น คือ
ภาพถ่ายเก่าของอุโบสถหลังเดิม ซึ่งเป็นภาพหน้าปกของหนังสือ
อนุสรณ์งานกฐินเล่มนี้ (ภาพที่ ๑) ดังจะกล่าวถึงต่อไป

▼ ภาพที่ ๑ : อุโบสถหลังเดิมของวัดโพธิ์กลาง ตำบลป่าเลา
อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

รูปแบบศิลปกรรมและอายุสมัยของอุโบสถหลังเดิม วัดโพธิ์ กลาง : หลักฐานแสดงความลาวผ่านงานศิลปกรรม

ประวัติของวัดโพธิ์กลางตามที่จดแจ้งกับกรมการศาสนา ระบุไว้ว่าวัดแห่งนี้สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๑ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ในวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๐ ถึงกระนั้น กลับไม่ปรากฏพบหลักฐานอื่นใดที่สามารถยืนยันอายุของอุโบสถหลังนี้ได้อย่างชัดเจนในทางเอกสารนอกจากประวัติที่จดแจ้งกับกรมศาสนา

ในส่วนของรูปแบบทางศิลปกรรมที่ปรากฏจากภาพถ่ายเก่าอุโบสถวัดโพธิ์กลางหลังเดิม ไม่ทราบปีที่ถ่าย รูปนี้นับเป็นหลักฐานสำคัญในการใช้กำหนดอายุและความเก่าแก่ทางวัฒนธรรมของวัดแห่งนี้ได้ไม่มากนัก โดยอุโบสถหลังเดิมของวัดโพธิ์กลาง ตำบลป่าเลา นั้น เป็นอุโบสถที่ก่อขึ้นอย่างง่าย ๆ ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดของอุโบสถมีขนาดกลาง ไม่ใหญ่และไม่เล็กจนเกินไป ผนังของอุโบสถในด้านสกัดหน้าและหลังนั้น ก่อขึ้นเสมอกับผนังด้านยาวหรือด้านข้างของอาคาร ทำให้ส่วนด้านสกัดหน้าและหลังต้องทำหน้าบันก่อเป็นเครื่องไม้ทั้งหมด รักับส่วนหลังคาซึ่งก่อเป็นทรงจั่วอย่างง่าย ๆ ไม่มีข้อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ขณะเดียวกัน การเจาะช่องหน้าต่างที่มีจำนวนน้อย เพียง ๑ ช่องขนาดเล็กกลางผนังด้านยาว จึงทำให้เชื่อว่าภายในอุโบสถหลังเดิมของวัดโพธิ์กลาง ตำบลป่าเลา น่าจะมีมืดทึบ เนื่องด้วยแสงสามารถเข้าไปได้น้อย

ข้อที่น่าสังเกต คือ ส่วนฐานของอุโบสถวัดโพธิ์กลางนั้นมีขนาดค่อนข้างสูง กินพื้นที่มาถึงครึ่งส่วนของประตูทางเข้าอุโบสถ ซึ่งมีเพียงทางเข้าเดียวกลางผนังสกัดหน้า ลักษณะการก่อฐานอาคารสูงและทำประตูทางขึ้นเพียงด้านเดียวเช่นนี้จึงคล้ายคลึงกับลักษณะของฐานอุโบสถหรือสิมในวัฒนธรรมลาวล้านช้าง ที่มักจะมีทำบันไดขึ้นตัวอุโบสถเพียงด้านเดียวและทำฐานอุโบสถสูงมากกว่าศาสนาคารในภาคกลาง อย่างที่นิยมเรียกกันว่า “ฐานเอวขัน” หรือ “แอวขัน” (วิโรฒ ศรีสุโร, ๒๕๓๖) นอกจากนี้ หากสังเกตรายละเอียดในภาพถ่ายเก่าจะพบว่า มีร่องรอยของการวาดภาพจิตรกรรมประดับไว้บริเวณผนังด้านสกัดหน้าเป็นจันทระ ๆ ซึ่งสามารถระบุได้ว่าวาดเป็นภาพอะไร ลักษณะการวาดภาพประดับผนังสกัดด้านนอกอาคารจึงสอดคล้องกับความนิยมวาดstupa ในศิลปะลาว - อีสานที่นิยมวาดประดับไว้ภายนอกอาคารอีกด้วย (สมชาย นิลอาธิ, ๒๕๔๓).

เมื่อประมวลลักษณะทางศิลปกรรมโดยรวมเข้าด้วยกันทั้งหมดและเปรียบเทียบกับรูปแบบศิลปกรรมที่พบในพื้นที่ใกล้เคียงจึงอาจสามารถระบุได้ว่าอุโบสถหลังเดิมของวัดโพธิ์กลาง บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา คงเป็นงานศิลปกรรมในรุ่นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ ในศิลปะลาว สังเกตได้จากลักษณะของการวาดstupa ใต้ภายนอกตัวอุโบสถเป็นจันทระ เป็นการวาดโดยไม่มีฉากหลัง คือ วาดเสมือนภาพนั้น ๆ ลอยอยู่ ซึ่งเทคนิคการวาดภาพเช่นนี้สามารถเปรียบเทียบกับได้กับเทคนิคที่ใช้วาดภาพจิตรกรรมในพื้นที่ใกล้เคียงกัน อย่างภาพจิตรกรรมบนสิมวัดศรีชะเกตุ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีผู้กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ลงมาหรืออาจจะวาดขึ้น

ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ พร้อมกับการบูรณะสิมก็มีลักษณะ
เช่นนี้ (มณฑล ประภากรเกียรติ, ๒๕๕๖) ดังนั้น
อุโบสถหลังเดิมของวัดโพธิ์กลาง บ้านป่าแดงที่
ปรากฏการวาดจิตรกรรมในลักษณะและเทคนิค
ที่ใกล้เคียงกันก็ควรจะมีอายุไล่เลี่ยกันด้วยนั่นเอง

นอกจากนั้น ลักษณะของอาคารที่ก่อ
อย่างง่าย ๆ ผนวกกับการก่อฐานเอนชันสูงเช่นนี้
ยังอาจสามารถเปรียบเทียบได้กับลักษณะของงาน
ศิลปกรรมที่ปรากฏในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างวิหาร
วัดโพธิ์ทอง บ้านน้ำครั่ง อำเภอหล่มเก่า อายุอยู่
ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ ซึ่งเป็นอาคาร
ก่ออิฐถือปูน มีการทำฐานเอนชันสูง ไม่มีมุขหน้า
และหลังทำประตูทางเข้าเพียงด้านเดียวเช่นกัน
(ธีระวัฒน์ แสนคำ, ๒๕๖๓) ความละม้ายคล้ายคลึง
ทางศิลปกรรมจึงอาจเป็นเครื่องช่วยกำหนดอายุ
ของอุโบสถหลังเดิมของวัดโพธิ์กลางว่าอาจจะ
มีอายุสมัยที่ใกล้เคียงกันก็เป็นได้

▲ ภาพที่ ๒ : สภาพปัจจุบันของอุโบสถเดิม วัดโพธิ์กลาง บ้านป่าแดง

ภาพที่ ๓ : พระประธาน ภายในอุโบสถหลังเดิม นามว่า
“หลวงพ่อบุญจันทร์” ศิลปะพื้นถิ่น อายุสมัยคงร่วมกับอุโบสถหลังเดิม ►

ชุมชนบ้านป่าแดง : ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์กับการกระจายตัวของชุมชนลาวอื่น ๆ ในบริเวณจังหวัดเพชรบูรณ์

ดังนั้น ในทางหนึ่ง รูปถ่ายเก่าของอุโบสถหลังเดิม วัดโพธิ์กลาง จึงเป็นเสมือนกุญแจสำคัญที่ทำให้เห็นการปรากฏตัวของชุมชนหรือกลุ่มคนลาวอื่น ๆ นอกเหนือพื้นที่เขตอำเภอหล่มสัก - หล่มเก่าด้วยรูปแบบทางศิลปกรรมดั้งเดิม ขณะสภาพของอุโบสถหลังเดิมของวัดโพธิ์กลางในปัจจุบันกลับสามารถบอกได้ถึงกลิ่นไอทางศิลปกรรมลาวแต่ประการใด เนื่องด้วยเหตุผลด้านการบูรณะซ่อมแซมจนมีสภาพต่างไปจากเดิม (ภาพที่ ๒ – ภาพที่ ๓)

โดยน่าจะเชื่อได้ว่าชุมชนหรือกลุ่มคนลาวบริเวณบ้านป่าแดง น่าจะเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่พร้อม ๆ กับการสร้างหรือบูรณะวัดและสร้างอุโบสถหลังเดิมขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ แล้ว ความเชื่อโยงนี้จึงอาจผูกโยงกับการกระจายตัวของกลุ่มชาวลาวอพยพในพื้นที่อื่น ๆ บริเวณจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งพบว่าการกระจายตัวอยู่บ้างทางตอนใต้ของบริเวณอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เช่น บริเวณบ้านนายม ซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนชาวลาวอพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ภายหลังเหตุการณ์สงครามเจ้าอนุวงศ์ (พ.ศ. ๒๓๖๙ - ๒๓๗๑) ดังปรากฏหลักฐานทั้งในเชิงมุขปาฐะและโบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูปในศิลปะลาวอยู่ด้วย (ธีระวัฒน์ แสนคำ, ๒๕๖๓)

การปรากฏตัวของอุโบสถหลังเดิม วัดโพธิ์กลาง บ้านป่าแดง ผ่านการศึกษาในภาพถ่ายเก่า จึงนับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะสำคัญที่ช่วยบ่งชี้ถึงการกระจายตัวชุมชนลาวอื่น ๆ นอกเหนือบริเวณศึกษาหลัก ๆ ที่ผ่านมาได้ ทั้งยังอาจสะท้อนให้เห็นในบริบททางประวัติศาสตร์ที่กว้างว่าในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ อันคาบเกี่ยวอยู่ในช่วงเวลาของสงครามเจ้าอนุวงศ์นั้นด้วย ชุมชนคนลาวนั้นกระจายตัวไปภายในบริเวณจังหวัดเพชรบูรณ์อย่างเป็นวงกว้าง ซึ่งหนึ่งในนั้นอาจสัมพันธ์กับชุมชนบ้านป่าแดง จังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยนั่นเอง

บรรณานุกรม

กองพุทธศาสนสถาน. (๒๕๓๐). **ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร เล่ม ๖.**

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

ถนอม กิตติขจร. (๒๕๑๔). “อนุสรณ์กฐินวัดโพธิ์กลาง” ใน **โพธิ์กลางใจ.**

ม.ป.ม : โรงพิมพ์ รร.จปร.

ธีระวัฒน์ แสนคำ. (๒๕๖๓). **บ้านนายม : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณแหล่งลุ่มน้ำป่าสักเมืองเพชรบูรณ์.**

เพชรบูรณ์ : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

ธีระวัฒน์ แสนคำ. (๒๕๖๓). **พระพุทธรูปโบราณในเขตเมืองหล่มสัก.**

เพชรบูรณ์ : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

บ.รังคะรัตน์. (๒๕๑๔). “ศุภมัสดุ” ใน **โพธิ์กลางใจ.** ม.ป.ม : โรงพิมพ์ รร.จปร.

ปรัชญากรณ์ ลครพล. (๒๕๖๔). **กองทัพคณะราษฎร ล้อมรั้วประชาธิปไตยในยุคปฏิวัติสยาม.** กรุงเทพฯ : มติชน.

มณฑล ประภากรเกียรติ. (๒๕๕๖). **ศิลปกรรมสะท้อนความเป็นชุมชนลาวในเขตอำเภอหล่มสัก และอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิโรฒ ศรีสุโร. (๒๕๓๖). **ลิมอีสาน.** กรุงเทพฯ : เมฆาเพรส.

สมชาย นิลอาจิ. (๒๕๔๓). “ข้อสังเกตเกี่ยวกับจิตรกรรมลิมอีสาน” ใน **วิถีความคิด วิถีชีวิตชาวนาอีสาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. อุบลราชธานี : ศิริธรรม.

สุนทรียภาพทางวัฒนธรรมความเชื่อ พ่อนเขบลาน

ผู้เขียน : ผศ.จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม

ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

พ่อนเขบลาน เป็นการพ่อนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณของชาวไทหล่ม ได้แก่ บ้านดิว บ้านหวาย บ้านโสก บ้านน้ำดุก บ้านปากช่อง เป็นต้น ประเพณีการพ่อนเกิดจากวัฒนธรรมทางความเชื่อของชาวบ้านเพื่อขอฝนกับองค์เจ้าพ่อผาแดง ซึ่งจะเห็นได้ในช่วงประเพณีบุญเดือน ๖ หรือประเพณีบุญบั้งไฟ จากความเชื่อที่ว่าท่านจะช่วยคลบน้าดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล เมื่อเข้าสู่ฤดูทำไร่ทำนาชาวบ้านจะเริ่มทำพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณองค์เจ้าพ่อผาแดง ซึ่งในการทำพิธีนั้นจะทำ ณ ศาลเจ้าพ่อผาแดงที่มีแต่ละหมู่บ้านโดยจะเรียกชื่อศาลต่างกันไปตามชื่อขององค์กรักษที่คอยปกป้องรักษาเจ้าพ่อผาแดง จากความเชื่อในการขอฝนต่อองค์เจ้าพ่อผาแดงกลายเป็นวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจวบจนทุกวันนี้

สุนทรียภาพ

สุชาติ สุธาธิ (๒๕๔๓ : ๑๑, ๗๙) กล่าวว่า สุนทรียภาพเป็นเรื่องราวของความงามและปรากฏอยู่ในแนวคิด วิธีชีวิตวัฒนธรรมของมนุษย์ทุกส่วนของโลก สุนทรียศาสตร์เชิงความคิดเป็นสุนทรียศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure aesthetic) ซึ่งอยู่ในสุนทรียศาสตร์เชิงปรัชญา (Philosophical aesthetics) เป็นการแสวงหาความจริงจากการเรียนรู้ เพื่อสร้างความขัดแย้งของแนวคิดจากมิติและมุมมองต่าง ๆ ให้เป็นระบบและนำเข้าสู่มาตรฐานการสร้างความเข้าใจระหว่างกันของมนุษย์ จึงสรุปได้ว่าสุนทรียศาสตร์เชิงความคิดหรือสุนทรียศาสตร์เชิงปรัชญานั้นเป็นการเรียนรู้ในมิติของการคิดและการวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่อยู่เบื้องหลังของศิลปะและความงามเป็นเป้าหมายหลัก ในส่วนของสุนทรียศาสตร์เชิงพฤติกรรมหรือประสบการณ์สุนทรียะ คือ เมื่อมนุษย์มีความคิดสิ่งทีตามมาคือความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากความคิด เช่น ชอบใจ เสียใจ โกรธ ความรู้สึกนี้จะแสดงออกเป็นพฤติกรรมเราเรียกว่า สุนทรียศาสตร์เชิงพฤติกรรม (PSYCHOLOGICAL AESTHETICS) หรือประสบการณ์ทางสุนทรียะนั้นเอง ซึ่งการ

แสดงออกทางความรู้สึกของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในขณะที่รับรู้หรือหลังจากรับรู้ผลงานศิลปะชนิดใดชนิดหนึ่ง เช่น ความรู้สึกผ่อนคลาย สนุกสนานเพลิดเพลิน ครีธาไปกับสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น แล้วแสดงออกตามความรู้สึกนั้นเช่น หัวเราะ ชอบใจ เศร้าใจ ซาบซึ้งใจ เป็นต้น การรับรู้ของมนุษย์ต่อวัตถุใดหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมแตกต่างกันเพราะตำแหน่งของผู้ดูนั้นมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันด้วยปัจจัยหลายอย่าง เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ วัฒนธรรม ความเชื่อหรือแม้แต่ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งเดียวกันก็อาจรับรู้แตกต่างกันหรืออาจเหมือนกันในภาพรวมแต่อาจแตกต่างกันในรายละเอียด

จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม (๒๕๖๕: ๓) กล่าวว่า สุนทรียศาสตร์เชิงความคิดแนวตะวันออก พบว่าอารยธรรมตะวันออกได้ยึดถือวัฒนธรรมความเชื่อที่มาจากอินเดีย โดยเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ในสมัยโบราณมีประชาชนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก หรือเราเรียกกันว่า “ชมพูทวีป” ในลักษณะของสังคม เศรษฐกิจและการเมืองนั้นจะมีลักษณะที่แบ่งชนชั้น คนวรรณะสูงจะร่ำรวยแต่น้อยคนส่วนใหญ่จะยากจนและอยู่ในวรรณะต่ำ เรื่องของทรัพย์และอำนาจจะอยู่ในมือของกษัตริย์และพราหมณ์ ซึ่ง ๒ วรรณะนี้จะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กษัตริย์จะยกย่องพราหมณ์และคำสั่งสอนของศาสนา ก็จะเกื้อกูลกษัตริย์ ชีวิตมนุษย์ คุณค่าและกฎหมายล้วนเกี่ยวข้องกับพระเจ้าทั้งสิ้น จากความคิดความเชื่อของอารยธรรมอินเดียจึงมีศาสนาเป็นศูนย์กลาง ศาสนาที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียที่เป็นที่รู้จักคือ ศาสนาพราหมณ์ (ซึ่งต่อมามักเรียกกันว่า พราหมณ์ - ฮินดู) และศาสนาพุทธ ต่อมาได้นำไปเผยแพร่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แก่ ลังกา พม่า ธิเบต จีน ญี่ปุ่นและไทย เมื่อศาสนาพุทธไปมีความสำคัญในดินแดนตะวันออก ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ก็มีบทบาทสำคัญในอินเดีย ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีความเชื่อว่าโลกมีการเกิดขึ้นในเบื้องต้นและมีการแตกดับในที่สุด เมื่อแตกดับแล้วก็จะเกิดขึ้นใหม่อีกแล้วในที่สุดก็แตกดับอีก จากความเชื่อจึงทำให้เกิดการสร้างสรรครูปแบบศิลปะที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และศาสนาพุทธ มีปรัชญาความเชื่อสอดแทรกอยู่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยอย่างมากและถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

วัฒนธรรมความเชื่อกับการออกแบบลาน

อังคณา ใจเหิม (๒๕๔๖: ๑๑ - ๑๔) กล่าวถึง วัฒนธรรมไทย กับคุณค่าเอกลักษณ์ไทยว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เจริญงอกงามจึงมีคุณค่าต่อสังคม ต่อชาติบ้านเมืองอย่างมาก คุณค่าของวัฒนธรรมไทย จำแนกได้ดังนี้

๑. ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าทางวัตถุ เช่น เครื่องปั้นดินเผา แสดงให้เห็นถึงความเจริญงอกงามและคุณค่าทางวัตถุ

๒. ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าทางจิตใจ คุณค่าทางจิตใจเป็น สิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งไม่สามารถสัมผัสได้ แต่รู้สึกด้วยจิตใจ เช่น ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี คุณค่าทางจิตใจ ส่วนใหญ่เกิดจากศาสนาที่หล่อหลอม ศาสนาจึงกลายเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยว จิตใจของมนุษย์ให้กระทำแต่ความดี ละเว้นชั่วเป็นคนที่มีคุณค่าของ ครอบครัวและสังคม และผลที่ตามมาคือก่อให้เกิดคุณค่าทางจิตใจ

๓. ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าด้านภูมิปัญญา คนเราสามารถ ดำรงเอกลักษณ์และภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้ นำมาปรับเปลี่ยนให้เกิดความผสมผสานอย่างชาญฉลาดไม่ละทิ้งเอกลักษณ์ เดิม โดยนำสิ่งเป็นสมัยใหม่มาปรับใช้ได้อย่างกลมกลืน

๔. ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าความเป็นเอกลักษณ์ไทย เอก- ลักษณะที่บรรพบุรุษได้สร้างสมสืบต่อกันมา เช่น นาฏศิลป์ไทย ซึ่งมี ลีลาท่าทางการแสดงอ่อนช้อยงดงาม เครื่องแต่งกายก็ประณีต บรรจง สวยงามยิ่งนักนับเป็นศิลปวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นชาติที่เจริญ รุ่งเรืองมาก่อนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ปู่ ย่า ตา ยายได้ถ่ายทอดไว้ แก่ลูกหลานสืบไป

อุดม เขยกีวงศ์ (๒๕๔๕: ๑๘๗) กล่าวว่า ความเชื่อเป็นความรู้สึกเชื่อมั่นศรัทธาของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่จะบังเกิดสุขหรือทุกข์ได้หากกระทำหรือปฏิบัติต่อความเชื่อในทางที่ถูกที่ควรความสุกก็จะเกิดตามมา ตรงกันข้ามหากกระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องหรือละเลยความทุกข์ร้อนอาจจะเกิดขึ้นได้ ความเชื่อเป็นสิ่งที่มีการปรับเปลี่ยนตามความรู้สึกนึกคิดของยุคสมัย

จิรวัดน์ รัตนเทพปัญญากุล (๒๕๖๖) กล่าวว่า พระยาอนุนา-ราชชน ได้กล่าวถึงความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่มีตัวตนและไม่มีตัวตนว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับอาจมีหลักฐานพิสูจน์ได้ หรือไม่มีหลักฐานการพิสูจน์ให้เห็นจริงก็ได้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (๒๕๓๒: ๓๑) กล่าวว่า ความเชื่อเป็นเรื่องที่มีความผูกพันในวิถีชีวิตของคนไทยมานานมีผลทำให้เกิดรูปแบบของประเพณีต่าง ๆ อันเป็นผลต่อการละเล่นพื้นเมืองอย่างยิ่งในแต่ละท้องถิ่น โดยแต่ละท้องถิ่นที่ก็จะแตกต่างกันออกไป

ความเชื่อเป็นอิทธิพลอย่างหนึ่งต่อความรู้สึกหรือความคิด รวมถึงการแสดงออกของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะแตกต่างกันออกไปตามวัฒนธรรมความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นและความเชื่อที่เกิดขึ้นนั้นย่อมมีความสัมพันธ์และเกิดจากวัฒนธรรม ศาสนา ประเพณีหรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์นั่นเอง

ความเชื่อ (Belief) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับคนในสังคมไทยซึ่งพบว่ามี ความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ กันไป อาทิความเชื่อทางด้านศาสนา เช่น เชื่อว่าการทำดีจะได้ไปสวรรค์ หรือคนทำชั่วจะต้องตกนรก ความเชื่อ

เรื่องไสยศาสตร์ เช่น เชื่อเรื่องผีसागเทวดานางไม้ การทำเสน่ห์ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เชื่อเรื่องคาถาอาคม วัตถุมงคล เรื่องเครื่องรางของขลังหรือเชื่อในเรื่องที่คนเก่าโบราณได้เล่าสืบทอดกันมา เช่น การทำบุญ ฝึกบวช ฝึกแม่มาลัย ความเชื่อในเรื่องอื่น ๆ เช่น การกลับชาติมาเกิด เป็นต้น

ลัญจกร นิลกาญจน์ (๒๕๖๑: ๑๗) กล่าวว่า ความเชื่อในการนับถือวิญญาณ มีความเชื่อว่าวิญญาณมีอยู่ทุกหนทุกแห่งและวิญญาณมีอิทธิพลต่อ ทุกสิ่ง จึงต้องรับใช้ช่วยเหลือวิญญาณ ด้วยการทำพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณและประกอบพิธีต่าง ๆ เป็นการแสดงความเคารพต่อวิญญาณเพื่อให้ได้รับสิ่งที่ดีและได้รับการคุ้มครอง (Buaramual, S., ๒๐๐๖) ในปัจจุบันการเคารพต่อวิญญาณบรรพบุรุษก็ยังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในระบบครอบครัว และชุมชนที่มีความเชื่อเรื่องนี้ ด้วยการจุดธูปบูชาไว้ที่ศาลเจ้าหรือตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งนี้ เพื่อแสดงความเคารพต่อดวงวิญญาณนั้น

นิตยา บุญสิงห์ (๒๕๕๖: ๑๒ - ๑๓, ๓๐ - ๓๒) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือสภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม วัฒนธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมมาจากทำทาง กิจกรรมและผลผลิตของกิจกรรมที่มนุษย์ในสังคมผลิตหรือปรับปรุงขึ้นจากธรรมชาติ และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยผ่านการคัดเลือก ปรับปรุงและยึดถือสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นทั้งลักษณะนิสัยของคนหรือกลุ่มคนในชาติ ลัทธิ ความเชื่อ ภาษา ขนบธรรมเนียม อาหารการกิน เครื่องใช้ไม้สอย ศิลปะต่าง ๆ ตลอดทั้งการประพฤติปฏิบัติในสังคม ความเชื่อ คือการยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใด สิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่ก็มีตาม

ว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด การตาย ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพร ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ก็จะมีวิธีปฏิบัติที่ต่างกันไปตามท้องถิ่น

รัชชัย ชยันทำ (๒๕๖๑: ๙๗) กล่าวว่า ลัทธิถือผีของชาวอีสาน โดยเฉพาะ “แกน” ว่ากันว่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน เช่นเดียวกับที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในทุก ๆ สังคม ตั้งแต่ชื่อนั้น เช่น ในศาสนาคริสต์เรียกว่า “พระเจ้า (GOD)” พรหมณ์ฮินดูเรียกว่า “มหาเทพศิวะ” หรือ “ภูตศวร” หรือ “ภูตบติ” ส่วนศาสนาพุทธถือว่าผีไม่ได้เป็นผู้สร้างสรรค์สิ่ง แต่ก็ได้ปฏิเสธว่า ไม่มีพุทธเรียกว่า “เทวดา” เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผีของชาวอีสาน ถือว่า มีอิทธิพลในทุก ๆ ด้าน ทั้งคุณและโทษ ดังจะเห็นได้จาก การให้ความสำคัญต่อผีประจำชุมชน เช่น ผีปู่ตา โดยจะพบว่า แทบทุกหมู่บ้านจะมีการตั้งศาลปู่ตาไว้เป็นที่เคารพบูชากันทั่วไป และมีการจัดพิธีซึ่งชาวบ้านเรียกว่า เลี้ยงปู่ตา เป็นต้น คนอีสานมีการนับถือผีมาก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากศาสนาพรหมณ์และศาสนาพุทธ ซึ่งผีที่ชาวอีสานนับถือและยกย่องให้เป็นหัวหน้าผีคือผีแกนหรือพญาแกนความเชื่อเรื่องผีแกนจึงเป็นที่มาของการบวงสรวงแกนด้วยไฟ และพัฒนามาเป็นบุญบั้งไฟอีสานซึ่งเป็นประเพณีสำคัญที่ปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา ในทางพระพุทธศาสนาการบูชาคุณของพระพุทธเจ้า มีทั้งการบูชาด้วยธรรมและการบูชาด้วยอามิส ได้แก่ การบูชาด้วยรูป เทียน เป็นการบูชาด้วยไฟชาวอีสานได้มีการจุดบั้งไฟบูชาเนื่องในโอกาสสำคัญนี้

การดำรงชีวิตของชาวบ้านนั้นพบว่ามีความผูกพันกับความเชื่อถือและศรัทธาในศาสนา ชาวบ้านพยายามสร้างสรรค์ผลงานในลักษณะต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการทางจิตใจ สามารถยึดเหนี่ยวความรู้สึกที่อ่อนไหวของมนุษย์ อาทิ ศาสนสถาน ภาพเขียน รูปปั้น การแกะสลักเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจน ศิลปะการละเล่น และการแสดงมากมายที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธา เช่น การเล่นแม่ศรี นางข้าง นางดั่ง นางสาวนางเชือก นางควาย นางสุ่ม การละเล่นเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในวิญญาณที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อถือของชาวบ้าน และเกิดการฟ้อนรำเพื่อสังเวศบรรพบุรุษ ความเชื่อจึงมีความผูกพันในวิถีชีวิตของคนไทยจึงเกิดเป็นรูปแบบของประเพณีต่าง ๆ แม้แต่การฟ้อนแบบลานก็เช่นเดียวกัน

จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม (๒๕๖๖) กล่าวว่า วัฒนธรรมชุมชน คือสิ่งที่ดำรงที่เกิดจากการเรียนรู้ รวมถึงการสร้างสรรค์ร่วมกันของคนในชุมชนที่ได้แสวงหาแนวทางการดำเนินชีวิตร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความเชื่อความศรัทธา การฟ้อนแบบลานเป็นประเพณีชุมชนไทหล่มที่มีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา เป็นการฟ้อนที่

สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นในรูปแบบมรดกประจำบ้านเป็นการเล่าสืบทอดแบบท่องจำกันมาด้วยปากเปล่า การบอกเล่าต่อ ๆ กันมา ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นการพ้องในความเชื่อเพื่อขอฝนกับองค์เจ้าพ่อผาแดง ชาวไทหล่มนับถือและศรัทธาในองค์ท่านโดยเชื่อว่าท่านเป็นผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดี ดังนั้นการพ้องจึงมีความหมายถึงเพื่อให้ท่านช่วยดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เมื่อเข้าสู่ฤดูทำไร่ทำนาชาวบ้านจะทำพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าพ่อผาแดงโดยจะทำพิธีที่ศาลเจ้าพ่อผาแดงของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งจะเรียกชื่อศาลต่างกันไปตามชื่อขององค์กรที่คอยปกป้องรักษาเจ้าพ่อผาแดง ในกรณีนี้ชาวบ้านจะดำเนินการสอบถามถึงเรื่องราวความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารในปีนั้น ๆ และจะมีการบวงสรวงเพื่อให้ท่านดลบันดาลให้เกิดฝนตก จากแนวปฏิบัติกลายเป็นรูปแบบพิธีกรรมเฉพาะถิ่นที่มีการสืบทอดการพ้องแบบลานกันมาจวบจนทุกวันนี้

จากที่กล่าวมา การฟ้อนแบบลาน เป็นการฟ้อนที่เกิดจากความเชื่อของชาวบ้านที่เชื่อว่าศาลแต่ละหมู่บ้านมีดวงวิญญาณเจ้าพ่อผาแดงสถิตอยู่ และชื่อที่เรียกศาลนั้นเป็นชื่อขององค์กรกษัตริย์ที่คอยปกป้องรักษาเจ้าพ่อผาแดง ในการเลี้ยงปีจะมีกวนจ้ำหรือร่างทรงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านเคารพนับถือจะเป็นผู้ประกอบพิธีและเชื่อว่าสามารถติดต่อกับดวงวิญญาณของเจ้าพ่อผาแดงได้ ชาวบ้านจึงสอบถามถึงเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ในพืชพรรณธัญญาหารว่าในปีนี้จะป็นเช่นไรและหากทำนายว่าปีนี้แห้งแล้งหรือไม่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านจะทำพิธีแห่บั้งไฟถวายเพื่อให้เจ้าพ่อผาแดงบันดาลให้เกิดฝนตก ในการแห่บั้งไฟของชาวหล่มนั้นจะมีการฟ้อนแบบลานเป็นการฟ้อนรำในขบวนแห่บวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าพ่อผาแดง โดยชาวบ้านจะมาชุมนุมกันที่วัดแล้วกวนจ้ำจะอัญเชิญดวงวิญญาณเจ้าพ่อผาหล้า เจ้าพ่อสีชมพู เจ้าพ่อขุนด่าน เจ้าพ่อหมื่นด่าน มาประทับร่างทรงนางเทียมต่อจากนั้นเจ้าพ่อจะนำขบวนแห่บั้งไฟเดินวนรอบพระอุโบสถ ๓ รอบในขณะที่เดินแห่จะมีขบวนฟ้อนแบบลานรำตามหลังเจ้าพ่อ ในการฟ้อนแบบลานนี้สันนิษฐานว่าเป็นการแสดงเพื่อความสุขสนานของเหล่าบรรดาทหารที่ติดตามเจ้าพ่อผาแดงมาในขบวนแห่บั้งไฟ สมัยก่อนจะมีการตีกลองปึงให้จังหวะเพื่อความร่าเริงทำให้เหล่าบรรดาทหารรู้สึกครึกครื้น สนุกสนาน ทำท่าขยับแขนขยับขาให้เข้ากับจังหวะกลองต่อมาจึงกลายเป็นประเพณีที่นิยมแสดงสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ที่มาพอนแบบลาน

ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๖, น. ๘๕๗) กล่าวว่า พอน หมายถึง ก. รำของทางภาคเหนือและภาคอีสาน, กราย.

กรมศิลปากร (๒๕๔๙) กล่าวว่า พอน หมายถึง การแสดงที่มีความสวยงามของ ลีลาท่ารำ เครื่องแต่งกาย เพลงร้องที่มีรูปแบบตามลักษณะภูมิภาคหรือตามวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือ ซึ่งรวมถึง เชื้อ ที่เป็นการแสดงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

น้อย ศรีป้อ (๒๕๒๔, น. ๑๑) กล่าวว่า แขน เป็นภาษาพื้นเมืองแปลว่า แขน ส่วนคำว่า ลาน ก็คือใบของต้นลาน เรียกว่า ใบลาน

ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๖, น. ๕๓๖) กล่าวว่า แขน หมายถึง ว. สิ่งที่ยาว เช่น แขนทอง ผ้าแขน; ชีก, ด่าน.

ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๖, น. ๑๐๕๓) กล่าวว่า ลาน ๓ หมายถึง น. ชื่อไม้ต้นหลายชนิดในสกุล *Corypha* วงศ์ *Palmae* คล้ายต้นตาล ออกดอกออกผลครั้งเดียวแล้วตาย ใบใช้จารหนังสือ ทำหมวก เป็นต้น เช่น ชนิด *C. umbraculifera* L. ปลุกตามวัด, ชนิด *C. lecomtei* Becc. ex Lecomte, ขึ้นในป่าดิบ. ว. สีเหลืองนวล อย่างใบลาน เรียกว่า สีลาน.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (๒๕๔๙, น. ๕๑๐) กล่าวว่า พอนแบบลานเป็นการแสดงพ่อนหน้าบั้งไฟเพื่อแห่ไปวัด และนำไปจุดที่ภูผาแดง ในอุทยานแห่งชาติน้ำหนาวเพื่อขอฝนจากเจ้าพ่อผาแดง

สุมิตร เทพวงศ์ (๒๕๓๕, น. ๗๗) กล่าวว่า พอนแถบลาน เป็นการพอนในเทศกาลเข้าพรรษางานแห่บุญบั้งไฟเพื่อบวงสรวง

เจ้าพ่อผาแดง ซึ่งเชื่อว่าการรำนี้อาจทำให้เจ้าพ่อผาแดงเกิดความพอใจ แล้วดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล ลักษณะการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่เย็บติดด้วยแถบใบลาน

วุฒิชัย ลาจันทร์ (๒๕๖๖, สัมภาษณ์) กล่าวว่า การฟ้อนแบบลานเป็นการฟ้อนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะคือ มีการสวมใส่เล็บไม้ไผ่ยาวที่ทำจากไม้ไผ่สานและพันด้วยไหมพรมสีแดงสลับกับสีเหลือง และปลายเล็บจะทำเป็นพู่ด้วยไหมพรมสีแดงหรือสีเหลือง เดิมเชื่อว่าเป็นดาบของทหารเจ้าพ่อผาแดงแต่ต่อมาก็เปลี่ยนมาเป็นใส่เล็บยาวแทน ซึ่งเรียกว่า ขวมือหรือกวยมือ หรือบ้างก็เชื่อว่าเป็น รวงข้าว ซึ่งในการฟ้อนแบบลานจะเป็นการฟ้อนแบบใช้ผ้าเคียนหัวแดง มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ พบว่าเป็นการแสดงของชาวบ้านที่มีเชื้อสายลาวในเขตบ้านดัว บ้านห้วย บ้านโสก บ้านห้วยไร่ โดยจะฟ้อนในงานบุญหลวงหรือบุญบั้งไฟช่วงระยะเดือนห้า หรือเดือนหกของทุก ๆ ปี เพื่อขอฝน และจะมีการจุดบั้งไฟถวายเจ้าพ่อผาแดงซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือเพื่อให้เจ้าพ่อดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล

จิรวรรณ รัตนเทพปัญญากุล (๒๕๖๖, สัมภาษณ์) กล่าวว่า การฟ้อนแบบลานก็จะเป็นลักษณะการฟ้อนครึกครื้นสนุกสนาน คล้ายกับการเซิ้งบั้งไฟของทางภาคอีสาน แต่จะมีท่าการฟ้อนที่มีเอกลักษณ์แตกต่างออกไปดนตรีจะประกอบด้วยกลองบั้งหรือกลองใบใหญ่ ฆ้อง ฉาบ กรับ ฉิ่ง และอาจมีการเป่าแคนเพื่อเพิ่มความไพเราะก็ได้

วิโรจน์ หุ่นทอง (๒๕๖๖, สัมภาษณ์) กล่าวว่า ฟ้อนแบบลานหรือฟ้อนแถบลาน คือการฟ้อนรำที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณกาล

จนถึงปัจจุบัน เป็นชาวบ้านที่มีเชื้อสายไทลาวในเขตอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งอดีตเป็นการพ่อนำประกอบารขับกายเข็ง เพื่อประกอบในพิธีการทำบุญหลวงหรือบุญบังไฟ เพื่อขอให้ฝนตก ต้องตามฤดูกาล และจะมีการไหว้ศาลแต่ละหมู่บ้านที่เชื่อว่ามีดวง วิญญาณเจ้าพ่อผาแดงสถิตอยู่ แต่ชื่อที่เรียกศาลแต่ละศาลนั้นจะเป็น ชื่อขององค์กรภักที่คอยปกป้องรักษาคุ้มครององค์เจ้าพ่อผาแดง

วิศิษฐ์ โฆษิตานนท์ (๒๕๕๙) กล่าวว่า พ่อนแขบลาน หรือ พ่อนละคอนแบบไทหล่ม มีลักษณะเดียวกันกับพ่อนกลองตุ้มของทาง ภาคอีสาน ทั้งนี้ ท่าพ่อน จังหวะกลอง การแต่งกาย อาจจะมีแปลก แตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็เกิดบนรากฐานคติความเชื่อเดียวกัน อันเป็น วัฒนธรรมร่วมกันของคนล้านช้างในแถบภูมิภาคลุ่มน้ำโขง พ่อนละ คอน เป็นการละเล่นในบุญบังไฟ หรือบุญเจีย หรือบุญหลวง โดยจะ มีความแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละพื้นที่ แต่มีจุดประสงค์เดียวกัน คือ เป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือ โดยผ่านการแสดงออกด้วย การละเล่นรื่นเริง ผู้พ่อนละคอน มักแต่งกายที่แฝงด้วยวิถีชีวิตของคน ในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งในสมัยโบราณ ผู้พ่อนจะเป็นผู้ชายล้วน และจะ แต่งกายให้มีความผิดแผก ผิดเพศผิดเพี้ยน หรือแปลกไปจากชีวิต ประจำวัน การพ่อนมีทั้งเดินออกหน้าและเดินถอยหลัง เครื่องดนตรี ส่วนมากจะคล้ายกันคือ กลองปั้งหรือกลองตุ้ม แล่ง ฉิ่ง เต่ง แคน และ สไน บางที่จะพ่อนไปตามท่วงทำนองของกลองไม่มีท่าตายตัว บางที ก็จะมีพ่อนออกท่าทางแบบแผนอย่างเดียวกัน บางที่จะทำคำร้อง ประกอบการพ่อน เรียกว่า เข็งกบ ถ้าจะจำแนกตามลักษณะการ แต่งกาย พ่อนละคอน ก็จัดได้เป็น ๒ ประเภทคือ แบบเคียนหัว และ แบบใส่โจอมหัว

สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์ (๒๕๔๒, น. ๖ - ๑๓) กล่าวว่า ฟ้อนแชบลานไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด แต่จะมีการฟ้อนร่วมอยู่ในขบวนการทำบุญหลวงหรือบุญบังไฟที่จัดขึ้นต้นฤดูฝน สืบเนื่องจากอาชีพหลักส่วนใหญ่ของชาวหล่มสักประกอบอาชีพทางการเกษตรและอาศัยลักษณะของดินฟ้าอากาศทางธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเข้าสู่ฤดูทำไร่นาชาวบ้านจะทำพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าพ่อผาแดงซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวหล่มสักเคารพนับถือและบูชามาแต่อดีต โดยชาวบ้านจะเลี้ยงปีทำพิธีที่ศาลเจ้าพ่อผาแดง

ฟ้อนแชบลานเกิดจากประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในพิธีกรรม ซึ่งพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ชุมชนสังคมมีการประพฤติปฏิบัติกันมาตามแนวคิดตามคติความเชื่อที่ได้สืบเนื่องกันมาในประเพณีบุญบังไฟของชาวไทหล่มที่เกิดขึ้น จนกลายเป็นประเพณีที่กำหนดไว้เพื่อให้ชุมชนสังคมได้ยึดถือปฏิบัติและสื่อให้เห็นถึงความรัก ความศรัทธา ความสามัคคี การทำบุญและรวมถึงการทำกิจกรรมรื่นเริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นร่วมกัน การฟ้อนแชบลานเป็นการฟ้อนในประเพณีบุญหลวงของชาวหล่มสักหรือชาวไทหล่ม

รูปแบบการฟ้อนแบบลาน

ประเพณีการฟ้อนแบบลานเกิดจากความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านที่เชื่อว่าศาลแต่ละหมู่บ้านมีดวงวิญญาณเจ้าพ่อผาแดงสถิตอยู่และชื่อที่เรียกศาลนั้นเป็นชื่อขององค์กรภักดีคอยปกป้องรักษาคุ้มครองเจ้าพ่อผาแดง ในการเลี้ยงปีจะมีกวนจ้ำหรือรำทรงเป็นผู้ประกอบพิธีซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวบ้านเคารพนับถือและเชื่อว่าเป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับดวงวิญญาณของเจ้าพ่อผาแดงได้ และชาวบ้านก็จะทำการสอบถามถึงเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ในพืชพรรณธัญญาหารว่าในปีนี้จะเป็นอย่างไหนและหากทำนายว่าปีนี้แห้งแล้งหรือพืชพรรณธัญญาหารไม่อุดมสมบูรณ์ชาวบ้านก็จะทำพิธีแห่บั้งไฟถวายแด่เจ้าพ่อผาแดงเพื่อให้ท่านบันดาลให้เกิดฝนตก การแห่บั้งไฟของชาวหล่มนั้นจะมีการฟ้อนแบบลานเป็นการฟ้อนรำในขบวนแห่บวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าพ่อผาแดง ชาวบ้านจะมาชุมนุมกันที่วัดแล้วทางกวนจ้ำจะอัญเชิญดวงวิญญาณเจ้าพ่อผาหล้า เจ้าพ่อสีชมพู เจ้าพ่อขุนด่าน เจ้าพ่อหมื่นด่าน มาประทับร่างกวนจ้ำต่อจากนั้นเจ้าพ่อจะนำขบวนแห่บั้งไฟเดินรอบพระอุโบสถ ๓ รอบ ในขณะที่เดินแห่นั้นจะมีขบวนฟ้อนแบบลานรำตามหลังเจ้าพ่อในอดีตสันนิษฐานว่าการฟ้อนแบบลานเป็นการแสดงเพื่อความสนุกสนานของเหล่าบรรดาทหารที่ติดตามเจ้าพ่อผาแดงมาในขบวนแห่บั้งไฟ สมัยก่อนจะมีการตกลองปี่ให้จังหวะเพื่อความเร้าใจ ทำให้เหล่าบรรดาทหารรู้สึกครึกครื้นสนุกสนานทำท่าขยับแขนขยับขาให้เข้ากับจังหวะกลอง จากวัฒนธรรมความเชื่ออดีตสืบทอดมาสู่ปัจจุบันจึงกลายเป็นประเพณีชุมชนของชาวไทหล่มจนถึงปัจจุบัน

ชาวบ้านจะจัดเตรียมของไหว้เพื่อนำไปถวายแด่องค์เจ้าพ่อผาแดง ได้แก่ ข้าวเหนียว เหล้าขาวซึ่งตามจำนวนของหมู่บ้านที่ไปไหว้ ทำพิธี ดอกไม้ อาหารคาวหวาน พานขันธุ์ ๕ ขันธุ์ ๘ และจะนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๑๐ รูป เพื่อสวดมงคลถวายแด่องค์เจ้าพ่อผาแดง และถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ ในระหว่างถวายภัตตาหารเพลนั้นจะนำสิ่งของที่เตรียมไว้มาถวายที่ศาลเจ้าพ่อผาแดง เมื่อพระสงฆ์ฉันเพลเสร็จก็จะนำชาวบ้านเดินขบวนแห่รอบศาลเจ้าพ่อจำนวน ๓ รอบ เมื่อเดินครบ ๓ รอบแล้วชาวบ้านก็จะพากันไปจุดบั้งไฟที่เตรียมมาเพื่อถวาย และมีการจัดขบวนแห่ซึ่งจะประกอบไปด้วย

๑. บั้งไฟ เป็นบั้งไฟที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านได้สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อนำมาถวายแด่เจ้าพ่อผาแดง

๒. การฟ้อนแซบลาน ประกอบด้วย

๒.๑ ดนตรี ได้แก่ กลองปี่ ช้องและฉาบ เพื่อใช้บรรเลงประกอบขบวนการแห่ ปัจจุบันมีการเพิ่มเครื่องประกอบจังหวะแล้วมีแคนเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานเป็นตัวดำเนินทำนอง นอกจากนี้ยังมีการใช้ดนตรีตามยุคสมัย เช่น วงพิณแคน

๒.๒ นางรำฟ้อนเสื้อแซบลาน ในอดีตเป็นผู้ชายรำแต่ในปัจจุบันนิยมเป็นผู้หญิงรำ

ความเชื่อในการพ่อนแซบลาน

การพ่อนแซบลานเป็นการพ่อนที่เกิดความเชื่อต่าง ๆ ได้แก่

๑. ลวดลายบนเสื้อแซบลาน เป็นลักษณะเสื้อแขนยาวสีเข้ม ส่วนใหญ่นิยมสีดำหรือสีกรมท่าและจะตกแต่งโดยการนำใบลานมาประดับประดาบนเสื้อลวดลายส่วนใหญ่จะเป็นลายเรขาคณิต และเย็บขอบเสื้อด้วยใบลาน เสื้อมีทั้งรูปแบบคอกลมและคอตั้ง (คล้ายคอจีน) โดยเชื่อว่าลวดลายเรขาคณิตบนตัวเสื้อที่เป็นรูปสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยมนั้น คือรูปของพื้นไร่พื่นนาที่ใช้ในการเกษตรและแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์

๒. หมวกทูกระต่ายหรือผ้าแดงเคียนหัว เป็นผ้าสีแดงที่มีลักษณะเหมือนหมวกมีหูสองข้าง (คล้ายหมวกทหารโบราณ) คาดศีรษะพร้อมมีดอกไม้สีขาวติดทัดเหนือบริเวณหูซ้าย โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับผ้าแดงที่ใช้เคียนหัวชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการแสดงถึงความเลื่อมใสความศรัทธาในองค์เจ้าพ่อ

๓. เล็บไม้ไผ่ ผู้แสดงพ่อนแซบลานจะสวมเล็บยาวที่ทำจากไม้ไผ่สานและพันด้วยไหมพรมสีแดงสลับกับสีเหลืองและปลายเล็บจะทำเป็นพู่ด้วยไหมพรมสีแดง (ปัจจุบันชาวบ้านทำพู่เป็นสีเหลือง) ซึ่งมีความเชื่อว่า (อดีต) ผู้พ่อน คือทหารของเจ้าพ่อผาแดงจึงมีการถือดาบ แต่ต่อมาก็เปลี่ยนมาเป็นใส่เล็บยาวแทนหรือเรียกว่า ขวดยมือหรือขวดยมือ (เล็บ) หมายถึง รวงข้าว หรือดอกไม้บูชา

๔. กระจก ผู้พ่อนจะมีการนำกระจกมาแขวนห้อยหรือเหน็บไว้ที่เอว ตามความเชื่อของชาวบ้านเชื่อว่าหมายถึงท้องฟ้าที่เกิดฟ้าแลบจากลมฟ้าฝนก่อนที่จะตกลงมายังโลกมนุษย์ (ปัจจุบันเริ่มไม่มีการนำกระจกมาติด)

๕. กะแหล่งวัวควาย หรือกระดิ่ง หรือกะลอ ที่สวมคอวัวควาย ความเชื่อคือเป็นการสื่อถึงการทำงานของวัวควายในการทำไร่ไถนาในฤดูหว่านไถ เป็นการบ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ โดยผู้แสดงจะนำมาผูกไว้ที่เอวและเมื่อทำการฟ้อนก็จะเกิดเสียงดัง

๖. แว่นตาดำ (แต่เดิมไม่มีการสวมใส่แว่นตาดำ) เมื่อประมาณไม่ต่ำกว่า ๓๐ ปีที่ผ่านมา ผู้ฟ้อนแถบลานมีการสวมใส่แว่นตาดำ โดยมีความเชื่อว่าเป็นการสื่อถึงท้องฟ้าที่มีดครีမ် เกิดการตั้งเค้าเพื่อให้เกิดฝนตก และอีกนัยหนึ่งเป็นการป้องกันแสงแดดในระหว่างการแห่บั้งไฟจึงมีการใส่แว่นตาดำเพื่อกันแสงแดด ต่อมาก็มีการนิยมใส่ต่อ ๆ กันมาเพื่อความเท่ความโก้เก๋ตามสมัย และทำให้กลายเป็นส่วนประกอบหนึ่งของการแต่งกายในที่สุด

ความสำคัญของความเชื่อความศรัทธาในการฟ้อนแบบลาน

การฟ้อนในประเพณีของชาวไทหล่มได้กลายเป็นสิ่งสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธา การร่วมแรงร่วมใจ และความรักสามัคคีของชุมชนที่ต้องการสืบสานประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ ซึ่งรูปแบบการฟ้อนมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันไปตามชุมชนของตน และมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย โดยมีภาคประชาชนคือ กลุ่มชุมชนในท้องที่เป็นผู้สืบสานต่อและอนุรักษ์ นอกจากนี้ ภาควิชาการโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ได้เข้ามาพัฒนาและสร้างสรรค์โดยยึดแนวทางรูปแบบทำรำดั้งเดิมและผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่กลายเป็นรูปแบบที่มีการฟ้อนเกิดขึ้นในปัจจุบัน และถ่ายทอดให้กับเยาวชนเพื่อเป็นการสืบทอดการฟ้อนแบบลานไม่ให้สูญหาย ซึ่งเป็นแนวทางในการสืบสานวิถีวัฒนธรรมในการฟ้อนแบบลานของชาวไทหล่มให้คงอยู่คู่ชุมชนคู่ชาวเพชรบูรณ์สืบไป

จากการฟ้อนแบบลานก่อให้เกิดความเชื่อและจนกลายเป็นความสำคัญของชุมชนที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทหล่ม ดังนี้

๑. ฟ้อนแบบลานคือเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การฟ้อนแบบลานในประเพณีแห่บั้งไฟของชาวไทหล่มเช่นกันทุกคนมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจคือความเชื่อความศรัทธาต่อองค์เจ้าพ่อผาแดงเพื่อให้ท่านช่วยดลบันดาลให้ฝนตกเกิดความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นความหวังหนึ่งในชีวิตของชุมชน

๒. ฟ้อนแบบลานเกิดเป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเรียบร้อยนั้นสังคมต้องมีข้อตกลงมีระเบียบ

แบบแผนที่คนยอมรับและประพฤติตามร่วมกัน ผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่างปฏิบัติตามระเบียบแบบของการเข้าร่วมกิจกรรมฟ้อนเชบลาน

๓. ฟ้อนเชบลานกลายเป็นสัญลักษณ์และสาระสำคัญของชุมชน เป็นสัญลักษณ์ที่ชี้แนะให้บุคคลเข้าใจสาระสำคัญของชีวิต เกิดเป็นสัญลักษณ์เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทหล่มที่มีการฟ้อนเชบลานเพื่อองค์เจ้าพ่อผาแดง และแสดงถึงความโดดเด่นของชาวไทหล่มในด้านการแต่งกายนุ่งผ้าพื้นบ้าน “ผ้ามุกไทหล่ม” ซึ่งเป็นค่านิยมแบบไทยเป็นการอนุรักษ์ความเป็นพื้นบ้านสู่ความเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น

๔. ฟ้อนเชบลานเกิดเป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกัน การประพฤติปฏิบัติร่วมกันเป็นแบบแผนเดียวกันย่อมเป็นสิ่งผูกพันให้คนชุมชน สังคม เกิดความผูกพันกันและความรู้สึกที่ดีต่อกัน

๕. ฟ้อนเชบลานเป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทั้งความเชื่อในประเพณี พิธีกรรมผสมผสานกลมกลืนอย่างเหมาะสม

นอกจากนั้นมีความเชื่อว่าเป็นการป้องกันความร้อนจากเจ้าพ่อตาไฟเพื่อไม่ให้ไฟมาเผาผลาญดวงตาของผู้ฟ้อนเชบลานให้ปลอดภัย และบางก็ว่าผู้รำนั้นต้องการซ่อนเร้นในตาเวลาแสดงการฟ้อนต่อหน้าผู้คนจำนวนมาก ๆ การใส่แว่นตาดำจึงถือว่าเป็นสิ่งที่แปลกตาต่อผู้ชมอย่างมากและจนกลายเป็นเอกลักษณ์ในที่สุด

สุนทรีภาพของฟ้อนแบบลาน

สะท้อนให้เห็นถึงสังคมความเชื่อในวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ทำให้เห็นถึงภาพของสังคมไทยในอดีตและเกิดประโยชน์ต่อภาพรวมแก่สังคมไทยปัจจุบัน คือ

๑. ความงามในด้านคุณค่าต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ โดยการฟ้อนแบบลานเกิดจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและปัจจุบันคงเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมา

๒. ความงามในด้านคุณค่าต่อชนมธรรมนิยมประเพณี ประเพณีแห่งบั้งไฟของชุมชนไทหล่มซึ่งส่วนใหญ่เป็นเชื้อสายชาติพันธุ์ลาวรวมถึงชาวภาคอีสานที่อาศัยอยู่ จากบุญเดือนหกบุญบั้งไฟในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ชนบธรรมนิยมประเพณีของชาติพันธุ์ลาวและชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นวัฒนธรรมแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองและความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ชาวไทหล่มได้มีการสืบทอดประเพณีอันดีงามจนกลายเป็นประเพณีท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์และมีผู้รู้จักรวมถึงสนใจในความเป็นประเพณีไทหล่ม

๓. ความงามในด้านคุณค่าค่านิยม จากประเพณีแห่งบั้งไฟ ชาวไทหล่ม มีค่านิยมในหลายด้าน ด้านการจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ในรูปแบบของขบวนแห่ชุมชนมีการแสดงออกให้เห็นถึงความรักในสถาบันหลักชาติ ด้านความขยันขันแข็งมีมานะอดทนจากการฝึกฝนเรียนรู้ในกระบวนท่าฟ้อนรำมีความอดทนต่อการร่วมขบวนแห่ที่มีผู้เข้าร่วมจำนวนมากรู้จักกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกัน ด้านความกตัญญูกตเวทีและการเคารพผู้อาวุโส ซึ่งก่อนที่จะมีขบวนแห่ชาวบ้านจะจัดพิธีกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ครูบาอาจารย์รวมถึงบรรพบุรุษเพื่อความเป็นสิริมงคล

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (๒๕๔๙). ทะเบียนข้อมูล วิพิธทัศนธาตุระบำ รำ ฟ้อน.
บริษัท ไทภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด.
- จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม. (๒๕๖๖). ฟ้อนแบบลาน: รูปแบบ บทบาท
หน้าที่ และคุณค่าต่อสังคมของการแสดงสร้างสรรค์จาก
ประเพณีชุมชนไทหล่ม. วารสารวิชาการด้านสังคมศาสตร์
ของคณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, ปีที่ ๗
ฉบับที่ ๑, ๑๔๘ - ๑๗๔.
- นิตยา บุญสิงห์. (๒๕๔๖). วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- น้อย ศรีป้อ. (๒๕๒๔). เอกลักษณ์ไทย. โรงพิมพ์การศาสนา.
- รัชชัย ชยันทำ. (๒๕๖๑). วัฒนธรรมความเชื่อที่มีต่อประเพณีบั้งไฟ
ของชนอีสานวารสารปรัชญาปริทรรศน์. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่
๒ กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๖). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน
พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา
๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔. ราชบัณฑิตยสถาน.
- ลัญจกร นิลกาญจน์. (๒๕๖๑). วารสารนาครบุตรปริทรรศน์ มหา
วิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

- วิศิษฐ์ โฆษิตานนท์. (๒๕๕๙). **ฟ้อนแบบลาน ไทหล่ม ไทบ้านตัว**. สืบค้นเมื่อ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๖, จาก สืบค้นเมื่อ ๕ สิงหาคม ๒๕๕๘, จาก <https://wisonk.wordpress.com/๒๐๑๖/๐๖/๑๓>
- สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์. (๒๕๔๒). **เอกสารประกอบการเรียนการสอนท้องถิ่นของเรา ประวัติหมู่บ้าน อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. ดี ดี การพิมพ์.**
- สุชาติ สุทธิ. (๒๕๔๓). **คู่มือการสอนวิชาสุนทรียภาพของชีวิต**. กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (๒๕๔๕). **สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน.
- สุมิตร เทพวงษ์. (๒๕๓๕). **สารานุกรม ระบาย รำ ฟ้อน** (พิมพ์ครั้งที่ ๓). โอเดียนสโตร์.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (๒๕๔๙). **นาฏยศิลป์รัชกาลที่ ๙**. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อังคณา ใจเหิม. (๒๕๔๖). **การวิเคราะห์ดนตรีพื้นเมืองเหนือ**. ปริญญา นิพนธ์ กศ.ม., กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- อุดม เขยแก้ว. (๒๕๔๕). **ประเพณี พฤติกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ ฯ : สุขภาพใจ.

สัมภาษณ์

จิรวัดน์ รัตนเทพปัญญากุล. (๒๕๖๖, กุมภาพันธ์ ๒๒). ครูโรงเรียน
หนองไผ่ อำเภอนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

วิโรจน์ หุ่นทอง. (๒๕๖๖, กุมภาพันธ์ ๒). นักวิชาการวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

วุฒิชัย ลาจันนนท์. (๒๕๖๖, มกราคม ๙). ครูโรงเรียนหล่มสัก
วิทยาคม อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม : แนวคิดและหลักการ

Public Participation in Environmental Conservation of Arts : Concepts and Principles

ผู้เขียน : ผศ.พีรวัฒน์ สุขเกษม

คณะเทคโนโลยีการเกษตรและเทคโนโลยีอุตสาหกรรม

ผศ.ขุนแผน ตุ่มทองคำ

รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

บทคัดย่อ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เป็นการสร้างสรรค์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมด้านศิลปกรรมในหลากหลายรูปแบบ แต่สิ่งที่พบคือการที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้ถูกทำลายด้วยสาเหตุหลายประการ ดังนั้น ประชาชนทุกคนจึงจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในทุกวิถีทาง เพื่อคงสภาพของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น ๆ ให้คงอยู่ตราบนานเท่านาน

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม การอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

ABSTRACT

Public participation in environmental and art is the creation and restoration of artistic cultural heritage in various forms. But it was found that the art environment was destroyed for many reasons. Therefore , every people must participate in the conservation of the environment and all arts for the next generation in a long time.

Keywords : Participation , Conservation , Environment Arts.

บทนำ

ศิลปกรรมนับเป็นมรดกของชาติที่มีคุณค่าจำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้ ในขณะที่เดียวกันสิ่งแวดล้อมโดยรอบแหล่งศิลปกรรมเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ต้องอนุรักษ์ควบคู่กันไปด้วย เนื่องจากเป็นสิ่งแวดล้อมของศิลปกรรม เพื่อจัดระเบียบให้สิ่งแวดล้อมและรักษาคุณภาพแหล่งเหล่านั้นโดยตรง เพื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมพบว่า มีทั้งที่เกิดจากการกระทำโดยเจตนา ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และผลกระทบจากการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ย่อมหมายถึง จะมีการใช้ปัจจัยศิลปกรรมจำนวนมากยิ่งขึ้น จนเป็นที่น่าห่วงว่าแหล่งศิลปกรรมที่ยังมิได้ศึกษา และวางแผนการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมอาจถูกทำลายลงได้ในที่สุด.

แนวความคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น เกิดจากการที่ท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย มีแหล่งศิลปกรรมอยู่มากมาย แต่ความสำคัญของแหล่งศิลปกรรมกำลังถูกมองข้ามเพราะประชาชนในท้องถิ่นยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องความสำคัญประโยชน์และคุณค่าของแหล่งศิลปกรรมนั้น ๆ จึงเกิดการทำลาย โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แหล่งศิลปกรรมจึงอยู่ในสภาพที่ไม่เหมาะสม เสื่อมโทรม เป็นผลให้ต้องสูญหายหรือหมดคุณค่า หมดความสวยงาม เช่น การทำลายความงามแหล่งศิลปกรรมโดยตรง โดยการเปลี่ยนแปลง รื้อถอน ลักลอบขุดเจาะ หรือการใช้ที่ดินโดยรอบ หรือภายในบริเวณแหล่งศิลปกรรม เพื่อที่จอดรถ จัดสรรเป็นอาคารพาณิชย์หรือการทำลายอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ประชิตร์กล้าตัวศิลปกรรม ปัญหาการทำลายเช่นนี้ จึงเป็นปัญหาที่เกินกำลังและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรับผิดชอบที่จะดูแล คือ กรมศิลปากร จึงอาจกล่าวได้ว่า การที่แหล่งศิลปกรรมเสื่อมโทรม นั้นมีสาเหตุมาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบนั่นเอง

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดและหลักการของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมอย่างกว้าง ๆ เพื่อจะนำไปสู่แนวทางปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมไม่ว่าจะเป็นระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น ก็ตาม

แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

๑. ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (๒๕๓๐ : ๓๕ - ๓๗) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดูแลรักษา การชะลอความเสื่อมของงานสถาปัตยกรรม ด้วยการอนุรักษ์มีการดำเนินงานหลายระดับ ได้แก่ การป้องกัน การเสื่อมสภาพ การรักษาสภาพ การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การจำลองแบบ การสร้างขึ้นใหม่ และการประยุกต์การใช้สอย

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ (๒๕๓๘ : ๓๑๓) ให้ความหมายการอนุรักษ์ไว้ว่า คือ การดูแลรักษาตัวโบราณสถานมิให้ชำรุดหรือถูกทำลายลงไปกว่าที่เป็นอยู่ การอนุรักษ์มีการปฏิบัติงานใน ๓ ระดับ ได้แก่ การสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (๒๕๔๑: ๙ - ๑๐) ได้ให้ความหมายสิ่งแวดล้อมไว้ว่า หมายถึง มนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำรงชีวิตให้สมดุล

ส่วนความหมายของศิลปกรรม คือ สิ่งที่มนุษย์ได้หวังหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบันด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจ และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์โบราณคดีและเทคโนโลยี อาทิ พระราชวัง วัดในอาณาจักรศาสนา สถาน ศาล อนุสาวรีย์ ป้อม คูเมือง กำแพงเมือง

อาคารของราชการและเอกชน สวนสาธารณะ อาคารร้านค้า คลอง สะพาน น้ำ และแหล่งชุมชนโบราณ เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศ รอบ ๆ ตัวศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์กันทั้งทาง ตรงและทางอ้อม

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (๒๕๓๐: ๓๖) ให้ความหมายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ แหล่งศิลปกรรม ส่วนแหล่งศิลปกรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ให้สร้าง หรือกำหนดขึ้นด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลังกายกำลังใจและ ได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเทคโนโลยี ซึ่งรวมทั้งผลงานในอดีตและปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (๒๕๒๘ : ๔๕) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและมรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง การดูแล ตรวจสอบ รวบรวมอัน เป็นการรักษาไว้ให้คงสภาพเดิม เพื่อไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมตามช่วงเวลาที่กำหนดไว้และการอนุรักษ์ (conservation) คือ การสงวนรักษา การ ปฏิสังขรณ์ และการบูรณะโดยรักษาความสำคัญและหลักฐาน ใน การที่จะชี้ให้เห็นถึงวิวัฒนาการความรู้เรื่องของศิลปวัฒนธรรมโดย ปรับให้เข้ากับเศรษฐกิจและสังคม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม คือ การสร้างสรรค์โดยการป้องกันการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมในด้านศิลปกรรมในรูปแบบประสมประสานคุ้มครองสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ การบูรณะสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยความประณีต ความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจและเทคโนโลยี จนได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ของประชาชนในท้องถิ่น

๒. ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (๒๓๒๘ : ๓๒) ให้ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมว่า มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและรักษาคุณค่าตลอดจนคุณภาพของศิลปกรรมให้ดำรงอยู่และมีความหมายยิ่งขึ้น ในทางกลับกัน หากสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงไปย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพและคุณค่าของศิลปกรรมด้วยจนหมดความหมายในที่สุด

อีกประการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในคุณค่าของความเป็นงานศิลปกรรม มิได้อยู่ที่การตีราคาเป็นมูลค่าแต่อย่างใด เป็นสิ่งที่มีความหมายทางจิตใจและนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ ยากที่จะหาสิ่งอื่นใดมาทดแทนได้ เป็นทรัพย์สินทางปัญญาและเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าต่าง ๆ ฉะนั้นการพัฒนาทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมในชุมชนหรือกิจกรรมอื่นใดในท้องถิ่นนั้น เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตหรือทางเศรษฐกิจโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้

๓. ปัญหาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

ปัจจุบันความเสื่อมโทรมและความเสียหายของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมกำลังเป็นปัญหาที่น่าวิตก เนื่องจากมีผลกระทบที่ทำให้แหล่งศิลปกรรมที่สำคัญของชาติหลายแห่งถูกทำลายหมดสภาพ หรือยากแก่การที่จะดำเนินการแก้ไขให้อยู่ในสภาพที่ทรงคุณค่าต่อไปได้ การแก้ปัญหานั้นผ่านมายังขาดการพิจารณาถึงต้นเหตุที่แท้จริงของปัญหานั้น ต้นเหตุที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่สำคัญมีหลายประการ ศิลปกรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เป็นทรัพยากรที่หายากใช้แล้วหมดไป หรือเสื่อมสภาพลงตามธรรมชาติ หากถูกทอดทิ้งขาดการเอาใจใส่ก็จะเสื่อมโทรมลงได้

สาเหตุของการเกิดปัญหาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น, ๒๕๓๖: ๑ - ๒)

๑. ภัยจากธรรมชาติ ได้แก่ การกระทำของฝน ลมพายุ น้ำท่วม รากของต้นไม้ ไฟป่า การขยายตัวของวัชพืชและจุลินทรีย์ต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศไทยเป็นประเทศที่อยู่ในเขตร้อนชื้น มีทั้งอากาศร้อน หนาวและฝนตก สิ่งเหล่านี้จะเป็นสาเหตุที่จะทำให้วัชพืชและจุลินทรีย์เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว อันเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้แหล่งศิลปกรรมเสื่อมสภาพลงตามที่เห็นปรากฏชัดเจน เช่น กำแพงเมืองเก่าศรีสัชนาลัยที่ยังคงมีรากของต้นไม้ซอนไข้อยู่เป็นจำนวนมาก เป็นต้น

๒. การลักลอบขุดค้นหาของมีค่าภายในโบราณสถานเพื่อหวังที่จะได้โบราณวัตถุอันมีค่าไว้ในครอบครองหรือขายเป็นสินค้า หรือ

แม้กระทั่งลักลอบนำวัตถุโบราณล้ำค่าให้เป็นของขวัญแก่ผู้มีอำนาจ และอิทธิพลเพื่อประโยชน์ส่วนตน ซึ่งในปัจจุบันนี้วัตถุโบราณมีค่าตกเป็นสมบัติส่วนตัวเป็นจำนวนไม่น้อยแทนที่จะเป็นสมบัติของชาติ ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ชื่นชม

๓. การใช้ที่ดินและการทำการเกษตรมีหลายแหล่งจากการสำรวจ พบว่าในเขตโบราณสถาน ถูกใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือน หรือเป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น บริเวณที่เป็นแหล่งน้ำใช้เลี้ยงเป็ดบริเวณที่เป็นทุ่งหญ้า ก็ใช้เลี้ยงวัวนอกจากจะทำให้เขตโบราณสถานมองเห็นไม่สวยงามแล้ว โอกาสที่โบราณสถานจะถูกกระทบกระทั่งจากสัตว์เลี้ยงและคนย่อมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ การปรับพื้นที่เพื่อการเกษตรในบริเวณโบราณสถานถือว่าเป็นการทำลาย เช่น บริเวณกำแพงเมืองเก่าศรีสัชนาลัย ก็มีการบุกรุกทำลายกำแพงบางส่วน เป็นต้น

๔. การพัฒนาประเทศโดยขาดการวางแผนและป้องกันการทำลายหลักฐานทางโบราณคดี เช่น การก่อสร้างถนน การชลประทาน การสร้างเขื่อน การทำเหมืองแร่ และมลพิษจากอุตสาหกรรม หากไม่มีการศึกษาด้านผลกระทบและจัดทำแผนแก้ไขก็จะเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม,ศิลปกรรมได้ (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดเชียงราย, ๒๕๔๓ : ๑๐ - ๑๑)

สรุปให้ว่าการทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเกิดจากสาเหตุทั้งทางตรงและทางอ้อม การทำลายทางตรง ได้แก่ การขุด การถม การก่อสร้าง การตัดถนน โดยไม่คำนึงถึงแหล่งศิลปกรรม การรื้ออาคาร ต่อเติมอาคาร อัศศิภัย การค้นหาทรัพย์สินและการผูกเรือนตามธรรมชาติส่วนการทำลายทางอ้อม ได้แก่ การปล่อยให้สิ่งก่อสร้างบดบัง

รบกวนทิวทัศน์จนตัวศิลปกรรมขาดความสง่างาม เช่น อาคาร เสาไฟฟ้า เสาโทรศัพท์ และป้ายโฆษณา เป็นต้น ตลอดจนการสร้างอาคารหนาแน่นเกินไป และกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมอยู่ในเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เช่น การขายอาหาร เครื่องดื่ม ขายของที่ระลึก หมอฉูด และเช่าพระ เป็นต้น

๔. แนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

แนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น เกิดจากการที่ท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย มีแหล่งศิลปกรรมอยู่มากมาย แต่ความสำคัญของแหล่งศิลปกรรมกำลังถูกมองข้ามเพราะประชาชนในท้องถิ่นยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องความสำคัญ ประโยชน์ และคุณค่าของแหล่งศิลปกรรมนั้น ๆ จึงเกิดการทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์แหล่งศิลปกรรมจึงอยู่ในสภาพที่ไม่เหมาะสม เสื่อมโทรมเป็นผลให้ต้องสูญหาย หรือหมดคุณค่า หมดความสวยงาม เช่น การทำลายความงามแหล่งศิลปกรรมโดยตรงโดยการเปลี่ยนแปลง รื้อถอน ลักลอบ ขุดเจาะ หรือการใช้ที่ดินโดยรอบหรือภายในบริเวณแหล่งศิลปกรรม เพื่อเป็นที่จอดรถ จัดสรรเป็นอาคารพาณิชย์หรือการทำลายอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ได้แก่ การตัดถนน การสร้างเขื่อน การชลประทาน ซึ่งรวมไปถึงการก่อสร้างอาคารประชิดรูก้ากับตัวศิลปกรรม ปัญหาการทำลายเช่นนี้จึงเป็นปัญหาที่เกินกำลังและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรับผิดชอบที่จะดูแล คือ กรมศิลปากร จึงอาจกล่าวได้ว่าการที่แหล่งศิลปกรรมเสื่อมโทรมนั้น มีสาเหตุมาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบ ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมของชาติ ประสบผล จึงควรพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วย (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น, ๒๕๓๖ : ๓)

สรุปได้ว่า แนวทางการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมนี้ จะกำหนดขึ้นได้โดยง่ายเมื่อประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเห็นคุณค่า และความสำคัญของงานสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมประเภทต่าง ๆ มีความพร้อมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และมีความรู้ที่จะอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแต่ละประเภทแต่ละขึ้นที่มีลักษณะไม่เหมือนกัน ใช้วัสดุก่อสร้างไม่เหมือนกัน และมีสถานที่ตั้งไม่เหมือนกัน ด้วยการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรม จึงต้องพิจารณางานเป็นชิ้น ๆ ไป ไม่สามารถนำวิธีการเดียวกันมาใช้ในการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมทุกชิ้นได้ การอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมเป็นงานสหวิทยาการต้องการผู้ร่วมงานหลายฝ่าย การประสานงาน และการปฏิบัติงานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ แล้วจึงกำหนดกรอบของการอนุรักษ์ นโยบาย เป้าหมาย วิธีการและมาตรการเพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผลตามเวลาที่ตั้งเป้าไว้ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การสร้างจิตสำนึกของประชาชน การประชาสัมพันธ์ เป็นมาตรการที่จะทำให้การปฏิบัติประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้การปฏิบัติงานที่ถูกต้องหลักวิชาการจะเป็นแนวทางที่ดีให้ประชาชน เยาวชน และเด็ก มีความเข้าใจและรักท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ในอนาคตอันใกล้นี้สังคมไทยอาจมีความเข้มแข็งและสามารถต่อต้านกระแสสังคมต่าง ๆ ที่กลุ่มชนท้องถิ่นไม่ต้องการได้

สภาพของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๑. สภาพของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและแหล่งศิลปกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ศิลปกรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่ประชาชนทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์อย่างเสมอหน้ากัน แต่ปัจจุบันได้ถูกทำลายทั้งโดยตรงทั้งฝีมือมนุษย์และธรรมชาติ เช่น การผุกร่อนของแหล่งศิลปกรรม อัคคิภัย การลักลอบขุดค้นหาของมีค่าในโบราณสถาน การปล่อยให้สิ่งก่อสร้างบดบังทัศนียภาพ เป็นต้น ประกอบกับการดำเนินการของกรมศิลปากรที่อนุรักษ์ฟื้นฟูเฉพาะตัวศิลปกรรมสภาพแวดล้อมของแหล่งศิลปกรรมไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร และส่งผลถึงการทำลายตัวศิลปกรรมซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นจึงมีแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีการดำเนินงานอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม มีสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมเป็นฝ่ายปฏิบัติการ โดยมีคณะอนุกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมทำหน้าที่กำกับดูแลตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ มีหน้าที่ในการสนับสนุน ส่งเสริม และผลักดันให้ส่วนราชการ องค์กรเอกชน และประชาชนในพื้นที่ได้ช่วยกันรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม คือ ช่วยให้มีการอนุรักษ์ทั้งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างจริงจัง ซึ่งปัจจุบันอยู่ระหว่างการหาแนวทางในการอนุรักษ์ให้ยั่งยืนต่อไป

๒. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

หน่วยงานของรัฐและเอกชน มีบทบาทในการดูแลสิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมในจังหวัดพะเยา ที่ผ่านมามีหน่วยงานที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน เช่น หน่วยงานของรัฐบาลมีการประสานงานในกรมกองต่าง ๆ ที่จะพิทักษ์ปกป้องสิ่งที่แสดงคุณค่าของเมืองด้วยการวางแผนและปฏิบัติงานเพื่อสร้างความเจริญให้แก่เมือง รวมทั้งมีอำนาจและหน้าที่ตามกฎหมายในการพิทักษ์ปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของเมืองอันทรงคุณค่าควรแก่การรักษารับผิดชอบในการอนุรักษ์ศิลปกรรมของชาติและการคุ้มครองดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หน่วยงานเอกชน เป็นชมรมที่ก่อตั้งขึ้นมาโดยมีจุดหมายเฉพาะไปที่เรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น การอนุรักษ์ป่า การใช้ประโยชน์ที่ดินสาธารณะ เป็นต้น

๓. กฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองดูแลรักษาโบราณสถานโบราณวัตถุ

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งประกาศใช้เมื่อ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ เนื่องจากกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันมีบทบัญญัติบางประการที่

ไม่เหมาะสมและไม่รัดกุมเพียงพอในด้านการคุ้มครองดูแลรักษาการบูรณะการซ่อมแซม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและกำหนดอัตราโทษไว้มากเกินไป ทำให้มีผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับการลักลอบ บุกรุก ลักลอบนำ หรือส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีคุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ โบราณคดีออกนอกราชอาณาจักรมากขึ้น ซึ่งทำให้มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการสงวนรักษาไว้ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป

พระราชบัญญัติฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๕ หมวด คือ หมวด ๑ โบราณสถาน หมวด ๒ โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หมวด ๓ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หมวด ๔ กองทุนโบราณคดี หมวด ๕ บทกำหนดโทษ และบทเฉพาะกาล นอกจากนี้ยังมี ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๑๘๙ และกฎกระทรวง ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๐๔)

อนึ่ง พนักงานเจ้าหน้าที่ตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ นั้น ตามคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ศก. ๘๑๐๒๕๓๖ ลงวันที่ ๒๔ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ มีดังต่อไปนี้

๑) ข้าราชการสังกัดกรมศิลปากร คือ อธิบดี รองอธิบดี ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ และผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ เป็นต้น

๒) ข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทย คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ฯลฯ เป็นต้น

๓) ข้าราชการสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ คือ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ผู้ตรวจราชการกระทรวง ศึกษาธิการ ฯลฯ เป็นต้น (กรมศิลปากร, ๒๕๓๗ : ๒๙ - ๔๕)

กล่าวโดยสรุป พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้ถูกแก้ไขหลายครั้งเพื่อเพิ่มโทษกับผู้กระทำความผิดที่บุกรุก หรือผู้ที่ลักลอบนำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ออกนอกประเทศมากยิ่งขึ้น แต่ก็สามารถป้องกันได้ระดับหนึ่งเท่านั้น ควรมีการให้ความรู้แก่ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการปกป้องอนุรักษ์ ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนต่อไป

แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ศิลปกรรมของชุมชน

๑. ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกลวิธีสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานของชุมชนประสบผลสำเร็จ โดยมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

สหประชาชาติ (United Nations, ๑๙๗๘ : ๔) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นกระบวนการการตัดสินใจและการกระทำในกระบวนการการตัดสินใจนั้นเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคม และการจัดสรรทรัพยากร ส่วนการกระทำเป็นการกระทำ โดยความสมัครใจต่อกิจกรรมและโครงการ

ยูว็ฒน์ วุฒิเมธี (๒๕๒๖ : ๒๐) ได้ให้ความหมายและหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวเอง

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (๒๕๒๗ : ๖ - ๗) ได้ให้ความหมาย หลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัคร เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน

อรพินท์ สฟโซคชัย (๒๕๓๘ : ๖-๒) กล่าวว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในชุมชน หรือประชาชนที่เข้ามามีบทบาทในการดำเนินการพัฒนาของภาครัฐ เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่ง แต่ในการมีส่วนร่วมอาจมีได้ทุกระดับ ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในระดับชาติลงไป ถึงระดับครัวเรือน

จากความหมายการมีส่วนร่วมดังกล่าว สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีความหมาย เป็นสองลักษณะ คือ

๑. การมีส่วนร่วมทางกระบวนการของการพัฒนาและกระบวนการของการเมือง

ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกันทางกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงานตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการโดยผู้เข้ามามีส่วนร่วมต้องมีแนวคิดพิจารณาตัดสินใจร่วมกันทางการพัฒนาให้ปฏิบัติสอดคล้องและรับผิดชอบต่อวิถีชีวิตและพื้นฐานของชุมชน เพื่อให้การดำเนินการตามโครงการสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ การมีส่วนร่วมทางกระบวนการของการเมือง การเปลี่ยนแปลงการพัฒนาของรัฐโดยกระจายอำนาจจากส่วนกลางมาเป็น

ส่วนภูมิภาคเพื่อให้ภูมิภาคมีอำนาจทางการเมืองและการบริหารพัฒนาตนเองพร้อมทั้งส่งเสริมสิทธิให้ประชาชนมีบทบาทในการจัดการและประชาชนสามารถตรวจสอบได้

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นมากต่อการพัฒนา หรือการคุ้มครองและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศต่อไปในอนาคต

๒. แนวคิดของการมีส่วนร่วม

สมนึก ปัญญาสิงห์ (๒๕๔๒ : ๒๕) กล่าวถึงที่มาและความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ การทำงานแบบมีส่วนร่วมเป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีเพิ่งเริ่มปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) กล่าวถึงแนวนโยบายในการพัฒนาชนบทแนวใหม่ที่กำหนดหลักการสำคัญหลายประการ คือ

๑) ยึดพื้นที่เป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ยากจนหนาแน่นก่อน

๒) พัฒนาฐานะประชาชนให้พออยู่พอกินและมีบริการพื้นฐานขั้นต่ำอย่างทั่วถึงในเขตชนบทที่มีความยากจนหนาแน่น

๓) เน้นการปรับปรุงเพื่อให้ประชาชนช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้นตามลำดับ

๔) แก้ปัญหาที่ประชาชนยากจนเผชิญอยู่จริงให้ทั่วถึงทุกพื้นที่โดยเน้นเทคนิคที่ประชาชนทำตัวเอง และมีการลงทุนต่ำ

๕) ให้ประชาชนมีส่วนแก้ไขปัญหาของตนเองมากที่สุด

จากแนวนโยบายดังกล่าว จะเห็นได้ว่า หลักการข้อที่ ๓ ข้อที่ ๔ และข้อที่ ๕ เป็นหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

อนุศักดิ์ สมิตสันต์ (๒๕๔๔ : ๒๐๐) กล่าวถึง การผลักดันให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนา และกิจกรรมสำคัญที่ต้องทำคือผลักดันให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการดำเนินการพัฒนา โดยมีหลักสำคัญที่ว่า

๑) การมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่จะได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่นความต้องการ และเจตคติของประชาชน

๒) ถ้าประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหาและวางแผนในการพัฒนาแล้วจะทำให้ประชาชนยอมรับแผนงาน โครงการพัฒนานั้น ๆ

๓) การสร้างประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน คือ การที่ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

จากแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในแนวคิดจากปรัชญาพื้นฐาน เรื่อง ประชาธิปไตย ประเทศไทยเริ่มใช้แนวคิดนี้ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) โดยมุ่งหวังให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างจริงจัง ประชาชนยอมรับการพัฒนาและร่วมพัฒนาท้องถิ่นของตนเองกับภาครัฐ

๓. ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (๒๕๒๗ : ๘๓) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนควรมีขอบเขตการมีส่วนร่วม ๔ ลักษณะ คือ

- ๑) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
- ๒) การตัดสินใจเลือกแนวทางวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
- ๓) การปฏิบัติงานในกิจกรรมพัฒนาตามแผน
- ๔) การประเมินผลกิจกรรมพัฒนา

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ ๒๕๒๗: ๒๑๒ - ๒๑๓) ได้กล่าวว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

- ๑) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
- ๒) ร่วมค้นหาสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
- ๓) ร่วมวางนโยบาย แผนงาน หรือโครงการ เพื่อขจัดแก้ไขและสนองความต้องการของชุมชน
- ๔) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- ๕) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- ๖) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนและหน่วยงาน

๗) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรม ให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

๘) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษา โครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ ตลอดไป

สรุปการมีส่วนร่วมของชุมชน อาจทำได้หลายแนวทาง เช่น การกำหนดเป้าหมายที่ให้ประชาชนมีบทบาทมากขึ้นในทางการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมพิจารณา จากการตัดสินใจ การร่วมมือของกลุ่มประชาชนและการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงการได้รับประโยชน์จากการร่วมกิจกรรมนั้นซึ่งจำเป็นจะต้องมีการให้ข่าวสารที่แท้จริงและถูกต้อง การตัดสินใจ การจัดลำดับ ความสำคัญของปัญหา การวางแผน และการปฏิบัติตามแผนเพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาของสังคม ซึ่งการพัฒนาใด ๆ ก็ตามหากประชาชน มิได้รู้สึกว่าเป็นเจ้าของและลงมือพัฒนาด้วยตนเองแล้ว การพัฒนานั้นมีอาจสำเร็จและยั่งยืนอยู่ได้

๔. แนวคิดการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม

กระแสการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมเป็นกระแสที่กำลังได้รับการยอมรับมากขึ้นว่าเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมโลก (ประสาน ตั้งสิกบุตร, ๒๕๔๒) หลักการสำคัญของการบรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยอาศัยกระบวนการพัฒนาโดยประชาชนส่วนร่วมนั้น คือ การแสดงบทบาทที่เหมาะสมของฝ่ายที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนา ดังนี้

ชาวบ้าน : บทบาทของการตัดสินใจ

นักพัฒนา : บทบาทของการสร้างเงื่อนไขและการให้ข้อมูล

องค์กร : บทบาทของการสนับสนุน

บทบาทของแต่ละฝ่ายเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในกระบวนการพัฒนา “บทบาทของชาวบ้านจะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจ” อย่างน้อย ๔ ประการ คือ

- ๑) จะต้องตัดสินใจว่า “ปัญหาของเขาคืออะไร”
- ๒) จะต้องตัดสินใจว่า “จะมีแนวทางใดในการแก้ไขปัญหา”
- ๓) จะต้องตัดสินใจว่า “จะใช้กิจกรรมดังกล่าวแก้ไขปัญหาก็ได้หรือไม่”
- ๔) จะต้องตัดสินใจว่า “กิจกรรมดังกล่าวแก้ไขปัญหาก็ได้หรือไม่”

จากการศึกษาสภาพของสังคมไทย พบว่าประชาชนในสังคมไทยยังมีข้อจำกัดในการตัดสินใจ ทั้งนี้เชื่อมมาจาก ๒ ปัจจัยที่สำคัญ ปัจจัยแรกคือการขาดข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ และปัจจัยอีกประการหนึ่งคือการขาดโอกาสที่จะร่วมในการตัดสินใจ

สถาบันดำรงราชานุภาพจึงได้นำเสนอระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งมี ๘ ขั้นตอน ดังนี้

ระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชน	วิธีการ/แนวทาง/องค์ ประกอบการมีส่วนร่วม ของประชาชน	กลไก/เครื่องมือ การมีส่วนร่วมของ ประชาชน
๑. การรับรู้ ข้อมูลข่าวสาร	- การติดตามข้อมูล ข่าวสารการพัฒนา ระบบ ข้อมูลจาก สื่อต่าง ๆ เว็บไซต์ สัมมนา	- การพัฒนาระบบ ข้อมูล จากสื่อต่าง ๆ เว็บไซต์ ประชาสัมพันธ์/สื่อสาร มวลชนประเภทต่าง ๆ
๒. การนำเสนอ ข้อมูลและการ แสดงความคิดเห็น	- การให้ข้อมูลความ คิดเห็นผ่านสื่อต่าง ๆ ผ่านตัวแทน ผ่าน แบบสอบถาม/การ สัมภาษณ์/ที่ประชุม/ สัมมนา	- การสำรวจความคิดเห็น สาธารณะ การสัมภาษณ์ ออกแบบสอบถามการ ประเมินผลกระทบทาง สังคม
๓. การแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น	- การติดตาม ประเมินผล/รับรู้ ข้อมูลข่าวสาร/ร่วม คิด ร่วมเสนอข้อมูล แลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็นผ่านจด หมายข่าว/ที่ประชุม หรือคณะทำงาน	- การปรึกษาหารืออย่าง ไม่เป็นทางการ/การประ ชุมรับฟังความคิดเห็น เช่น ผ่านทางการประชุม ระดับชุมชน/การประชุม รับฟังความคิดเห็นทาง วิชาการ/การประชุม

ระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชน	วิธีการ/แนวทาง/องค์ประกอบการมี ส่วนร่วมของประชาชน	กลไก/เครื่องมือ การมีส่วนร่วม ของประชาชน
๔. การเจรจา ต่อรอง	- การติดตาม/รับรู้ข้อมูล ข่าวสาร ร่วมคิดเสนอข้อมูลจัดสรรประโยชน์ และผลักดันข้อเสนอที่เลือกผ่าน คนกลาง/ที่ประชุม หรือคณะทำงาน เพื่อให้แต่ละฝ่ายได้รับประโยชน์ที่ สามารถรับได้	- การเจรจา ต่อรอง
๕. การมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ บางขั้นตอนระดับ การมีส่วนร่วม ของประชาชน	- การติดตาม/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วมคิดและร่วมตัดสินใจทุกขั้นตอน ของกระบวนการวางแผนการจัดการ ผ่านที่ประชุม หรือคณะทำงานระดับ นโยบาย/ตัดสินใจเพื่อรักษาผล ประโยชน์ในระดับที่เหมาะสมของ แต่ละฝ่าย	- การมีส่วน ร่วมของของ ประชาชน
๖. การมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจใน ทุกขั้นตอน	- การติดตาม/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วมคิดและร่วมตัดสินใจทุกขั้นตอน ของกระบวนการ วางแผนการจัด การผ่านที่ประชุม หรือคณะทำงาน ระดับนโยบาย/ตัดสินใจเพื่อรักษา ผลประโยชน์ในระดับที่เหมาะสม ของแต่ละฝ่าย	- การมีส่วน ร่วมในระดับ ตัดสินใจ

ระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชน	วิธีการ/แนวทาง/องค์ประกอบการมี ส่วนร่วมของประชาชน	กลไก/เครื่องมือ การมีส่วนร่วม ของประชาชน
๗. การมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติการ หรือดำเนินงาน	- การร่วมดำเนินโครงการ ตลอดจน กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งผ่านขั้นตอนที่ได้ มีการตัดสินใจร่วมกันเพื่อให้บรรลุ ประโยชน์ในระดับที่เหมาะสมของ แต่ละฝ่าย	- การจัดทำ แผน/จัดหา ทรัพยากร แบ่งงาน และปฏิบัติ งานตามแผน
๘. การมีส่วนร่วม ในการติดตาม และประเมินผล	- การร่วมติดตาม ตรวจสอบการ ดำเนินกิจกรรมตามแผนงานเพื่อ ตรวจสอบการบรรลุประโยชน์ใน ระดับที่เหมาะสมซึ่งแต่ละฝ่าย คาดหวัง	- การประชุม ติดตามและ ประเมินผล การปฏิบัติ งาน

ประเวศ วะสี และคณะ (๒๕๔๓ : ๖) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความร่วมมือระหว่างภาคีว่าเป็นการประสานความคิดและความร่วมมือระหว่างทุกหน่วยงานของสังคม ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับชาติ ซึ่งในการจัดทำแผนพัฒนาระดับชุมชนแต่ละภาคี/องค์กร ควรกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจน ดังนี้

๑) ภาครัฐ ควรปรับทัศนคติและบทบาทจากผู้สั่งการมาเป็นผู้สนับสนุนประชาชน ทั้งในด้านความคิด วิชาการ และงบประมาณ

๒) สถาบันการศึกษา ควรปรับกระบวนการเรียนการสอน และการวิจัยให้เอื้อต่อการสนับสนุนกระบวนการพัฒนาชุมชน

๓) ภาคเอกชน/องค์กรพัฒนาเอกชน ควรสนับสนุนงบประมาณและเทคนิควิชาการที่มีประโยชน์ต่อการทำแผนชุมชน โดยเน้นการร่วมคิด วางแผนติดตาม และร่วมรับประโยชน์

๔) ชุมชน ควรมีส่วนร่วมในการค้นหาจุดแข็ง จุดอ่อน ความรู้ความสามารถ (ศักยภาพ) ที่ชุมชนมีอยู่ด้วยตนเอง และสร้างเครือข่ายเพื่อรวมพลังสามัคคี ค้นหาชุมชนที่มีศักยภาพเพื่อเป็นพื้นที่นำร่องสำหรับเรียนรู้ การสร้างความเข้าใจให้เป็นเวทีเรียนรู้ร่วมกัน

๕) องค์กรท้องถิ่น รับกระบวนการทำงานโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูล สนับสนุนงบประมาณ และประสานประโยชน์พันธมิตรเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกัน

ความร่วมมือระหว่างภาคีจะต้องมีองค์ประกอบ ๒ ประการ คือ

๑) ความร่วมมือในการส่งเสริมให้เกิดประชาคม และเครือข่าย มีเวทีในการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน เวทีความร่วมมือด้านข้อมูลด้านการติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลผ่านกลไกที่เน้นพหุภาคี

๒) การสร้างกลไกการประสานงานของพหุภาคี ในระดับท้องถิ่นในส่วนที่สนับสนุนชุมชน เพื่อเชื่อมร้อยเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เอื้อต่อกระบวนการประชาคม

๕. นโยบายด้านความร่วมมือภาคเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม

ฝ่ายความร่วมมือภาคเอกชน กองส่งเสริมและเผยแพร่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น (๒๕๓๖) ได้นำเสนอนโยบายด้านความร่วมมือภาคเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม ดังนี้

นโยบายที่ ๑ ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชนทุกระดับอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

นโยบายที่ ๒ สนับสนุนให้องค์กรเอกชน องค์กรประชาชน และประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นโยบายที่ ๓ พัฒนาเครือข่ายในการประสานงานให้เป็นระบบ หรือกลไกที่จะเอื้ออำนวยให้ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรเอกชน องค์กรประชาชน และประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของรัฐด้านสิ่งแวดล้อม

นโยบายที่ ๔ สนับสนุนและส่งเสริมศักยภาพองค์กรเอกชน
ด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในการ
ดำเนินกิจการด้านส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ

นโยบายที่ ๕ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคธุรกิจเอกชน หรือ
ผู้ประกอบการ ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากร
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความร่วมมือจะต้องมีองค์ประกอบของ
หลายฝ่ายในลักษณะพหุภาคีจึงจะทำให้กิจกรรม หรือการพัฒนา
ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่วางไว้อย่างมี
ประสิทธิภาพ ดังนั้นความร่วมมือจึงต้องอาศัยการประสานงานการ
มีส่วนร่วม ความรับผิดชอบร่วมกัน ความพยายามร่วมกัน ความสัมพันธ์
ที่ราบรื่นและกลมกลืนกัน การมีจิตมุ่งมั่นร่วมกันทำงาน และการร่วมมือ
ปฏิบัติดำเนินการร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินการ หรือการพัฒนา
ประสบความสำเร็จ และผู้ให้ความร่วมมือได้ใช้ความสามารถของตนเอง
ในการพัฒนาตนเอง หรือพัฒนาชุมชนในที่สุด ในส่วนของการมี
ส่วนร่วมนั้นส่วนใหญ่หมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งร่วมคิดร่วมวางแผน
ร่วมลงมือปฏิบัติงานและร่วมรับผิดชอบ

สรุป

การอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมในอดีตนั้น โดยทั่วไปจะมุ่งเน้นเฉพาะตัวศิลปกรรมแต่ละเลยสิ่งแวดล้อมโดยรอบ ทำให้เกิดปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างกว้างขวาง จากสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้มีการพัฒนาแนวความคิดที่จะอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมโดยรอบเข้าด้วยกันให้มีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (๒๕๔๑ : ๒๔) ได้ให้ความหมาย “สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม” หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่ต่อเนื่องกับ สิ่งมนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีต และปัจจุบัน ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ โบราณคดี เทคโนโลยี และรวมถึงศิลปกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมด้วย โดยสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมนั้นมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม จึงเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมควบคู่กันไปอย่างสอดคล้องกัน ซึ่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและรักษาคุณค่า หากสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงไป ย่อมส่งผลกระทบต่อคุณค่าของศิลปกรรมนั้น ๆ หมดความหมายในที่สุด ซึ่งความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่ทั่วไปหลายแห่งมักเกิดจากการทำลายของมนุษย์หรือคนในท้องถิ่นที่แสวงหาประโยชน์ส่วนตัว โดยการเข้าครอบครองหรือเปลี่ยนแปลงเพื่อการค้าการลงทุน การท่องเที่ยวและอื่น ๆ ทำให้แหล่งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีความเสียหายเสื่อมโทรม ดังนั้นปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจึงเป็นปัญหาที่ต้องดำเนินการแก้ไขโดยเร่งด่วน ดังที่ได้ระบุ

ไว้ในสาระสำคัญของนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุนภาพ
สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๕๙ ของกระทรวงวิทยาศาสตร์
เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ที่ได้ระบุไว้ว่า “แหล่งธรรมชาติและแหล่ง
ศิลปกรรม ซึ่งเป็นมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชาติ มี
สภาพเสื่อมโทรมจากภัยธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์ การ
พัฒนาประเทศในระยะที่ผ่านมาไม่ได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์
แหล่งธรรมชาติและแหล่งศิลปกรรม” ดังนั้นการที่จะดำเนินการอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้ประสบผลสำเร็จนั้น จำเป็นต้องปลูกฝังให้
ประชาชนท้องถิ่นเกิดความรู้ความเข้าใจ และเข้ามามีส่วนร่วมในการ
ปกป้องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมส่งเสริมสิทธิชุมชนและกระบวนการ
มีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวน อนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา ใช้ประโยชน์
และเพิ่มประสิทธิภาพบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่ง
แวดล้อมในท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและศิลปกรรม.(๒๕๓๐).
กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.
ในสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ การพัฒนา
การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. กรุงเทพฯ : กระทรวง
สิ่งแวดล้อมและพลังงาน.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (๒๕๒๓). การมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพฯ
: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประเวศ วะสี และคณะ. (๒๕๔๓). ยุทธศาสตร์แก้วิกฤติชาติ. กรุงเทพฯ
: อนุกรรมการพิมพ์.
- ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. (๒๕๔๐). แนวทางการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรม
และสิ่งแวดล้อม เอกสารรวมบทความประกอบการประชุม
สัมมนาเรื่อง เอกลักษณ์และการสืบสานสถาปัตยกรรมใน
ภาคเหนือ. วันที่ ๒๗ - ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๔๐. ม.ป.ท.: ม.ป.ท.
- ประสาน ดังสิกบุตร. (๒๕๔๒). การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.
เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไพรัตน์ เดชชินทร์. (๒๕๒๗). กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการ
มีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ :
ศักดิ์โสภาคการพิมพ์.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (๒๕๒๖). หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนา
ชนบท. กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย (๒๕๔๒).
รายงานการวิจัยเรื่องแนวทางการตรวจสอบการบริหารงาน
ขององค์การบริหารส่วนตำบลแบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ:
กระทรวงมหาดไทย.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (๒๕๕๙). **รายงานสภาวะ
สิ่งแวดล้อมของไทย**. กรุงเทพฯ : TRDI.

สมนึก ปัญญาสิงห์. (๒๕๕๒). **การทำงานแบบมีส่วนร่วม**. ขอนแก่น
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์
เทคโนโลยีและการพลังงาน, (๒๕๒๘). **คู่มือปฏิบัติการของ
หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ :
พิมพ์ดีจำกัด.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. (๒๕๕๑). **การพัฒนาและการ
อนุรักษ์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม
กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่น (๒๕๓๖) . **คู่มือการ
ปฏิบัติการของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น**.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งชาติ.

อนุศักดิ์ สมิตสันต์ .(๒๕๕๔) . การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม . นครนายก
: ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ (องครักษ์)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อรพินท์ สฟโชคชัย. (๒๕๓๘). **การสร้างความร่วมมือในการพัฒนา
ชุมชน**. กรุงเทพฯ: โอเอสพริ้นติ้ง.

United Nations. (๑๙๗๘) . **Yearbook of the United Nations**
๑๙๗๘. New York : United Nations.

การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

Conservation of Thai Arts and Culture

ผู้เขียน : รศ.ธานี สุขเกษม

บทคัดย่อ

การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย หมายถึง การเห็นคุณค่า การรักษาความสำคัญและหลักฐานที่ชี้ให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรมไทย การดูแลรักษาเพื่อให้ทรงคุณค่ารวมถึงการป้องกัน การสงวนรักษา การฟื้นฟูบูรณะไว้ซึ่งงานศิลปกรรมโบราณคดี ดนตรี และนาฏศิลป์ ที่มีคุณค่าอันถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทยที่จำเป็นต้องรักษาไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เห็นและศึกษาค้นคว้าความรู้จากสิ่งนั้น

คำสำคัญ : การอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมไทย

ABSTRACT

Preserving Thai arts and Culture means appreciating them. And point out the importance and evidence to the prosperity of Thai arts and culture. Taking care of it to make its valuable including the protection, preservation, and restoration the works of art, archaeology, music and dance. It is valuable and is considered the cultural heritage of the Thai nation. That need to be presented. So that future generations can see and learn from it.

Keywords : Conservation, Thai Arts and Culture

บทนำ

ศิลปวัฒนธรรมไทย เป็นมรดกที่สำคัญ มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจกับสังคมไทย ซึ่งคนไทยทุกคนควรภาคภูมิใจนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจ ความมั่นใจแก่ประชาชนในการปรับเปลี่ยนและตอบสนองผสมผสานกับกระแสวัฒนธรรมอื่น ๆ อย่างเหมาะสม คนไทยทุกคนจึงต้องช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาให้ดำรงอยู่ต่อไป

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยด้วยการกล่าวถึงหลักการ ความหมายของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย เพื่อเป็นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ภาพรวมของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยทั้งหมด อันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมต่อไป

ความหมายของคำว่า การอนุรักษ์

ความหมายของคำว่า การอนุรักษ์ มีนัยวิชาการได้ให้คำจำกัดความไว้หลายท่าน ยกตัวอย่างเช่น ไชแสง สุขะวัฒนะ (๒๕๓๐: ๑) อธิบายไว้ว่า การอนุรักษ์ คือ การรักษาให้คงเดิม โดยการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติก็คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ได้นานที่สุด สำหรับการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมก็คือ การรู้จักรักษาไว้มิให้สูญสิ้นไป หรือให้อยู่ในสภาพคงเดิม

สุวิชัย รัตติภูติ (๒๕๓๐: ๑) อธิบายไว้ว่า การอนุรักษ์หมายถึง การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้ความหมายรวมถึง การป้องกัน การสงวน การรักษา การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย โดยที่การสงวนรักษาหมายถึงความถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป สำหรับการปฏิสังขรณ์หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา และการบูรณะหมายถึง การซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

อารมณ ฦ สงขลา (๒๕๓๐: ๒) อธิบายความหมายของการอนุรักษ์ว่า เป็นการระวังรักษาหลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาสภาพความเป็นอยู่ตลอดถึงการป้องกันอิทธิพลจากสิ่งที่เป็นอันตรายที่เกิดขึ้นกับอนุสรณ์สถาน ศิลปกรรม และหลักฐานการบันทึกทางประวัติศาสตร์อันเป็นเครื่องพิสูจน์ และเป็นหลักฐานยืนยัน โดยกล่าวว่า ในการอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของชาติมีสิ่งสำคัญต้องดำเนินการ คือ

๑. จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตัดเลื่องงานชิ้นเยี่ยม และนำเสนอใจ เพื่อเข้าบัญชีเป็นสมบัติของชาติให้เป็นแบบรายการอย่างมีระเบียบ

๒. กำหนดที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่สามารถรู้จักได้ตามสากล

๓. บันทึกส่วนสำคัญๆ ไว้ เพื่อป้องกันความชำรุดสูญหายในอนาคตและมีกฎหมายคุ้มครอง

๔. ศึกษาค้นคว้าสาระสำคัญของแบบอย่างที่น่าพอใจ

๕. กำหนด และมีหลักฐานภาพถ่ายสิ่งต่าง ๆ

นอกจากนี้ พัทยา สายหู. (อ้างถึงใน วรณีย์ มณฑารักษ์, ๒๕๓๔ : ๓๓) ยังให้แนวความคิดในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา แต่การเก็บรักษาสິงใดผู้กระทำ จะต้องเห็นคุณค่าสิ่งนั้นก่อน และการเห็นคุณค่าย่อมเกิดจากการเห็นประโยชน์ที่สิ่งนั้นจะมีให้ การอนุรักษ์นั้นไม่เป็นการสนองความต้องการในทันทีทันใด หรือเฉพาะหน้า แต่เป็นการงดประโยชน์ปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ในอนาคตของตนเองและเพื่อผู้อื่น ศิลปกรรมมีขึ้นได้เพราะอัจฉริยะของมนุษย์สร้างทำขึ้น ซึ่งไม่สามารถนำไปแปรสภาพเป็นประโยชน์ในรูปอื่นอีก ค่าของมันอยู่ในตัวของมันเองสมบูรณ์อยู่แล้ว ตามติดกับผู้สร้างสรรค์ได้ฝากฝีมือไว้ คุณค่าของศิลปกรรมจึงเป็นคุณค่าทางจิตใจที่เห็นสุนทรีย์ภาพในสิ่งนั้นก่อนเป็นสำคัญ และเห็นฝีมือมนุษย์ในฐานะติดกับได้สร้างไว้เป็นหลักฐานแสดงความสามารถอัจฉริยะของมนุษยชาติ ถ้าสูญหายไปแล้วจะไม่มีอะไรชดเชยทดแทนได้อีกเลย

จากทัศนะของนักวิชาการแต่ละท่าน พอจะสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การเห็นคุณค่า การรักษาความสำคัญ และหลักฐานในการที่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการความรู้โรจน์ของศิลปวัฒนธรรม การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้ความหมายรวมถึง การป้องกัน การสงวน การรักษา การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะไว้ซึ่งงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม โบราณคดี ดนตรี และนาฏศิลป์ ที่มีคุณค่าอย่างมาก และถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ที่จำเป็นจะต้องรักษาไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นและศึกษาหาความรู้จากสิ่งนั้น

ความหมายของวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๙: ๔) ได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” คือ วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มีความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นมาจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติโดยจำแนกออกเป็น ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ สังคม และวัตถุ นอกจากนี้ยังมีการสั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง จนกระทั่งกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และใช้ปฏิบัติร่วมกันของกลุ่มคนในสังคมนั้น ๆ

วราคม ทีสุกะ (๒๕๔๔: ๖๓) กล่าวว่า คำว่า “วัฒนธรรม” คำนี้อาจมีความหมายที่เห็นได้แตกต่าง หากมองจากทิศทางของนักวิชาการต่างสาขา ความหมายและคำนิยามแรกของวัฒนธรรมได้ให้ไว้โดยนักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษชื่อไทเลอร์ (Edward B. Tylor. ๑๘๗๑) ว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์สร้างขึ้นอันได้แก่ ความรู้

ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี รวมถึงสิ่งอื่น ๆ อีกหลายสิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นมา ตลอดจนลักษณะนิสัยใจคอของมนุษย์เอง ซึ่งมนุษย์ได้รับมาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

ในประเทศไทยเคยมีพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๕ ให้ความหมายและคำนิยามวัฒนธรรมว่า ได้แก่ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน อันได้แปลงความรู้ออกมาเป็นวัฒนธรรมไทย ๔ สาขา กล่าวคือ คติธรรม เนติธรรม วัตรธรรม และสหธรรม ในระยะเวลาต่อมา นักปราชญ์ไทยก็ได้พยายามถ่ายทอดความหมายและคำนิยามวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไปว่าวัฒนธรรม คือ

๑. สิ่งที่มีมนุษย์ผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของส่วนรวม

๒. วิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้

๓. สิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา

๔. ความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติ และกิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น

๕. มรดกแห่งสังคมซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม บุญยงค์ เกศเทศ (๒๕๓๖: * - ๑๘) กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรม

ไว้ดังนี้วัฒนธรรม หมายถึง การปลูกฝังสิ่งต่าง ๆ ลงในสังคมมนุษย์ และเมื่อปลูกฝังแล้วก็มีการถ่ายทอดต่อไป มนุษย์เราแต่เดิมมาในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีอยู่ในโลกเหมือนสัตว์โลกอื่น ๆ ทั้งหลาย แต่มนุษย์สามารถที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ นั้นให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้มากที่สุด กระบวนการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทำให้มนุษย์เกิดความรู้ ความคิด เครื่องก่อสร้าง และยังก่อให้เกิดสิ่งปลูกฝังทางสติปัญญาอีก เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตรวมกันของมนุษย์ มีขนบธรรมเนียม ศาสนา จารีตประเพณี พิธีกรรม ศิลปกรรม วรรณคดี เป็นต้น

พระยาอนุนามราชชนกกล่าวถึงความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ว่าอาจให้ความหมายได้หลายประการ กล่าวคือ (๒5๐/; ๒๐๙ ๒ ๕๐๓ :๕๓)

๑. ปัญญา ความรู้สึก ความคิด และกิริยาอาการที่มนุษย์ลำแดง ออกให้เห็นเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ และเป็นนิสัยความประพฤติในส่วนรวม ซึ่งไม่มีขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มีขึ้นเพราะมนุษย์สร้าง หรือจากการงานของมนุษย์

๒. สภาพแห่งความเจริญงอกงาม เพราะมีวิวัฒนาการเป็น ความเจริญอยู่เรื่อย ๆ

๓. มรดกแห่งสังคม เพราะมนุษย์สืบต่อเป็นปรมิปราประเพณี กันไว้ไม่ขาดตอน

๔. วิถีของสังคม เพราะมนุษย์มีวัฒนธรรมขึ้น เพื่อความ ผาสุก ความเจริญในชีวิต

๕. สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงและปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม ถ้ายทอดกันได้อาอย่างกันได้ รวมทั้งผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อน สืบต่อเป็นประเพณีกันมา ตลอดจนความรู้สึกความคิดเห็น ความประพฤติและกิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็น ภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น เป็นมรดกแห่งสังคมซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม

ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมไทย

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางวัตถุเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิต มีการเรียนรู้ สืบทอด สัมพันธ์กันมาจนมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ สังเกตได้จากลักษณะของบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารการกิน ยารักษาโรค เทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นต้น

๒. วัฒนธรรมทางศิลปกรรม เป็นความเจริญทางด้านศิลปะที่บรรพชนไทยแสดงอัจฉริยะในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์และดนตรี เกิดผลงานวิจิตรบรรจงมีคุณค่าทั้งทางวัตถุและจิตใจ วัฒนธรรมทางศิลปกรรมไทยส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เช่น ภาพวาดฝาผนังใน พระอุโบสถ พระพุทธรูปปางต่าง ๆ เจดีย์ วิหาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีศิลปะเพื่อความบันเทิง เช่น โขน ละคร การละเล่นพื้นเมืองเพลงไทย ฯลฯ ซึ่งเป็นภาษาถ้อยคำที่ใช้ได้แสดงให้เห็นภาพเฉพาะของศิลปกรรมนั้น ๆ เช่น กรวณนอก

กราวใน เพลงสองชั้น ไม่สืบสอง ช่อฟ้า บราลี เชิงชาย คันทวย ดินขึ้น
ลายจก ลายขีด ลายไทย เป็นต้น (บุญยงค์ เกศเทศ. ๒๕๓๖: ๒๘)

๓. วัฒนธรรมทางจิตใจ วัฒนธรรมทางจิตใจมีความสัมพันธ์
เกี่ยวข้องกับปรัชญาทางพุทธศาสนา คือ การทำความดีตามหลัก
ศีลธรรม และการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ เพื่ออบรมปัญญาให้เห็น
ไตรลักษณ์ วัฒนธรรมทางจิตใจมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีหลายเรื่อง
เกี่ยวข้องกับการแสดงศาสนาธรรม ศาสนประวัติ พุทธประวัติ ชาดก
ศาสนพิธีและพุทธสถาน เช่น ไตรภูมิพระร่วง นันทโศภนทศสูตรคำหลวง
ปฐมนิเทศคำฉันท์ ปฐมสมโพธิกถา พระมาลัยคำหลวง เสือโคคำฉันท์
พระราชพิธีสิบสองเดือน นิราศพระบาท เป็นต้น นอกจากนี้ได้กล่าว
มาแล้วว่าวัฒนธรรมทางจิตใจยังหมายรวมถึงมาตรฐานการกำหนด
พฤติกรรมของสังคมหลายประการอันเป็นค่านิยมของคนตรีไทย เช่น
ความกตัญญูกตเวทีต่อบิดา มารดา ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา
และพระมหากษัตริย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมีสัมมาคารวะ เป็นต้น

๔. วัฒนธรรมทางเนติธรรม หมายถึง ลักษณะการปกครอง
ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมีลักษณะแบบพ่อปกครองลูกดังปรากฏ
ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง บ้านเมืองและราษฎรมีสุขเสรีภาพ
พระมหากษัตริย์ทรงตั้งอยู่ในความยุติธรรม สมัยต่อมาการปกครอง
ของไทยมีลักษณะที่กษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมอำนาจบริหารในระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนถึงรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานอำนาจใน
การปกครองให้เป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็น
องค์ประมุขในด้านการรักษาสืบทอดวัฒนธรรม ดังปรากฏในพระ-

ราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๘ ระบุไว้หลายประการ เช่น บุคคลจักต้องรักษาเกียรติของประเทศชาติ ด้วยการแต่งกายตามความนิยมอันสุภาพตามความควรแก่เวลาและสถานที่ คนไทยจักต้องส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าในทางวรรณกรรม และศิลปกรรม ไม่กระทำการใด ๆ ที่จะทำให้เกียรติของประเทศชาติ หรือพระพุทธศาสนาเสื่อมเสียไป ดังนี้ เป็นต้น (บุญยงค์ เกศเทศ. ๒๕๓๖: ๒๙)

๕. วัฒนธรรมทางสัทธรรม วัฒนธรรมทางด้านสัทธรรมนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการวางตัว การระงับรักษากิริยามารยาทให้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ การประพฤติปฏิบัติตนในพิธีการต่าง ๆ ตามขนบธรรมเนียมสถาน หรือปูชนียวัตถุที่สำคัญ การแต่งกายที่เหมาะสมตามโอกาสที่สมควร การกราบบูชาพระรัตนตรัย การสำรวมกาย วาจาใจ ตามลักษณะของกุลสตรีไทย เป็นต้น

๖. วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดี ประเทศไทยของเรามี วัฒนธรรมในการใช้ถ้อยคำภาษาที่เป็นแบบแผนดีงาม สามารถเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ ตลอดจนบุคคลในระดับต่าง ๆ รวมถึงมี คำราชาศัพท์ หรือถ้อยคำที่มีลักษณะการใช้เพื่อจุดประสงค์ใด โดยเฉพาะ เช่น ภาษาเพื่อการสื่อสาร ภาษาเพื่อการสั่งสอน สุภาพศติพจน์ และภาษาสร้างสรรค์ในวรรณคดีซึ่งให้จินตนาการ อรรถรส และความประทับใจ พร้อมทั้งให้คติธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตตาม วัฒนธรรมไทยพระยาอนุมานราชธน (บุญยงค์ เกศเทศ. ๒๕๓๖: ๒๑: อ้างอิงจากพระยาอนุมานราชธน ๒๕๑๕: ๓๖) กล่าวถึง ลักษณะ และองค์ประกอบของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. มีสะสม หมายถึง ต้องมีทุนเดิม มีการสะสม และพอกพูน
ทุนนั้นเรื่อยไป

๒. มีปรับปรุง โดยต้องรู้จักตัดแปลงสิ่งที่เป็นวัฒนธรรมของ
ตนที่เห็นว่ายังบกพร่องอยู่ให้เหมาะสมแก่สมัยแห่งความเป็นอยู่ของตน

๓. มีถ่ายทอด โดยต้องกระทำวัฒนธรรมของตนให้แพร่หลาย
อบรมให้มีผู้สืบทอดเอาไว้ไม่ให้ขาดตอน

ศาสตราจารย์ บัณฑิต (๒๕๓๗: ๓๗) กล่าวว่า วัฒนธรรมปรากฏใน
รูปแบบของศิลปกรรม มนุษยศาสตร์ การช่างฝีมือ การกีฬาันทนาการ
และคหกรรมศาสตร์ รวม ๕ ประการและเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติ
งานด้านวัฒนธรรมไทยให้กว้างขวางจึงสามารถเขียนรายละเอียด
ของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

๑. ศิลปกรรม ได้แก่ ภาษาและวรรณคดี การละคร นาฏศิลป์
วิจิตรศิลป์ การดนตรี สถาปัตยกรรมประติมากรรม ศิลปกรรมที่เกิด
ใหม่ในด้านวิทยุโทรทัศน์ และภาพยนตร์ ฯลฯ

๒. มนุษยศาสตร์ ได้แก่ ศาสนา จริยธรรม ประเพณี ธรรมเนียม
ประเพณี มานุษยวิทยา อุดมการณ์ ทัศนคติของคนในชาติ กฎเกณฑ์
ระเบียบวินัย ฯลฯ

๓. การช่างฝีมือ ได้แก่ การทอ การแกะสลัก การเย็บปัก
ถักร้อย การทำเครื่องเงิน การทำเครื่องเงิน เครื่องทองเครื่องถม การ
ทำเครื่องปั้นดินเผา การจักสาน ช่างเหล็ก ช่างไม้ ฯลฯ

๔. การกีฬาและนันทนาการ ได้แก่ การกีฬาพื้นเมือง การ
ละเล่นต่าง ๆ การต่อมวย การฟันดาบ กระบี่กระบอง ฯลฯ

๕. ศพกรรมศาสตร์ได้แก่ อาหารการกิน เสื้อผ้าการแต่งกาย การตกแต่งบ้านเรือน การเลี้ยงและอบรมลูก มารยาทการต้อนรับ การอยู่กันเป็นครอบครัว ฯลฯ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์สร้างขึ้นอันเป็นผลที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเป็นสิ่งที่สั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งจนกลายเป็นแบบแผนที่ยอมรับ เรียนรู้ และใช้ร่วมกันระหว่างมนุษย์ในสังคม โดยลักษณะของวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายลักษณะซึ่งในงานวิจัยฉบับนี้จะกล่าวถึงวัฒนธรรม ด้านศิลปะ ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นด้านดนตรีไทย นาฏศิลป์ไทย และทัศนศิลป์ไทย

ความหมายของศิลปวัฒนธรรม

สันติ เล็กสุขุม (๒๕๔๒: ๕๗) กล่าวถึง ความหมายของศิลปวัฒนธรรมว่า ศิลปวัฒนธรรม หมายถึง กิจกรรมทางศิลปะประเภทต่าง ๆ รวมทั้งหัตถกรรมในครัวเรือน วรรณกรรม ประเพณี การละเล่น การร้องรำทำเพลง เป็นต้น การเคลื่อนย้ายถ่ายทอดของศิลปวัฒนธรรมจากเมืองสู่ชนบท จากชนบทสู่เมืองถ่ายทอดกลับไปกลับมาเช่นนี้ตั้งแต่อดีตกาล และจะรวดเร็วเป็นลำดับในปัจจุบัน

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (๒๕๒๒:๔) ได้กล่าวถึง ความหมายของ ศิลปวัฒนธรรมว่า ศิลปวัฒนธรรมนั้นมีความหมายครอบคลุมถึงศิลปะ สาขาต่าง ๆ ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม การแสดงดนตรี ที่เป็นของท้องถิ่น ตลอดจนศิลปหัตถกรรมชาวบ้านที่สะท้อนออกมาด้วยความชำนาญในการสร้างสรรค์ที่ได้รับจากสภาพทางธรรมชาติและสังคม สร้างเป็นความงามที่เรียบง่ายที่ประชาชนสามารถเข้าใจ ได้ชื่นชมได้

ศิลป์ พีระศรี (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ๒๕๒๒: ๔ : อ้างอิงจาก ศิลป์ พีระศรี) เสนอว่า “ศิลปวัฒนธรรม” คือ ศิลป์ด้านการร้องรำทำเพลง จิตรกรรม การวาดเขียน และอื่น ๆ ซึ่งกำเนิดมาจากชีวิตจิตใจของ ประชาชน

ศรีศักร วัลลิโภดม (อ้างถึงใน พิชัย สุขวุ่น. ๒๕๔๖: ๑๗) กล่าวถึงศิลปวัฒนธรรมว่า การมองศิลปวัฒนธรรมค่อนข้างจะใช้ แนวคิดตามความจริง แล้วก็คงไม่ใช่อัตวิสัยของตนเองมาตัดสินว่า อันนี้ดีงามหรือไม่ เราจำเป็นต้องรับทั้งความคิดเห็นของคนอื่นในกลุ่มที่เป็นเจ้าของศิลปวัฒนธรรมนั้น ในอดีตนั้นเรามีการผลิตศิลปวัฒนธรรม มากเพราะว่าศิลปะเป็นสิ่งที่รับใช้สังคมในด้านการสื่อความหมาย เพราะมีการถ่ายทอดกันมาเป็นเวลาช้านานอย่างพระพุทธรูป เจดีย์ หรือประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถสื่อความหมายได้ทั้งสิ้น

ศิลปวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมใหญ่ อันประกอบ ด้วยศิลปวัฒนธรรม ๒ ระดับด้วยกัน คือ

๑. ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ได้แก่ ศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งแสดงศักยภาพของมนุษย์ที่จะปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมเพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน มีการสร้างวัฒนธรรมขึ้นและเราสามารถแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๓ มิติดังนี้

๑) มิติทางสังคม

๒) มิติทางเศรษฐกิจ

๓) เรื่องความเชื่อ ศาสนา และจักรวาล

การที่มนุษย์สร้างมิติทั้ง ๓ อย่างขึ้น จำทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ด้วยกันได้จนกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒. ศิลปวัฒนธรรมหลวง ซึ่งเกิดจากเมือง หรือราชสำนักพยายามสร้างวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายในวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน วัฒนธรรมที่มีลักษณะบูรณาการมาก เพราะฉะนั้นเราจะเห็นปราสาทราชวัง วัดวาอารามต่าง ๆ ลักษณะเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมหลวง

ในการมองศิลปวัฒนธรรมจะต้องมองทั้ง ๒ ระดับ แล้วทั้งสองระดับไม่ได้อยู่ในสภาพที่หยุดนิ่ง จะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และเมื่อใดก็ตามศิลปวัฒนธรรมที่ดำรงในระยะหนึ่ง ก็จะทำให้ความอ่อนตัวลง คือหมดหน้าที่ที่จะทำให้ตัวอย่างร่วมกันอย่างราบรื่น ศิลปวัฒนธรรมก็จะหมดหน้าที่ที่จะเปลี่ยนแปลงและมีรูปแบบใหม่เกิดขึ้นมา ดังนั้นเรื่องศิลปวัฒนธรรมเป็นเรื่องหลักชีวิตของคนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง เป็นภูมิปัญญาที่เขาสร้างขึ้นมา เรียนรู้ทำให้เข้าใจว่าตัวเองเป็นอย่างไร

การศึกษาอบรม คนที่จะเกิดมาในชุมชนนั้นจะได้รับการอบรม มาตั้งแต่เล็ก ๆ ให้อยู่ร่วมกัน ให้ความภาคภูมิใจในตนเอง ฉะนั้น การศึกษาของมนุษย์ไม่ได้อยู่แต่ในโรงเรียน แต่เริ่มเกิดตั้งแต่มนุษย์ เกิดขึ้นมา และมีกระบวนการคลี่คลายปรับตัวตามลำดับ

วิรุณ ตั้งเจริญ (๒๕๔๓: ๕๐ - ๕๑) กล่าวถึง การศึกษาด้าน ศิลปวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงบริบทต่าง ๆ เข้าด้วยกันว่า

ศิลปวัฒนธรรม หมายถึง วัฒนธรรมเชิงศิลปะ หรือวัฒนธรรม ด้านศิลปะ โดยใช้ศิลปะเป็นตัวตั้งในการศึกษาวิจัย เพื่อไปสู่บริบทต่าง ๆ ซึ่งการศึกษาค้นคว้านั้นสามารถใช้แง่มุมใดในการศึกษาค้นคว้าก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นทาง สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ ซึ่งต่างก็มีจุดเน้น ของตนเอง ทำยที่สุดผลการศึกษาวิจัยเชื่อมโยงเข้าหากัน และศิลปะ ในที่นี้หมายความว่ารวมถึงศิลปกรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นทัศนศิลป์ ศิลปะ การแสดง ดนตรีวรรณกรรม โดยมีหลักคิด หรือกรอบแนวคิด ดังนี้

๑. การมองศิลปวัฒนธรรมในมุมกว้าง โดยเชื่อว่าอดีต ปัจจุบัน และอนาคตคือเส้นทางเดียวกัน ศิลปวัฒนธรรมต้องผลานการอนุรักษ์ การสืบสาน และการสร้างสรรค์ไว้ด้วยกัน ศิลปวัฒนธรรมไม่ใช่การ แยกส่วน หรือภาพตัดต่อ

๒. ศิลปวัฒนธรรม คือ งานหรือชีวิตที่เชื่อมโยงกับทุกสิ่งทุกอย่าง มีบริบทที่ครอบคลุมทุกด้านทั้งระบบครอบครัวและระบบสังคม

๓. ศิลปวัฒนธรรมสัมพันธ์กับมานุษยวิทยา สังคมวิทยา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ฯลฯ ศิลปวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นภาพซ้อน หลายมิติ ภาพซ้อนที่พัฒนาเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

๔. ปรากฏการณ์ทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นศิลปวัตถุ ทัศนศิลป์ ดนตรี ศิลปะการแสดง ล้วนเป็นผลผลิตของภูมิปัญญาที่สำคัญยิ่ง

๕. ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับคน คนมีความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง มีทั้งเหตุผลและจิตวิญญาณ มีทั้งกายและจิต การทำความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมจึงต้องเข้าใจคนเป็นประการสำคัญ

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าศิลปวัฒนธรรม หมายถึง งานศิลปะที่เกิดจากภูมิปัญญา ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ประเพณี ศาสนา ความสามารถ ที่กลุ่มชนได้ประสบการณ์ สังสมไว้ใน การปรับตัว และการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม งานสิ่งทอ การละเล่น ดนตรี นาฏศิลป์ วรรณกรรม ที่ได้รับการพัฒนา สืบสานกันมา ซึ่งในบทความฉบับนี้จะแสดงออกอยู่ในรูปของศิลปะ ในแขนงของดนตรีไทย นาฏศิลป์ไทย และทัศนศิลป์ไทย

โดยสรุปแล้วการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยจึง หมายถึง การรักษาความสำคัญและหลักฐานในการที่เป็นเครื่องชี้ให้เห็น วิวัฒนาการ ความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรม ที่เกิดจากภูมิปัญญา ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ประเพณี ศาสนา ความสามารถของกลุ่มคน ที่ได้สั่งสมประสบการณ์ไว้ รวมถึงการดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้ความหมายรวมถึง การป้องกัน การสงวน การรักษา การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะไว้ และเป็นส่วนหนึ่งในการสืบทอดซึ่งงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม โบราณคดี ดนตรีและนาฏศิลป์ ที่มีคุณค่าอย่างมาก และถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

สรุป

วัฒนธรรม (Culture) หมายถึง ความดี ความงาม ความเจริญในชีวิตมนุษย์ซึ่งปรากฏเป็นรูปต่าง ๆ เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวิทยาการ ความเชื่อ การศาสนา เป็นต้น และได้ถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปยังรุ่นหลัง ๆ ต่อไปจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมที่ได้สั่งสม เลือกรสรปรับปรุง แก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม ใช้เป็นแนวทางการอยู่ร่วมกันของสังคม วัฒนธรรมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงสร้างสรรค์ให้เจริญงอกงามโดยสืบทอดจากมรดกวัฒนธรรมในอดีตหรืออาจจะรับเอาสิ่งที่เผยแพร่จากสังคมอื่น ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม และทำให้สมาชิกยอมรับ เกิดความนิยม และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ จะต้องไม่ทิ้งเอกลักษณ์ประจำชาติของตนไว้เพื่อเป็นศักดิ์ศรีของคนทั้งชาติ นอกจากนี้วัฒนธรรมยังใช้เป็นเครื่องมือในการยึดโยง หล่อหลอมให้คนในชาติมีความรักความสามัคคีต่อกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงของชาติ ดังนั้น จึงมีผู้วิจัยบางท่านอาจจะกล่าวถึง วัฒนธรรม ว่า เป็นความเจริญแล้ว ยังแสดงเอกลักษณ์ของชาติอีกด้วย

วัฒนธรรม เป็นความมั่นคงของชาติดังกล่าวนี้อแล้ว เพราะวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดชนชาติ ชุมชนสังคม และเผ่าพันธุ์มนุษย์ บ่งบอกถึงเอกลักษณ์และวิถีชีวิตของตนเอง บ่งบอกถึงรากเหง้าพื้นฐานของความเป็นชาติ สืบทอดจากบรรพบุรุษตั้งแต่อดีตกาล วัฒนธรรมเป็นศักดิ์ศรีของความเป็นชาติมรดกทางวัฒนธรรมมีความสำคัญ มีคุณค่าที่ต้องอนุรักษ์ กล่าวโดยสรุปคือ มรดกศิลป-วัฒนธรรม (๑) เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติของเผ่าพันธุ์ท้องถิ่น (๒) เป็นสิ่งที่แสดงถึงเกียรติและความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นและของคนในชาติ ทำให้เกิดความรักหวงแหน เห็นคุณค่า (๓) เป็นสิ่งก่อให้เกิดความรู้รัก ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ เป็นความมั่นคงของชาติ (๔) เป็นหลักฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย (การดำเนินการทางวิชาการ) เพื่อการเผยแพร่การสืบทอดและนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต อันนำไปสู่การพัฒนาสังคมเศรษฐกิจที่ยั่งยืนต่อไป เช่น การประกอบอาหาร การถักทอผ้า การคิดประดิษฐ์ลายผ้า วิธีการตัดเย็บ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องเรือน การแพทย์การผลิตยา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และหากมีการเผยแพร่เป็นที่นิยมของชาวต่างประเทศ จะช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจได้ แทนที่คนไทยจะเป็นผู้บริโภควัฒนธรรมของชาติอื่นแต่ฝ่ายเดียว

บรรณานุกรม

- บุญยงค์ เกศเทศ. (๒๕๓๖). **วัฒนธรรมเผ่าพันธุ์มนุษย์**. กรุงเทพฯ :
ยงสวัสดิ์การพิมพ์.
- พิชัย สุขวุ่น. (๒๕๔๖). **การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม
ท้องถิ่นของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชน
ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี**. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต,
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วรรณิ มณฑารักษ์. (๒๕๓๔). **ความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์
ศิลปกรรมไทยของนักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะศิลปกรรม
สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหา
บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วราคม ที่สุกะ. (๒๕๔๔). **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : ภาค
วิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทร-
วิโรฒ.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (๒๕๒๒). **ศิลปะชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
ปาณยา.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (๒๕๔๓). “หลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒน-
ธรรมวิจัย,” ใน **การวิจัยศิลปวัฒนธรรมกับการบูรณาการ
ความรู้**. กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.
- สันติ เล็กสุขุม. (๒๕๔๒). “วัฒนธรรมเมืองและศิลปวัฒนธรรมชุมชน”
ใน **ทางเลือกในการวิจัยศิลปวัฒนธรรม**, หน้า ๗๕. กรุงเทพฯ
: สันติศิริการพิมพ์.

สาโรช บัวศรี. (๒๕๓๗). “ความหมายของวัฒนธรรม” วัฒนธรรม
ประจำชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.(๒๕๓๙).วัฒนธรรมและ
วัฒนธรรมท้องถิ่น . กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ.

สุวิทย์ รัศมิภูติ. (๒๕๓๐). ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์
โบราณสถานในฐานะหลักฐานทางวิชาการ. กรุงเทพฯ: มหา-
วิทยาลัยศิลปากร.

อนุমানราชธน, พระยา. (๒๕๐๑). วัฒนธรรมเบื้องต้น. พระนคร:
ราชบัณฑิต.

อนุমানราชธน, พระยา. (๒๕๐๓). วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของ
ไทย. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

อาภรณ์ ณ สงขลา. (๒๕๓๐). การพัฒนาอนุรักษ์ศิลปกรรม. กรุงเทพฯ:
กรมศิลปากร.

บ้านเขาชะโงกเหนือ ตำบลบ้านกล้วย อยู่ใน
เขตการปกครองของอำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์
มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบ พื้นที่ส่วนใหญ่ทำการ
เกษตร ไร่ทำนา และสวนผลไม้ยืนต้นชาวบ้านใน
ชุมชนมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายเหมือนเครือญาติ
พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแบบสังคมไทยในชนบท
มีวัฒนธรรมที่หลากหลายส่งต่อกันรุ่นต่อรุ่น
หนึ่งในวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน
คือ วัฒนธรรมการทอผ้า ในสมัยก่อนนั้นชาวบ้าน
ส่วนใหญ่ทอผ้าใช้เองในครัวเรือน ซึ่งเป็นหน้าที่
ของผู้หญิงที่จะทอผ้าให้กับทุกคนในบ้านได้ใช้
ไม่ว่าจะทอเป็นผ้าชิ้น ผ้าสะโพรง ผ้าเปี่ยง ผ้าขามม้า
ผ้าหน้าหมอน และผ้าอื่น ๆ สำหรับใช้ประโยชน์
ในครัวเรือน โดยใช้เครื่องมือทอผ้าที่เรียกว่า “กี่”
ซึ่งปัจจุบันมีการพัฒนากี๊โบราณมาเป็น กี่กระตุก
ที่ทำให้ทอผ้าได้รวดเร็วขึ้น

ลายนกระจีบบ้านเขาชะโงกเหนือ : ผ้าทออัตลักษณ์อำเภอชนแดน

ผู้เขียน : มนชยา คลายโศก

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

▲ ภาพ : Facebook ผ้าทอบ้านเขาชะโงกเหนือ

กลุ่มทอผ้าที่กระตุกบ้านเขาชะโงกเหนือ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านกล้วย อำเภอนนทบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ เริ่มจัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ประกอบไปด้วยสมาชิกซึ่งเป็นชาวบ้านในชุมชนจำนวน ๒๐ คน ซึ่งสมาชิกส่วนหนึ่งมีทักษะและประสบการณ์ด้านการทอผ้าที่กระตุกมาบ้างแล้ว ประกอบกับได้รับการสนับสนุนจากศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอนนทบุรี ในการจัดหาวิทยากรผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้และพัฒนาทักษะการทอผ้าเพิ่มเติม รวมถึงพากลุ่มทอผ้าที่กระตุกบ้านเขาชะโงกเหนือไปศึกษาดูงานกลุ่มแม่บ้านบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เพื่อเรียนรู้เพิ่มเติมและนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้และพัฒนากการทอผ้าภายในกลุ่ม

นอกจากนี้กลุ่มทอผ้าก็กระตุ้นบ้านเขาชะโงกเหนือ ยังได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกล้วย ในการสร้างอาคารทอผ้า ทำให้กลุ่มทอผ้าก็กระตุ้นบ้านเขาชะโงกเหนือ มีสถานที่การดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นทางการ ซึ่งถือเป็นความร่วมมือของหน่วยงานและชุมชนที่ช่วยผลักดันและส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งภายในกลุ่มมากยิ่งขึ้น สมาชิกกลุ่มทอผ้าก็กระตุ้นบ้านเขาชะโงกเหนือ จึงได้รับการพัฒนาอย่างมีคุณภาพและมีมาตรฐานมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถพัฒนาผ้าทอเป็นผลิตภัณฑ์ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จำหน่ายได้ สร้างอาชีพเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือนนอกเหนือจากการทำไร่ทำนาที่เป็นอาชีพหลัก

▼ ภาพ : Facebook ผ้าทอบ้านเขาชะโงกเหนือ

และด้วยสังคมไทยในปัจจุบัน มีการสนับสนุนส่งเสริมให้หันมาสนใจผ้าไทยมากขึ้น ผ้าไทยกำลังได้รับการยกระดับและพัฒนาจากรูปแบบและลวดลายแบบเดิมให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการนำผ้าไทยมาตัดเย็บเป็นชุดออกงาน ชุดทำงาน รวมไปถึงมีการรณรงค์ให้นำมาสวมใส่ในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้จากการคิดค้นประดิษฐ์ลายผ้าและการนำผ้าทอไปดีไซน์ในรูปแบบของใช้ต่าง ๆ

เนื่องจากการขับเคลื่อนเรื่องการพัฒนาลายผ้าอัตลักษณ์ประจำอำเภอ เพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรมด้านผ้าทอที่มียาวนานให้เกิดมูลค่าเพิ่มสร้างอาชีพ สร้างรายได้ต่อชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก ทางสมาชิกกลุ่มทอผ้าที่กระตุกบ้านเขาชะโงกเหนือจึงได้ร่วมกันระดมความคิดเพื่อประดิษฐ์ลายผ้าที่สามารถนำเสนออัตลักษณ์จากชุมชนของตนเอง จนได้ลายที่ชื่อว่า “ลายนกกระจิบบ้านเขาชะโงกเหนือ”

ภาพ : Facebook ผ้าทอบ้านเขาชะโงกเหนือ ►

ซึ่งทางคณะกรรมการขับเคลื่อนการดำเนินงานพัฒนาลายผ้า
อัตลักษณ์ประจำอำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้มีการจัด
ประชุมเพื่อพิจารณาคัดเลือกหาลายผ้าอัตลักษณ์ประจำอำเภอชนแดน
ซึ่งมีมติเห็นชอบและประกาศให้ “ลายนกระจิบบ้านเขาชะงอกเหนือ”
ของกลุ่มทอผ้าที่กระตุกบ้านเขาชะงอกเหนือหมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านกล้วย
อำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นลายอัตลักษณ์ประจำอำเภอ
ชนแดน เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ ถือเป็นความสำเร็จของกลุ่ม
ทอผ้าที่กระตุกบ้านเขาชะงอกเหนือที่ได้รับการคัดเลือกดังกล่าว

ความหมายและลวดลาย

“ลายนกระจิบบ้านเขาชะงอกเหนือ”

“ลายนกระจิบบ้านเขาชะงอกเหนือ” ปรากฏเป็นรูปนกระจิบ
ที่หมายถึง ดวงอาทิตย์หรือโคมไฟที่ส่องสว่างถึงความรู้เรื่อง ความ
อุดมสมบูรณ์ ความเพิ่มพูน รวมถึงการกินดีอยู่ดี ล้อมรอบเนินเขา
ที่เปรียบเสมือนภูเขาชะงอก ที่เป็นสถานที่มีเป็นลักษณะภูมิศาสตร์ของ
ชุมชนบ้านเขาชะงอก มีลักษณะยอดแหลมและภูเขาที่อุดมสมบูรณ์
ด้วยไม้นานาพันธุ์ และความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ซึ่งเส้นภูเขา
ที่มีการบรรจบกันที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างภูเขาและ
สายน้ำ ดังคำกล่าวที่ว่า น้ำใสชนมองคลองบุษบง และอีกนัยหนึ่งคือ
การเชื่อมโยงของเครือข่ายที่มีความรักใคร่ สามัคคีปรองดอง ช่วยเหลือ
ซึ่งกันและกัน

การได้มาซึ่ง “ลายนกระจิบบ้านเขาชะโงกเหนือ” จนมาเป็นลายอัตลักษณ์ของผ้าทออำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์นั้น ล้วนเกิดจากการนำเรื่องราวในพื้นที่ของตน รวมถึงสิ่งแวดล้อมรอบตัว มาประดิษฐ์เป็นลายอัตลักษณ์ จนเป็นผ้าทออัตลักษณ์ประจำท้องถิ่น อำเภอชนแดน สร้างการรับรู้ถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ถือเป็นการยกระดับผ้าทอพื้นถิ่นให้เข้ากับความต้องการของสังคมปัจจุบัน ซึ่งหลายภาคส่วนรวมถึงเอกชนให้ความสนใจในการสวมใส่ผ้าไทยมากขึ้น การที่ชุมชนแต่ละพื้นที่สามารถพัฒนาและประดิษฐ์ลายผ้าของตนเอง รวมถึงยังสามารถประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์จากผ้าทอที่ตลาดกำลังต้องการได้นั้น นอกจากจะสร้างรายได้เพิ่มให้กับครัวเรือนในพื้นที่แล้ว ยังเป็นการกระตุ้นอุตสาหกรรมการทอผ้าระดับชุมชน ไปจนถึงระดับจังหวัด และถือเป็นส่วนช่วยผลักดันอุตสาหกรรมการทอผ้าและวงการแฟชั่นให้พัฒนามากยิ่งขึ้น

หากย้อนดูวิวัฒนาการของผ้าไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบันนั้น จะทำให้เห็นว่า ผ้าไทยถูกหยิบมาออกแบบเพื่อสวมใส่มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการใส่ทำงานหรือใส่เที่ยว ช่วงอายุของคนใส่ผ้าไทยมีความหลากหลายมากขึ้น อาจเป็นเพราะมีคนรุ่นใหม่ให้ความสนใจที่จะสร้างสรรค์ผลงานการออกแบบที่แตกต่างออกไป เกิดดีไซน์ที่ทันสมัย ใช้สีสันทันตามความนิยม จนทำให้ผ้าไทยสวมใส่ได้จริง ตอบสนองความต้องการและเข้าถึงกลุ่มคนที่แพร่หลายมากขึ้น ไม่เป็นเพียงแค่ผ้าไทยที่ใส่ในวาระโอกาสสำคัญ หรือสวมใส่แต่เพียงหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น

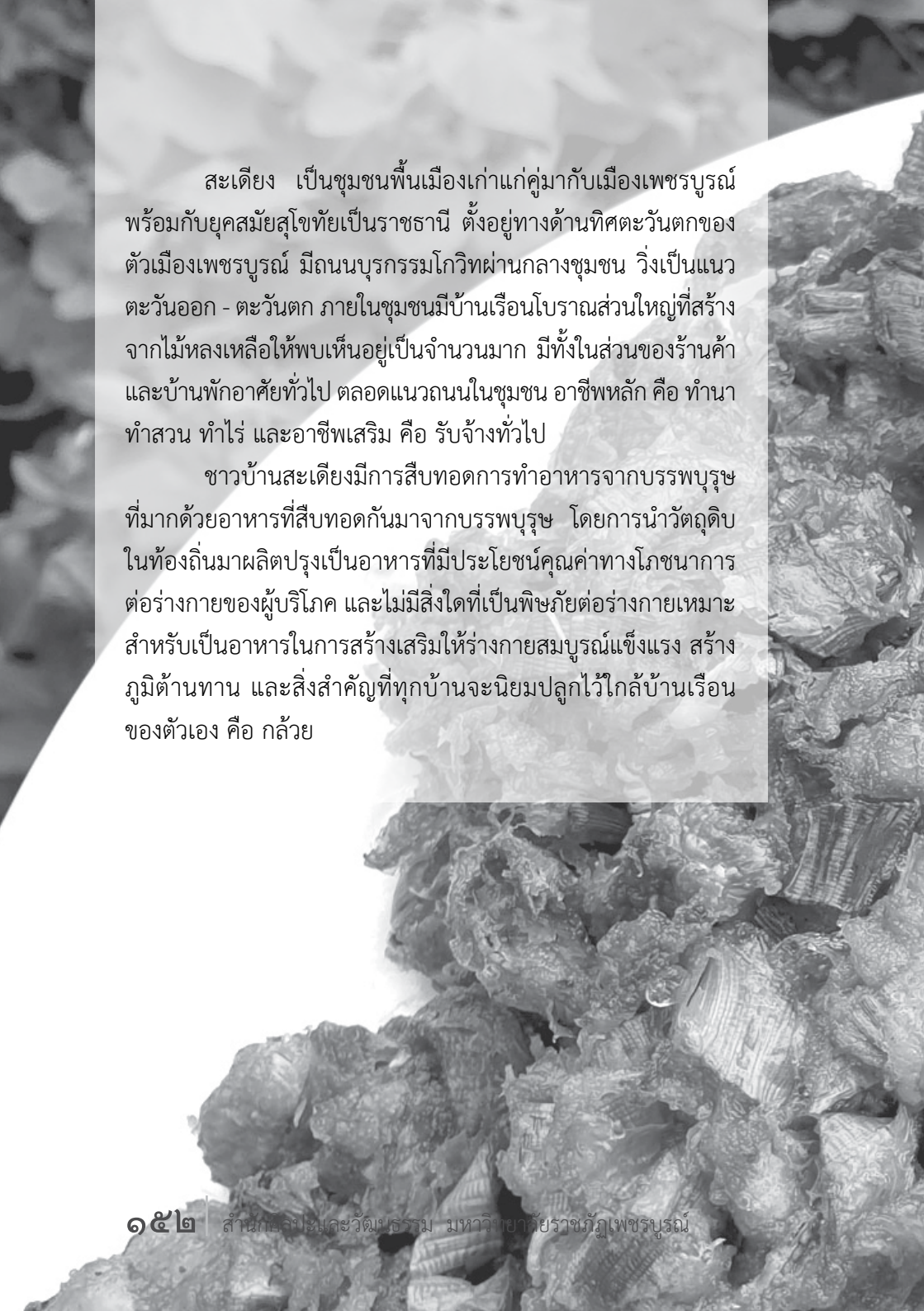
ผ้าทอลายนกระจิบบ้านเขาชะโงกเหนือ ผ้าทออัตลักษณ์อำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการสะท้อนให้เห็นถึงการนำอัตลักษณ์ของตนมาประยุกต์และเพิ่มมูลค่าให้กับผ้าทอของชุมชน อาจเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ แต่การที่กลุ่มเล็ก ๆ สามารถประดิษฐ์ลายผ้าทอของตนเองได้นั้น ทำให้ความหวังที่อุตสาหกรรมผ้าไทยจะได้รับการพัฒนานั้น เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน

บรรณานุกรม

ก๊อทผ้าอีสาน (๒๕๖๗) เข้าถึงเมื่อ ๑๑ กรกฎาคม. เข้าถึงจาก <http://library.msu.ac.th> ศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธรแหล่งเรียนรู้ต้นแบบด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน.

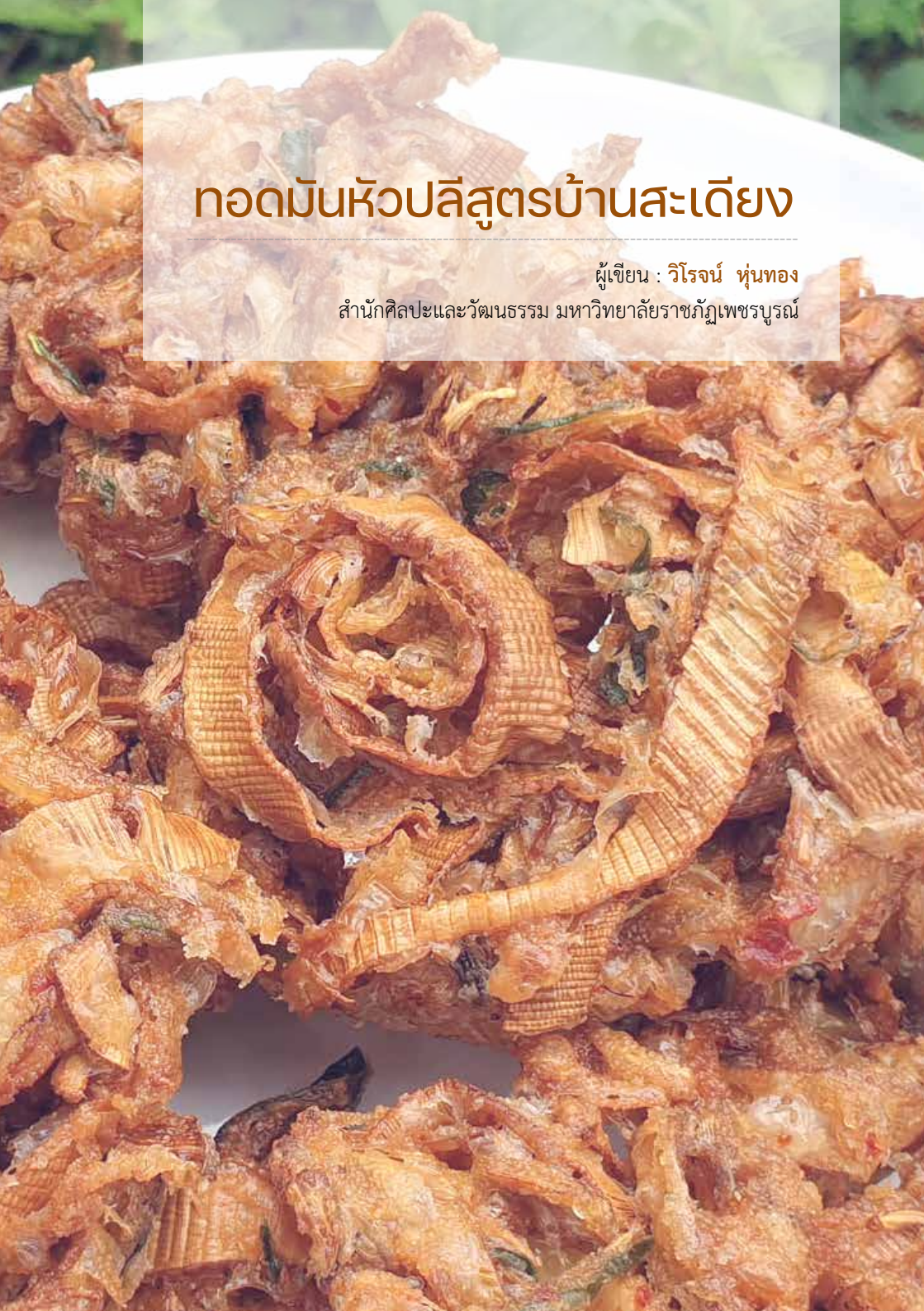
ผ้าทอมือลายขัณฑ์พื้นจากก๊อกระตุก (จังหวัดเพชรบูรณ์) (๒๕๖๗) เข้าถึงเมื่อ ๑๑ กรกฎาคม. เข้าถึงจาก <https://www.bankluay.go.th> อบต บ้านกล้วย ชนแดน.

ผ้าทอบ้านเขาชะโงกเหนือ (๒๕๖๗) เข้าถึงเมื่อ ๑๑ กรกฎาคม. เข้าถึงจาก <https://www.facebook.com/profile.php?id=61550310416339>.

สะเดียง เป็นชุมชนพื้นเมืองเก่าแก่คู่มา กับเมืองเพชรบูรณ์ พร้อมกับยุคสมัยสุขุขทัยเป็นราชธานี ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของตัวเมืองเพชรบูรณ์ มีถนนบูรกรรมโกวิทผ่านกลางชุมชน วังเป็นแนวตะวันออก - ตะวันตก ภายในชุมชนมีบ้านเรือนโบราณส่วนใหญ่ที่สร้างจากไม้หลงเหลือให้พบเห็นอยู่เป็นจำนวนมาก มีทั้งในส่วนของร้านค้าและบ้านพักอาศัยทั่วไป ตลอดแนวถนนในชุมชน อาชีพหลัก คือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ และอาชีพเสริม คือ รับจ้างทั่วไป

ชาวบ้านสะเดียงมีการสืบทอดการทำอาหารจากบรรพบุรุษที่มากด้วยอาหารที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ โดยการนำวัตถุดิบในท้องถิ่นมาผลิตปรุงเป็นอาหารที่มีประโยชน์คุณค่าทางโภชนาการต่อร่างกายของผู้บริโภค และไม่มีสิ่งใดที่เป็นพิษภัยต่อร่างกายเหมาะสำหรับเป็นอาหารในการสร้างเสริมให้ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง สร้างภูมิต้านทาน และสิ่งสำคัญที่ทุกบ้านจะนิยมปลูกไว้ใกล้บ้านเรือนของตัวเอง คือ กล้าย

ทอดมันหวอปลิสูตรบ้านสะเดียง

ผู้เขียน : วิโรจน์ หุ่นทอง
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

กล้วยเป็นไม้ล้มลุก ลำต้นอยู่ใต้ดิน และเป็นพืชที่มีอายุยาวนานหลายปี ไม่ชอบพื้นที่ที่มีน้ำขัง และสามารถขยายพันธุ์ด้วยการแตกหน่อ หรือการใช้เมล็ด

กล้วยอุดมไปด้วยคุณค่าทางสารอาหารและโภชนาการ โดยใน ๑ ผล จะให้พลังงานประมาณ ๑๐๕ แคลอรี มีวิตามินบี ๖ วิตามินซี โพแทสเซียม ธาตุเหล็ก แมกนีเซียม แมงกานีส และใยอาหารสูง

ความแตกต่างระหว่างกล้วยดิบกับกล้วยสุก คือ กล้วยดิบหรือกล้วยที่ยังไม่สุกดีจะมีแป้งอยู่เป็นจำนวนมาก ช่วยให้รู้สึกอิ่มและลดความอยากอาหาร แต่เมื่อเริ่มสุกงอมแป้งเหล่านี้ก็จะเปลี่ยนไปเป็นน้ำตาลแทน ทำให้กล้วยสุกมีรสชาติหวานหอมนั่นเอง

ประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของต้นกล้วย

กล้วยเป็นพืชที่มีประโยชน์ทุกส่วนตั้งแต่ใบยันราก ในที่นี้จะขอจำแนกประโยชน์ของกล้วยออกเป็นส่วน ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการนำไปใช้ประโยชน์

๑. ราก และลำต้นแท้

สามารถนำมาทำเป็นสมุนไพร ใช้รักษาโรค ตามแผนโบราณ หรือใช้รักษาผิวหนังที่แดงปวด เนื่องจากถูกแดดเผา โดยรากและลำต้นจะมีสารแทนนินซึ่งช่วยในเรื่องของแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก ส่วนรากของกล้วยดิบ เมื่อนำมาต้มจะช่วยแก้ร้อนในกระหายน้ำได้เป็นอย่างดี

๒. ลำต้นเทียม หรือกาบลำต้น

สามารถนำมาใช้ทำเป็นเส้นใย หรือทำเชือกทอผ้า ทำอาหารสัตว์ เช่น อาหารของสุกร และยังเป็นอาหารของคนอีกด้วย เช่น แกงหยวกกล้วย กาบกล้วยก็ใช้เป็นสมุนไพรได้เช่นกัน ส่วนน้ำคั้นจากลำต้นก็ยังสามารถนำมาทาแก้คันผดผื่น หรือเร่งทำให้ผมขึ้นได้อีกด้วย

๓. ใบ

ใบต้องสามารถนำมาใช้เป็นภาชนะแทนจานชาม รวมทั้งยังนำมาใช้ห่ออาหารแต่ละประเภท มวนยาเส้นทำเป็นบุหรี่และนำมาประดิษฐ์งานฝีมือต่าง ๆ เช่น บายศรี กระหง แต่ใบกล้วยที่นิยมมากคือ ใบกล้วยตานี เพราะมีใบที่ใหญ่ เหนียว และเขียวเป็นเงา เมื่อนำไปทำงานประดิษฐ์จะสวยงามและไม่แตกง่าย แผ่นใบกล้วยที่อ่อนหากนำไปอังไฟให้อ่อนนิ่ม แล้วนำมาพอกบริเวณที่ซัดยอกก็จะทำให้อาการดังกล่าวหายได้

๔. หัวปลี หรือดอก

หัวปลีหรือดอก นิยมรับประทานแทนผัก โดยสามารถนำมารับประทานสด ๆ หรือนำมาทำเป็นเครื่องเคียงของอาหารหลายอย่าง เช่น ผัดไทย กะปิหลน และยังสามารถนำมาปรุงเป็นอาหารประเภทต่าง ๆ เช่น ทอดมันหัวปลี ยำหัวปลี แกงเลียงหัวปลีที่นิยมรับประทานกัน หรือใช้บำรุงน้ำนมมารดา ต้มหรือคั้น แก้วเบาหวาน เมื่อนำมาตากแห้งก็สามารถใช้รักษาโรคโลหิตจางได้ เพราะมีธาตุเหล็กมาก

๕. ผล

ใช้รับประทานได้ทั้งอ่อน แก่ และสุก ถ้าผลดิบยังอ่อนอยู่สามารถใช้ปรุงอาหารในแกงป่า และส้มตำ ส่วนผลดิบที่แก่แล้วสามารถนำมาเชื่อม หรือทำกล้วยฉาบ ส่วนกล้วยสุกสามารถนำมารับประทานสดได้เลย

การรับประทานกล้วยสุกนั้นมีผลดีคือ จะทำให้ท้องไม่ผูก เพราะในกล้วยสุกจะมีสารเพคตินที่จะช่วยเพิ่มกากอาหารในลำไส้ กากอาหารเมื่อเพิ่มมาถึงระดับหนึ่งจะไปดันผนังลำไส้แล้วบีบรัดตัวไล่กากอาหารออก ทำให้ถ่ายออกได้ กล้วยบางชนิดเมื่อเริ่มสุกจะมีรสฝาดเพราะมีสารแทนนิน ซึ่งจะทำให้ท้องผูก

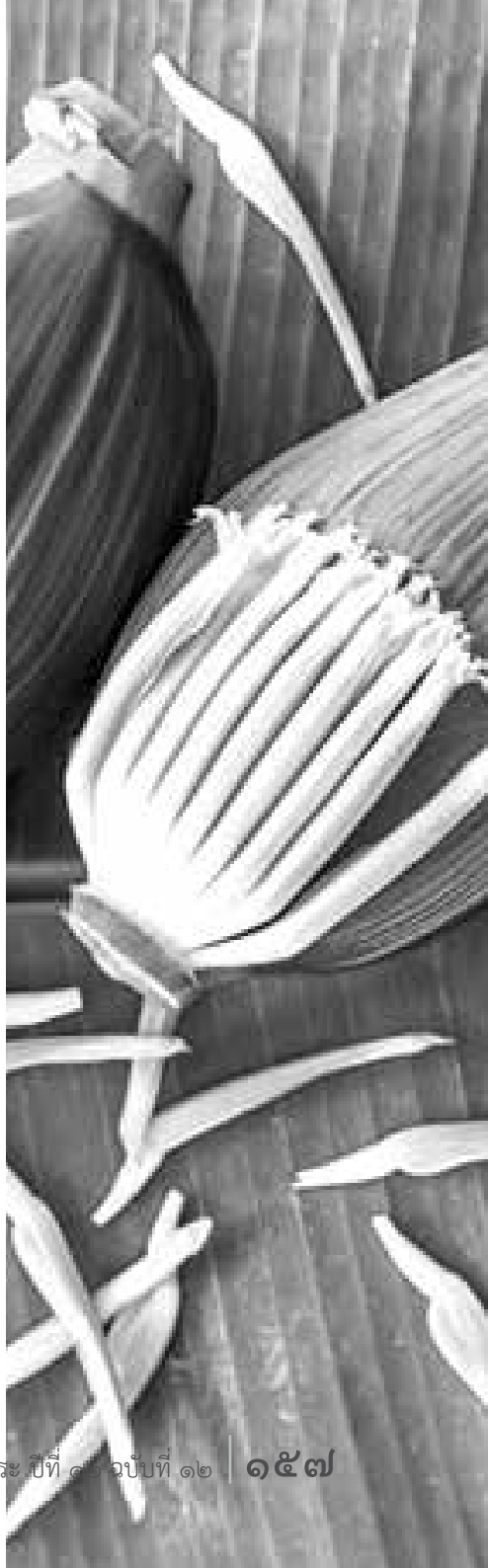
ดังนั้นกล้วยเริ่มสุก หรือกล้วยที่ไม่งอม จะช่วยรักษาโรคท้องเสีย เมื่อสุกมากจึงจะมีสารเพคตินมากขึ้นจึงควรเลือกกล้วยสุกงอมเป็นยาระบาย เมื่อรับประทานก็ควรเคี้ยวให้ละเอียด เพราะถ้าเคี้ยวไม่ละเอียด น้ำย่อยภายในกระเพาะจะไม่เพียงพอที่จะย่อยกล้วยได้เร็วกล้วยจึงอืดในกระเพาะ

อาหารที่ขึ้นชื่อของคนสะเตียงนั้น คือ ทอดมันหัวปลี แกงบอน แกงขี้เหล็ก หมี่แดง ยำแตง น้ำพริกปลาร้า ผักนึ่งกะทิ และขนมจีนน้ำยา ฯลฯ

ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะขอนำเสนอทอดมันหัวปลีสู่ตรของบ้านสะเตียงดังต่อไปนี้

ขั้นตอนในการทำทอผืนหีบ
เครื่องปรุงรสและวัตถุดิบ

๑. หัวปลีกล้วยน้ำว้า
๒. เครื่องพริกแกงเผ็ด
(ประกอบด้วย ข่า
ตะไคร้ พริกแห้ง
หอม กระเทียม
และกระชาย)
๓. เกลือ
๔. ปลาร้า
๕. ชะอม
๖. แป้งข้าวเจ้า
๗. มะพร้าวขูด
๘. น้ำมะขามเปียกใสไม่ข้นมาก
๙. น้ำมันสำหรับทอด
๑๐. ใบมะกรูด

วิธีทำและขั้นตอนในการทำ

๑. ขั้นตอนแรกนำหัวปลีกล้วยน้ำว้ามาปอกออกจนเหลือแต่ส่วนที่ขาว ล้างด้วยน้ำเปล่าที่ผสมกับน้ำมะนาว แล้วผ่าครึ่งหันตามขวางหัวให้ละเอียด หรือหยาบตามใจชอบ นำหัวปลีที่หันเสร็จแช่ลงในน้ำเกลือประมาณ ๑ นาที เพื่อไม่ให้หัวปลีที่หันมีสีดำ หลังจากนั้นบีบเอาน้ำออกพักไว้

๒. ขั้นตอนที่สองนำแป้งข้าวเจ้าผสมกับเครื่องแกงที่ได้เตรียมไว้ให้เข้ากันดี แล้วจึงนำหัวปลีที่เตรียมไว้ผสมลงไปคลุกเคล้าให้เข้ากัน พร้อมทั้งปรุงรสชาติ และชิมให้รสชาติออกไปทางเค็มและเผ็ดเล็กน้อย แล้วใส่ใบชะอมอ่อน และใบมะกรูดใส่ลงไปคลุกเคล้าให้ทุกอย่างเข้ากันจนได้ที่สามารถปั้นเป็นแผ่นได้ไม่แตกจึงพักไว้

๓. ขั้นตอนที่สามหลังจากที่ผสมทอดมันหัวปลีพักไว้แล้ว จึงตั้งกระทะใส่น้ำมันลงไป รอจนน้ำมันในกระทะมีความร้อน จึงเริ่มปั้นแผ่นทอดมันเป็นแผ่นกลม ๆ บีบให้แบนพอประมาณหย่อนลงไป ในกระทะ ใช้เวลาทอดจนเหลืองที่ละด้าน แล้วจึงใช้ไม้ปลายแหลมขนาดจับพอเหมาะมือ พลิกกลับไปมาให้สุกทั้งสองด้าน ระหว่างที่ทอดมันนั้นต้องควบคุมไม่ให้ไฟแรงจนเกินไป และต้องทอดด้วยความใจเย็นเพราะถ้าไฟแรงจนเกินไปอาจจะทำให้ทอดมันนั้นด้านนอกไหม้ ด้านในไม่สุกก็เป็นได้ เมื่อดูสีของทอดมันออกเป็นสีเหลืองทองแล้วก็แสดงว่าทอดมันนั้นสุกเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงตักขึ้นวางไว้บนตะแกรงลวดเพื่อให้ทอดมันนั้นสะเด็ดน้ำมันก่อนนำไปเสิร์ฟพร้อมกับข้าวเหนียวร้อน ๆ

เคล็ดลับการทำทอดมันหัวปลี

๑. การเลือกหัวปลีที่จะนำมาใช้ในการทำทอดมันนั้น จะต้องเป็นหัวปลีของกล้วยน้ำว้าเท่านั้น เพราะรสชาติของหัวปลีกล้วยน้ำว้าไม่มีรสฝาดมาก สามารถนำมาประกอบอาหารได้ดี และต้องเลือกหัวปลีขนาดกลาง เนื่องจากไม่อ่อนหรือแก่จนเกินไป

๒. การทอดมัน ถ้าจะให้ทอดมันหอมอร่อยน้ำมันที่ใช้สำหรับนำมาทอดนั้น สมควรจะเป็นน้ำมันที่เกิดจากการเจียวมันหมู และในระหว่างการทอดจะต้องใช้น้ำมันใหม่โดยการใช้ไฟในการทอด คือให้ใช้ไฟปานกลางพอน้ำมันร้อนจะทำให้อาหารไม่อมน้ำมัน และสุกพอดี

๓. การปั้นแผ่นทอดมันสำหรับทอดนั้นให้ปั้นแบน แต่ไม่ต้องแบนมาก เหตุผลที่จะต้องปั้นให้มีลักษณะแบนจะทำให้เวลาทอดมันสุกง่าย และสุกพอดี

๔. การล้างหัวปลี ให้ใช้น้ำมะนาวสดผสมน้ำล้าง น้ำมะนาวมีฤทธิ์ทำให้หัวปลีไม่ดำ และยางของหัวปลีล้างออกง่าย และยังสามารถนำไปแช่ในน้ำเกลือได้ด้วย

บทสรุป

ทอดมันหัวปลี ถือได้ว่าเป็นเมนูอาหารโบราณที่มีการตกผลึกถึงสูตรและกรรมวิธีการทำจนเป็นสูตรลับเฉพาะที่ทำให้รสชาติอาหารออกมาอย่างลงตัว ซึ่งถือได้ว่าเป็นสูตรลับเฉพาะที่สืบทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น เมนูนี้เหมาะกับทุกเพศทุกวัย จะรับประทานเป็นอาหารว่างยามบ่ายก็ถือว่าเหมาะสมมาก เพราะเนื้อทอดมันจะจับกันเป็นก้อน จะรู้ว่าสุกพร้อมรับประทานก็เมื่อมันไม่ติดขอบกระทะ จะได้ทอดมันหัวปลีที่มีเนื้อสัมผัสของหัวปลีอย่างเต็มคำ หนึบ ๆ กรูบ ๆ มีรสชาติเค็ม มัน เผ็ดนิดหน่อย เมื่อกัดลงบนเนื้อทอดมันนุ่มหนุบหนับและความกรอบของหัวปลีที่หนึบฝอยที่ร่อยกรูบ ๆ จะรับประทานกับข้าวสวยร้อน ๆ หรือจะรับประทานเล่น ๆ ก็ดีไม่น้อย นอกจากความอร่อยแล้วทอดมันหัวปลียังมีคุณค่าทางโภชนาการ รวมถึงมีสรรพคุณทางสมุนไพรช่วยรักษาโรคกระเพาะอาหารอักเสบ แก้ปวดท้อง บำรุงลำไส้ ลดการเกิดแผลในกระเพาะอาหาร ใช้บำรุงน้ำมัน ช่วยลดน้ำตาลในเลือด น้ำคั้นจากหัวปลีรับประทานแก้ถ่ายเป็นมูกเลือด บำรุงโลหิต ช่วยบำรุงผิวพรรณ

สุดท้ายนี้ท่านใดมีความสนใจอยากจะมีลองทอดมันหัวปลีสามารถตามไปยังตลาดสะพานแดงซึ่งจะมีร้านทอดมันหัวปลีรอคอยให้ทุกท่านเข้าไปลิ้มลองถึงรสชาติ และภายในตลาดนอกจากจะมีทอดมันหัวปลีแล้ว ยังมีพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษที่ชาวบ้านปลูกเองนำมาวางขาย บางช่วงจะมีอาหารป่าที่ชาวบ้านหามาได้จากผืนป่าเขาทางทิศตะวันตกของตัวเมืองเพชรบูรณ์มาวางขายให้เห็นอยู่เป็นประจำ

บรรณานุกรม

คมคาย หมื่นสาย และคณะ. (๒๕๕๔). รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนจากวัฒนธรรมท้องถิ่นของประชาชนในเมืองเพชรบูรณ์ (The Study Culture order develop community, from Tumbon Naim ueng Petchabun people's folklore.) โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

นกลีเก เมืองเกิด. (๒๕๖๗). อายุ ๗๔ ปี บ้านเลขที่ ๘๐ หมู่ ๘ ตำบลสะเตียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๒ มกราคม.

วงเดือน รองแขวง. (๒๕๖๗). อายุ ๗๓ ปี บ้านเลขที่ ๑๒/๓ หมู่ ๘ ตำบลสะเตียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๒ มกราคม.

น้ำตกตาดใหญ่ น้ำหนาว

ผู้เขียน : จิรภา เหมือนพิมพ์ทอง
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

น้ำหนาว เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเพชรบูรณ์ ตั้งอยู่ทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือของตัวจังหวัด เป็นพื้นที่ราบบนภูเขาสลับซับซ้อน เนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์และสัตว์ป่านานาชนิด อีกทั้งยังมีอากาศเย็นตลอดทั้งปี โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตอุทยาน แห่งชาติ และเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างจังหวัดเพชรบูรณ์ เลย ขอนแก่น และจังหวัดชัยภูมิ โดยทิศเหนือติดกับอำเภอภูหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ทิศใต้ติดกับอำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย และอำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ราบสูงทางทิศตะวันตก ที่ติดกับอำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น ปรากฏห้วยตาดฟ้า ซึ่งอยู่ภายในอุทยานแห่งชาติ ภูผาม่าน อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น ที่เป็นต้นกำเนิดของ น้ำตกตาดใหญ่

น้ำตกตาดใหญ่ เป็นน้ำตกขนาดใหญ่ ที่ตั้งอยู่บ้านดงมะไฟ ตำบลโคกมน อำเภอโนนหวาด จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่เกิดจากห้วยตาดฟ้า ที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูผาม่าน อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น น้ำที่ไหลมาจากห้วยตาดฟ้า เกิดน้ำตกชั้นเล็ก ๆ ลักษณะของน้ำตกเกิดจากกั๊ดเซาะไปตามรอยแตกของชั้นหินต่าง ๆ หินทราย หินกรวด หินปูน หินดินดานเรื่อย ๆ จนมีลักษณะเป็นชั้น ๆ เหมือนขั้นบันได ไหลทอดลดหลั่นกันลงมาที่บริเวณหน้าผาหินสูงชัน ที่มีความสูงประมาณ ๘๐ เมตร มีลักษณะเป็นแอ่งน้ำโค้งขนาดใหญ่ และมีน้ำตกชั้นย่อย ๆ น้อยใหญ่ ลดหลั่นก่อนไหลลงสู่ลำน้ำเชิญ

ความโดดเด่นของน้ำตกตาดใหญ่

บริเวณหน้าผาหิน โดยเฉพาะในช่วงฤดูน้ำหลาก ที่น้ำไหลจากหน้าผาหินที่มีความสูงชันลงสู่ก้นเหวเบื้องล่าง สายน้ำที่กระทบกับชั้นหินดินดาน หินโคลน มีความสวยงามคล้ายม่านน้ำตก ประกอบกับแอ่งน้ำโค้งที่ถูกปกคลุมด้วยป่าไม้ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์บริเวณโดยรอบ

หมู่หินดาตฟ้าบริเวณน้ำตกตาดใหญ่ วางตัวอยู่ในแนวประมาณ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ - ทิศตะวันตกเฉียงใต้ เอียงเทไปทางทิศ ตะวันออก (๑๑/๑๕๒) เป็นหินโคลนสีเทาดำถึงเทาเขียว ชั้นบางเด่น ชัดเจน ปรากฏอยู่ตลอดแนวชั้นหินโผล่ บางช่วงเป็นชั้นของแร่แคลไซต์ ตกผลึกเป็นชั้นบาง พบแร่ไฟไรต์เป็นเลนส์ หนา ๐.๒ - ๑ เซนติเมตร แทรกอยู่บ้างประปราย รอยแยกและรอยแตก จำนวน ๒ แนวตัดกัน อยู่ในประมาณ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ - ทิศตะวันตกเฉียงใต้ เอียง เทไปทิศทาง ๘๕ - ๘๘/๓๓๐ - ๓๓๔ และแนวประมาณทิศ ตะวันตก เฉียงเหนือ - ทิศตะวันออกเฉียงใต้ เอียงเทไปทิศทาง ๘๐ - ๘๒/๐๕๕ - ๐๗๗ ข้อมูลแผ่นหินบางเนื้อพื้นสีดำของพวกแร่ดิน มีแถบของชั้น บางชัดเจน แสดงรอยสัมผัสกันเป็นรูปฟันเลื่อย คาดว่าเกิดจากแรง กดทับภายหลัง (ธีระพล วงษ์ประยูร และวิโรจน์ แสงศรีจันทร์, ๒๕๕๑) ชั้นบางประกอบด้วยตะกอนขนาดทรายแบ่งกับผลึกแร่เฟลด์สปาร์ รูปร่างกึ่งเหลี่ยมถึงเหลี่ยม ค่อนข้างเรียงขนาดเล็กขึ้นด้านบน (normal grading) การคัดขนาดปานกลาง เม็ดแร่ฝุดตามขอบด้านบน บางส่วน ฝุดทั้งผลึก ชั้นหินโผล่มีความหนา ประมาณ ๑๐๐ - ๑๕๐ เมตร (รูปที่ ๔.๓๘) (อนุวัชร ตริโรจนานนท์, รายงานสำนักธรณีวิทยา ฉบับที่ มธ ๓/๒๕๕๕. ลำดับชั้นหินของหมวดหินห้วยหินลาด. กรุงเทพฯ: สำนัก ธรณีวิทยา กรมทรัพยากรธรณี, ๒๕๕๕. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)

จุดท่องเที่ยวอน้ำตกตาดใหญ่

จุดที่ ๑ จากจุดจอดรถเดินเท้าเพื่อลัดเลาะลงไป
ย้งน้ำตกถึงบริเวณขอบหน้าผา ระยะทางประมาณ
๑๐๐ เมตร เส้นทางลาดชัน ในบริเวณนี้จะเป็น
น้ำตกชั้นเล็ก ๆ ที่สามารถเล่นน้ำได้

จุดที่ ๒ จากจุดจอดรถใช้บริการรถแทรกเตอร์หรือ
รถไถชาวบ้าน ตลอดเส้นทางรถเป็นเนินเขา ใช้
เวลาในการเดินทางพอสมควร จุดนี้เป็นจุดชมวิว
ที่มองเห็นบริเวณหน้าผา และตัวน้ำตกตาดใหญ่
สามารถมองดูน้ำตกที่ไหลจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง
ได้อย่างสวยงาม

จุดที่ ๓ บริเวณกันเหว ด้านล่างของน้ำตก จาก
จุดที่ ๒ เดินเท้าต่อลงไปตามทางเดินบันไดในช่วง
แรก ตลอดเส้นทางทั้งชันและลื่น ควรใช้ความ
ระมัดระวังเป็นอย่างมาก ซึ่งด้านล่างนี้สามารถ
เห็นหน้าผาม่านน้ำตกได้อย่างชัดเจน และเป็น
บริเวณที่สามารถเล่นน้ำตกได้

การท่องเที่ยว น้ำตกตาดใหญ่ทั้งได้ชื่นชม
กับความสวยงามของธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์
ของป่าไม้ พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ผาหินที่จัดอยู่ในแหล่ง
มรดกธรณีวิทยาแล้ว ยังได้สัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้าน
ตลอดเส้นทางเข้าไปยังน้ำตก การปลูกพืชไร่ตลอด
เส้นทาง การนั่งรถแทรกเตอร์ ความสวยงาม ความ
อลังการของน้ำตกที่ปรากฏให้เห็นสวยงามที่สุดอยู่
ในช่วงเดือนกรกฎาคม - ตุลาคมของทุกปี โดยใน
แต่ละปีปริมาณของน้ำอาจมีความแตกต่างกันไป

บรรณานุกรม

- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (๒๕๖๗). ไฟล์ <https://portal.dnp.go.th/Contentnationalpark?contentId=๓๐๗๗>. น้ำตก ตาดใหญ่ - อุทยานแห่งชาติภูผาม่าน.
- สภาวัฒนธรรมอำเภอ้านานาว. (๒๕๕๒). **ประวัติอำเภอ้านานาว**. เพชรบูรณ์.
- สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์. (๒๕๕๒). **ประวัติหมู่บ้าน อำเภอ้านานาว จังหวัดเพชรบูรณ์**. เอกสารประกอบการเรียนการสอนท้องถิ่นของเรา. เพชรบูรณ์: ดี ดี การพิมพ์.
- อนุวัชร ตรีโรจนานนท์. (๒๕๕๕). **ลำดับชั้นหินของหมวดหินห้วยหินลาด**. รายงานสำนักธรณีวิทยา ฉบับที่ มธ ๓/๒๕๕๕. กรุงเทพฯ: สำนักธรณีวิทยา กรมทรัพยากรธรณี.

เมี่ยงตำข้าวโพดบ้านท่าพล จานอร่อยต้องห้ามพลาด

ผู้เขียน : อาจารย์โจสคราญ จารึกสมาน
รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

วัฒนธรรมการรับประทานเมี่ยงในสังคมไทย เกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใดยังหาหลักฐานเพื่อหาคำตอบที่แน่ชัดได้ยาก แต่ “เมี่ยง” ได้กลายเป็น “ของทานเล่น” ประเภท “เรี้ยกน้ำย่อย” ของสังคมไทยมาช้านาน เมี่ยงเป็นอาหารที่เรียกได้ว่ามีสารอาหารครบถ้วนโดยเฉพาะกากใย ปรับธาตุในร่างกาย รสชาติหลากหลาย ตำรับมีมากมาย เลือกได้ตามอัธยาศัย วัตถุดิบที่เป็นส่วนประกอบในการแต่งเมี่ยงหรือที่เรียกว่าเครื่องเมี่ยง ก็มีความแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ ซึ่งมักจะเป็นพืชสมุนไพรที่ได้จากป่า จากสวน ไร่ นา หรือเป็นพืชผักสมุนไพรในครัวเรือน เช่น ใบชะพลู ใบทองหลาง ใบชาหมัก เป็นต้น เมี่ยงมีชื่อเรียกและวิธีรับประทานที่แตกต่างกันไปตามท้องถิ่นแต่ละภูมิภาค เช่น เมี่ยงคำใบชะพลู ที่นำใบชะพลูมาห่อเครื่องมีถั่วลิสง มะพร้าวคั่ว กุ้งแห้ง หัวหอม จิง หรือสมุนไพรอื่น ๆ หลากหลายชนิดที่หั่นซอยเป็นชิ้นเล็ก ๆ ห่อไว้เป็นคำ ๆ ราดด้วยน้ำราดที่ปรุงรสเปรี้ยว เค็ม หวาน กลมกล่อม หรือเมี่ยงลาวที่มีไส้เมี่ยงประกอบด้วยน้ำตาลปีบ น้ำปลาน้ำมะขามเปียก เนื้อหมูสับผัดสุก กุ้งแห้ง หอมแดง กระเทียม จิงซอย ถั่วลิสงคั่วโขลก นำทุกอย่างมาผัดจนเหนียว บั่นเป็นลูกกระสุนกลม ห่อด้วยใบผักกาดทอง รับประทานกับข้าวตัง หรือข้าวเหนียวทอดและพริกขี้หนูสด หรือเมี่ยงของคนเมืองล้านนา ที่หมายถึงใบชาที่เป็นชาป่า หรือชาอัสสัมมาต้มและหมัก ที่ทำจากใบเมี่ยงหมักตั้งแต่ ๑๕ วันไปจนถึง ๘ เดือน มีรสฝาดเรียกว่า “เมี่ยงฝาด” และ “เมี่ยงส้ม” ที่หมักนานจนมีรสออกเปรี้ยวเวลาจะทานนำใบเมี่ยงไปห่อเกลือเม็ด อาจเพิ่มจิง มะขามเปียก หรือกระเทียมเพื่อแต่งรส และเมี่ยงสมุนไพรแบบไทยเลย ล้วนแล้วแต่ผู้ทำจะสรรหาพืชผักสมุนไพรใดมาเป็นวัตถุดิบตามที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ เป็นต้น

“เมี่ยงตำข้าวโพด” เป็นชื่อเรียกตำรับเมี่ยงของชาวตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตำบลดำพลนี้เป็นตำบลที่ใหญ่ที่สุดในอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ อยู่บนเส้นทางระหว่างตัวจังหวัดและอำเภอหล่มสัก ชาวท่าพลนั้นมีเชื้อสายไทยและลาวผสมกัน จึงมีวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างสองชนชาตินี้ ชาวท่าพลมีวิถีชีวิตที่สงบสุขและเรียบง่าย สิ่งนี้สะท้อนอยู่ในวัฒนธรรมอาหาร ที่เมื่อชาวท่าพลกลับจากการทำงาน ก็จะหาเอาพืชผักต่าง ๆ จากแปลงเกษตรไร่นา และสวนครัวที่ปลูกไว้รับประทานเองในบ้าน อาทิ ตะไคร้ จิง ข่า ใบชะพลู มะเฟือง มะเขือเครือ มาประกอบอาหารรับประทานในครัวเรือน และการที่ชาวท่าพลมีอาชีพเพาะปลูกทั้งใบยาสูบและข้าวโพด จึงมีการนำข้าวโพดมาเป็นส่วนผสมหลักของเมี่ยงตำข้าวโพด ผ่านกรรมวิธีการปรุงจนออกมาเป็นอาหารทานเล่นจานอร่อยรสชาติกลมกล่อมพร้อมคุณค่าทางโภชนาการ ที่เมื่อใครได้ชิมจะต้องติดใจเป็นอาหารที่ต้องห้ามพลาดเมื่อได้ไปเยือนตำบลท่าพล หากไปถามชาวท่าพลเกี่ยวกับความเป็นมาของเมี่ยงตำข้าวโพด ว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใดก็ยากที่จะหาคำตอบได้ เพราะเป็นสูตรอาหารที่สืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ดังนั้นชาวท่าพลรุ่นเก่าจึงแทบจะไม่มีใครที่ทำเมี่ยงตำข้าวโพดไม่เป็น กรรมวิธีการผสมและปรุงรสเมี่ยงตำข้าวโพดนั้นไม่ยาก แต่มีรายละเอียดคือเคล็ดลับต่าง ๆ ที่ซ่อนอยู่ในการเตรียมวัตถุดิบหลากหลายชนิดที่นำมาเป็นส่วนผสมในตำข้าวโพด อีกทั้งใบไม้ที่นำมาห่อเป็นเมี่ยง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละครอบครัวจะปรับประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในครัวเรือนมาเป็นส่วนประกอบในการปรุง

คุณป้าสำราญ เข้าปान ชาวบ้านคลองมะนาว ตำบลท่าพล เล่าว่า “เมื่อก่อนตำข้าวโพดทำกินกันมาตั้งแต่จำความได้สมัยเด็ก ปู่ย่าตายายเขาสอนต่อ ๆ กันมา นิยมทำในฤดูเก็บใบยาสูบประมาณช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม ส่วนข้าวโพดที่เลือกมาต้องเป็นข้าวโพดข้าวเหนียวที่แก่ปานกลาง ไม่ใช่ข้าวโพดที่อ่อนเกินไปเพราะข้าวโพดจะไม่มีเนื้อ จากนั้นเอามาย่างไฟทั้งเปลือกเพื่อไม่ให้เนื้อข้าวโพดแห้งและไหม้สาเหตุที่เจาะจงว่าต้องเป็นข้าวโพดข้าวเหนียวเพราะเนื้อข้าวโพดจะให้รสชาติที่หวานมันอร่อย เหนียวนิ่ม ๆ เคี้ยวอร่อย จากนั้นให้คั่วพริก หอมแดงซอย กระเทียม (ต้องย่างเป็นหัว ๆ ให้หอม ให้สุก ใส่ใบชีงซอย แล้วเอามาโขลกรวมกัน) ใส่ น้ำปลาร้าต้มสุก หรือใส่กะปิย่าง แล้วเอาข้าวโพดลงไปตำ ใส่ถั่วลิสงคั่วลอกเปลือกและงาคั่วลงไปด้วยก็จะทำให้หอมมากขึ้น ซึ่งถั่วลิสงและงานี้จะใส่หรือไม่ใส่ก็ได้ ส่วนมากชาวบ้านจะไม่ใส่ จะกินแบบธรรมชาติตามแต่คนชอบ”

คุณน้ำเปรมนิภา สายน้ำเย็น ชาวบ้าน
คลองมะนาว ตำบลท่าพล เล่าว่า “พอถึงฤดูเก็บ
ไผ่ ก็จะทำเหมืองตำข้าวโพดกินกัน ระหว่างที่
นั่งเลียบไผ่ กินไปด้วย ค่อยไปด้วย เลียบไผ่
ไปด้วย สนุกสนานเพลิดเพลิน หันมาที่จานอีกที
หมดเสียแล้ว เวลาจะทำกินกันบ้านนั้นบ้านนี้ก็จะ
หิ้วตะกร้าข้าวของเครื่องเคียงติดไม้ติดมือมาด้วย
ใครมีอะไรก็เอามารวมกัน ข้าวโพดก็เด็ดเอาสด ๆ
จากในไร่ ซึ่งเราก็ปลุกข้าวโพดกันอยู่แล้ว แดงไทย
ก็เด็ดเอามาจากท้องร่องในไร่ข้าวโพดนั้นแหละ
รสชาติของตำข้าวโพดก็จะออกรสมันของข้าวโพด
ข้าวเหนียวเป็นรสนำ ก็จะทำให้มีความกลมกล่อม
รสจะไม่จัดจ้านเหมือนส้มตำมะละกอ หรือยำ ที่
ปรุงด้วยมะนาว แต่ตำข้าวโพดท่าพล จะนิยมใส่
มะเขือเครือ ให้มีความเปรี้ยวแบบกลมกล่อม ไป
ผสมกับน้ำปลาร้าต้มสุก ก็จะยิ่งนัว (กลมกล่อม)”

คุณน้ำวิไล แก้วจีน ชาวบ้านคลองมะนาว ตำบลท่าพล เล่าเพิ่มเติมว่า “บางบ้านก็ใส่ตะไคร้ลงไปด้วย ซึ่งก็ต้องเอาไปย่างไฟเล็กน้อยให้มันสุก กลิ่นจะได้ออก แต่ส่วนมากก็จะไม่ใส่ ในบ้านมีสมุนไพรอะไรก็ใส่ลงไป ไม่ว่าจะเป็นขิงขอย ข่าขอย ต้นหอมขอย ผักชีฝรั่งขอย หรืออื่น ๆ ตามที่ตัวเองชอบ ถ้าจะให้อร่อยสดชื่นมากขึ้นก็ให้ใส่แตงไทยลงไปตำด้วย แตงไทยก็หาตามไร่ข้าวโพด เพราะชาวบ้านจะนิยมปลูกแตงไทยแซมไว้ในไร่ข้าวโพดด้วย แตงไทยที่จะใส่ต้องไม่เป็นแตงไทยที่อ่อนหรือแก่เกินไป ปอกเปลือกแล้วเอาที่ขูดมะละกามาขูดแตงไทยเป็นเส้น ขูดแล้วเคล้าเกลือให้มันน้ำออกมาแล้วบีบน้ำออกแล้วใส่ลงไปในครก แตงไทยจะใส่เป็นลำดับสุดท้าย เพราะถ้าใส่ไปพร้อมข้าวโพด จะละ ไม่น่ากิน ถ้าหาแตงไทยไม่ได้ก็อาจจะใช้แตงกวาแทนได้ แต่ก็จะให้รสชาติที่อร่อยไม่เท่าแตงไทย เพราะว่าแตงกวน้ำเยอะ ทำให้รสชาติของเครื่องปรุงเจือจาง เส้นที่ได้ไม่เหนียวนุ่มเท่ากับเส้นของแตงไทย ชาวบ้านจึงไม่นิยม ส่วนรสชาติก็จะเป็นรสชาติกลาง ๆ แต่อร่อย ไม่เผ็ด ไม่รสจัดเกินไป กินคำเดียวไม่เคยพอ ต้องขอตกเพิ่มเพราะความหวานมันเคี้ยวเพลินของข้าวโพดข้าวเหนียวหอมสมุนไพร กินแล้วก็เจริญอาหาร”

จะเห็นได้ว่าเครื่องเมียงตำข้าวโพด มีส่วนผสมหลัก คือ ข้าวโพดข้าวเหนียว พริกสด กระเทียม หอมแดง ชิงสด ข่าสด มะเขือเครือ (มะเขือส้ม) ตะไคร้ ถั่วลิสงคั่ว มะนาว ใบชিং แดงไทย เป็นต้น นอกเหนือจากนั้นเป็นไปตามความนิยมของแต่ละบ้าน เช่น ลูกขนุนอ่อน กล้วยดิบ ปรงรสเสิร์ฟห่อด้วยใบไม้เป็นคำ ๆ ที่นิยมคือ ใบชะพลู ใบส้มกบ ใบมะเดื่อ ใบขนุนอ่อน หรือตามแต่จะหาได้จากในป่า ท้องไร่ ท้องนา หรือในสวนครัวของบ้าน ซึ่งวัตถุดิบที่เป็นเครื่องเมียงแต่ละชนิด ล้วนมีประโยชน์ทางโภชนาการ มีสรรพคุณทางยามากมาย เริ่มตั้งแต่ข้าวโพดข้าวเหนียว ที่เป็นแหล่งพลังงานของคาร์โบไฮเดรตช่วยให้อิ่มนานลดอาการหิวได้ดี ส่วนพริกสดมีสารต้านอนุมูลอิสระ ช่วยชะลอวัย ช่วยสลายลิ่มเลือดให้คืนสู่ปกติ ช่วยลดน้ำหนักได้ กระเทียม มีสรรพคุณช่วยลดไขมันเลว ที่ไปสะสมในเลือด ต้นเหตุการเกิดภาวะไขมันในหลอดเลือดสูง หอมแดง ช่วยในการแก้หวัด คัดจมูก ส่วนชิงสด ข่าสด มีสรรพคุณที่คล้ายกันคือ แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด แน่น ขับลมในลำไส้ เป็นต้น ส่วนใบไม้ที่นำมาห่อเมียงได้แก่ ใบชะพลู มีสรรพคุณช่วยกระตุ้นการทำงานของระบบย่อยอาหาร ช่วยให้ร่างกายสดชื่น มีวิตามินบีหก เสริมแคลเซียม ในขณะที่ใบมะเดื่อ ช่วยลดระดับน้ำตาลในเลือดและช่วยให้ผู้ป่วยโรคเบาหวานใช้ปริมาณอินซูลินน้อยลง ส่วนลูกขนุนและใบขนุนอ่อน ช่วยในเรื่องการนอนหลับ ในขนุนมีแมกนีเซียมและธาตุเหล็กที่ช่วยกระตุ้นให้ฮอร์โมนเมลาโทนินทำงานได้อย่างเต็มที่ และใบส้มกบที่มีรสขชาติออกเปรี้ยวอมมัน สรรพคุณที่น่าสนใจคือ ใช้ถอนพิษไข้ตัวร้อน แก้ไข้หวัด แก้ไข้จับสั่น เป็นต้น

พี่กาญจนา มาธูระ ชาวบ้านคลองมะนาว ตำบลท่าพล เล่าว่า “ใบส้มกบ เป็นใบไม้ที่รสชาติอร่อย ออกรสเปรี้ยวเข้ากันดีมากกับ ตำข้าวโพด การเก็บใบส้มกบก็ต้องเก็บยอดใบอ่อน ยอดที่สอง หรือยอดที่สาม เวลาที่เอามาห่อเมี่ยง ก็จะกินเพลิน เมื่อไหร่ก็ตามที่ทำเมี่ยงตำข้าวโพด นอกจากใบชะพลู ใบขนุน ใบมะเดื่อ ก็มักจะต้องมีใบส้มกบ จัดไว้ในจานหรือในโตกผักเสมอ กินแกล้มด้วยแคบหมูทอด กุ้งฝอยชุบแป้งทอด ก็อร่อยมากยิ่งขึ้น”

ปัจจุบัน ชาวท่าพลรุ่นใหม่ไม่นิยมทำเมี่ยงตำข้าวโพดรับประทาน เพราะว่าเครื่องเมี่ยงประกอบด้วยวัตถุดิบที่หลากหลาย ชนิด กรรมวิธีการเตรียมการปรุงที่ดูจะยุ่งยาก อีกทั้งในปัจจุบัน วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย มักจะเน้นความสะดวกสบาย อาหารการกินหาได้ทั่วไป ขนมขบเคี้ยวต่าง ๆ ของทานเล่นต่าง ๆ หาซื้อได้ทั่วไปตามร้านขายของชำและร้านสะดวกซื้อ การจะรับประทานเมี่ยงตำข้าวโพดกันพร้อมหน้าพร้อมตาทั้งครอบครัวแบบในยุคสมัยก่อน จึงเป็นเรื่องที่หาโอกาสได้ยากขึ้น เพราะคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยนิยมรับประทานผักและสมุนไพร จึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดาย หากเมี่ยงตำข้าวโพด ที่เป็นอาหารจานอร่อยนี้ต้องค่อย ๆ สูญหายไปจากชาวท่าพลตามกาลเวลา

เมี่ยงตำข้าวโพด ใช้ใบชะพลูห่อ เครื่องเมี่ยง ประกอบด้วย ข้าวโพดข้าวเหนียว และพืชสมุนไพรหลากหลายชนิด เช่น ข่า ตะไคร้ มะนาว พริกสด ขิง กระเทียม หอมแดง ขนุนอ่อน กลั้วน้ำว่าติบ ใบชะพลู ใบส้มกบ ใบมะเดื่อ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กระจกหกด้าน. (๒๕๖๗). เมียงไทย [Video]. Youtube. เข้าถึงเมื่อ ๑ มิถุนายน. เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=ev๗mnbj๒_HM
- กาลครั้งหนึ่งในไม่นาน. (๒๕๖๗). สมุนไพรบ้าน เข้าถึงเมื่อ ๑ มิถุนายน. เข้าถึงได้จาก <https://women.trueid.net/detail/qlMx๘VEoYoB๑>
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๕. (๒๕๖๗). เข้าถึงเมื่อ ๑ กรกฎาคม. เข้าถึงได้จาก <https://dictionary.orst.go.th>
- วชิ. (๒๕๖๗). ต้นอุโลก หรือ ส้มกบ ประโยชน์และสรรพคุณ. เข้าถึงเมื่อ ๕ สิงหาคม. เข้าถึงได้จาก <https://intrend.trueid.net/central/phetchabun>

บุคคลอ้างอิง

กาญจนา มาธูระ. (๒๕๖๗). อายุ ๔๒ ปี. บ้านเลขที่ ๒๘ บ้านคลอง
มะนาว ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.
สัมภาษณ์, ๕ กรกฎาคม.

เปรมนิภา สายน้ำเย็น. (๒๕๖๗). อายุ ๕๓ ปี. บ้านเลขที่ ๒๕/๒ บ้าน
คลองมะนาว ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด
เพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ กรกฎาคม.

วิไล แก้วจีน. (๒๕๖๗). อายุ ๕๔ ปี. บ้านเลขที่ ๕๕/๑ บ้านคลอง
มะนาว ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.
สัมภาษณ์, ๕ กรกฎาคม.

สำราญ เข้าปาน. (๒๕๖๗). อายุ ๖๒ ปี. บ้านเลขที่ ๒๕/๑ บ้านคลอง
มะนาว ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.
สัมภาษณ์, ๕ กรกฎาคม.

ฮีต ๑๒ หรือประเพณี ๑๒ เดือน ของชาวเพชรบูรณ์

ผู้เขียน : ดร.สศุที คำมี

รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นจังหวัดที่อยู่ระหว่างภาคเหนือตอนล่างและกลางตอนบน และอยู่ในเขตรอยต่อสามภาค คือ ภาคเหนือ อีสาน และภาคกลาง จึงมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยเฉพาะส่วนหนึ่งมีวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาคอีสาน ดังเช่นการนับถือและปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางภาคอีสาน

ประเพณี ๑๒ เดือนที่เกี่ยวข้องด้วยหลักทางพุทธศาสนาและความเชื่อ การดำรงชีวิต ซึ่งชาวอีสานหรือคนไทยพื้นเมืองยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณกาล มีแนวปฏิบัติที่เป็นเอกลักษณ์ในแต่ละเดือนเพื่อให้เกิดสิริมงคลในการดำเนินชีวิต ชาวไทยดั้งเดิมให้ความสำคัญกับประเพณีฮีตสิบสองเป็นอย่างมากและยึดถือปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน คำว่า “ฮีต ๑๒” หมายถึงจารีตหรือการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็น “ประเพณีสิบสองเดือน” ที่ปฏิบัติตามเดือนทางจันทรคติสิบสองเดือน ดังนี้

๑. เดือนหนึ่งบุญเข้ากรรม	๗. เดือนเจ็ดบุญเบิกบ้าน
๒. เดือนสองบุญคุณลาน	๘. เดือนแปดบุญเข้าพรรษา
๓. เดือนสามบุญข้าวจี	๙. เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน
๔. เดือนสี่บุญพระเวส	๑๐. เดือนสิบบุญข้าวสากสลาภัต
๕. เดือนห้าบุญมหาสงกรานต์	๑๑. เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา
๖. เดือนหกบุญบังไฟ	๑๒. เดือนสิบสองบุญกฐิน

เดือนหนึ่งหรือเดือนอ้าย บุญเข้ากรรม

งานบุญเดือนอ้าย พระสงฆ์จะทำพิธีเข้ากรรมหรือที่เรียกว่า “เข้าปริวาสกรรม” เพื่อทำการชำระมลทินที่ได้ล่วงละเมิด พระวินัย คือ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส การอยู่กรรมนั้นจะใช้เวลา ๖ - ๙ วัน ในระหว่างนี้เองชาวบ้านจะเตรียมอาหารหวานคาวนำไปถวายพระภิกษุ ทั้งเช้าและเพล เพราะการอยู่กรรมจะต้องอยู่ในบริเวณสงบ เช่น ชายป่า หรือที่ห่างไกลชุมชน (หรืออาจเป็นที่สงบในวัดก็ได้) ชาวบ้านที่นำอาหารไปถวาย พระภิกษุในระหว่างอยู่กรรมนี้เชื่อว่าจะทำให้ได้บุญกุศลมาก

มูลเหตุของพิธีกรรม

เพื่อลงโทษภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องเข้าปริวาสกรรม จึงจะพ้นอาบัติหรือพ้นโทษกลับ เป็นภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ อยู่ในพุทธศาสนาต่อไป คำ “เข้าปริวาสธรรม” นี้ภาษาลาวและไทอีสานตัดคำ “ปริวาส” ออกเหลือเป็น “เข้ากรรม” ดังนั้นบุญเข้ากรรมก็คือ “บุญเข้าปริวาสกรรม”

เดือน ๒ หรือเดือนยี่ บุญคูณลานหรือบุญคูณข้าว

บุญคูณลานหรือบุญคูณข้าวเป็นพิธีกรรมฉลองภายหลังการเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว ชาวบ้านรู้สึกยินดีที่ได้ผลผลิตมาก จึงต้องการทำบุญ โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ในลานข้าวและในบางแห่งจะมีการสวดข้าวเพื่อฉลองความอุดมสมบูรณ์ กล่าวขอบคุณแม่โพสพ และขอโทษที่ได้เหยียบย่ำ พื้นแผ่นดินในระหว่างการทำนา เพื่อความเป็นสิริมงคลและให้ผลผลิตเป็นทวีคูณในปีถัดไป ในจังหวัดเพชรบูรณ์

ที่เห็นเด่นชัดในเรื่องของบุญคุณลานกัที่วัดโฆษาบ้านท่าช้าง ตำบล ห้วยไร่ อำเภอล่มสัก ชาวหล่มสักดั้งเดิมหรือไทหล่ม เมื่อเก็บเกี่ยว ข้าวเสร็จจะทำบุญลานและเก็บขึ้นเล้าหรือยุ้งข้าวแล้วปิดไว้จนกว่า จะถึงขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๓ จึงจะทำพิธีเปิดเล้าข้าวเอาข้าวออกมาดำ หรือมาสีเป็นข้าวสารรับประทาน เพราะเชื่อว่า ขึ้นสามค่ำเดือนสาม เป็นวันมงคล “กบไม่มีปาก นาคไม่มีทวาร มะขามป้อมหวาน”

เดือนสาม บุญข้าวจี

บุญข้าวจีเป็นประเพณีที่เกิดจากความสามัคคีของคนในชุมชน เนื่องด้วยในชาดกทางพุทธศาสนาได้เล่าไว้ว่ามีอุบาสิกาท่านหนึ่งได้ทำข้าวจีถวายในครั้งพุทธกาล จึงเป็นเหตุให้ปฏิบัติสืบต่อกันมา อีกทั้งในช่วงเดือนสามในอดีตจะอยู่ในช่วงฤดูหนาว ชาวบ้านได้ก่อกองไฟผิงแก้หนาวในช่วงเช้ามีด ก็ได้จีข้าวกินกันไปด้วยและด้วยเป็นชาวพุทธอยู่แล้วจึงคิดว่าทำข้าวจีถวายพระสงฆ์ องค์สามเณรในช่วงที่พระท่านทำวัตรเช้าเสร็จออกจากโบสถ์มาคงจะได้อันสงฆ์มาก ปัจจุบันถือเอาวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือนสาม เป็นวันบุญข้าวจี จะทำข้าวจีมาใส่บาตรพระสงฆ์ที่วัด เดิมทีข้าวจีจะกินกับน้ำอ้อยที่เคี้ยวเป็นก้อนตากแห้งไว้ทำขนมหวาน เป็นน้ำอ้อยจากธรรมชาติที่ชาวบ้านทำเองมีรสชาติหอมหวานอร่อย ความหวานหอมของน้ำอ้อยควบคู่กับความหอมของข้าวจี เมื่อรับประทานจะทำให้มีรสชาติกลมกล่อม ถ้าน้ำอ้อยมีน้อยข้าวจีมีมาก ข้าวจีบางก้อนก็จะได้ใส่น้ำอ้อย ส่วนมากก็จะเป็นสามเณรรูปที่นึ่งท้ายแถวที่มักจะได้ข้าวจีที่ไม่มีน้ำอ้อย ดังคำกล่าวที่ว่า “ข้าวจีมีน้ำอ้อยเณรน้อยเซ็ดน้ำตา” ที่เห็นได้เด่นชัดในอำเภอหล่มสัก ก็คือวัดท่ากกแก ที่ได้มีการฟื้นฟูให้มีการทำบุญข้าวจีขึ้นมา

เดือนสี่ บุญผะเหวด

บุญผะเหวดหรือบุญพระเวส เป็นการทำบุญที่กล่าวถึงชาดก เรื่องพระเวสสันดร เป็นประเพณีที่เชื่อว่า หากผู้ใดได้ฟัง เทศน์เรื่อง พระเวสสันดรทั้ง ๑๓ กัณฑ์จบภายในวันเดียวจะได้บุญมากหรืออานิสงส์มาก บุญผะเหวดนี้จะทำติดต่อกันสามวัน วันแรกจัดเตรียมสถานที่ ตกแต่ง ศาลาการเปรียญวันที่สองเป็นวันเฉลิมฉลองพระเวสสันดร ชาวบ้านรวมทั้งพระภิกษุสงฆ์จากหมู่บ้านใกล้เคียงจะมา ร่วมพิธีมีทั้งการจัดขบวนแห่เครื่องไทยทานฟังเทศน์และแห่พระเวส โดยการแห่ ผ่าผะเหวด เป็นผ้าผืนยาวเขียนเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก ซึ่งสมมติ เป็นการแห่พระเวสสันดรเข้าสู่เมือง เมื่อถึงเวลาค่ำจะมีเทศน์เรื่อง พระมาลัย ส่วนวันที่สามเป็นงานบุญพิธี ชาวบ้านจะร่วมกันตักบาตร ข้าวพันก้อน พิธีจะมี ไปจนค่ำ ชาวบ้านจะแห่แห่น ฟ้อนรำตั้งขบวน เรียงรายตั้งกัณฑ์มาถวายอานิสสงฆ์อีกกัณฑ์หนึ่ง จึงเสร็จพิธี ในปัจจุบัน บางหมู่บ้านจะจัดแค่วันเดียวเพื่อประหยัดเวลา หลักสำคัญของการ ทำบุญพระเวสก็เพื่อ นิมนต์พระมาเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก เพื่อ สะท้อนให้พุทธศาสนิกชนได้รับฟังธรรมทานบารมีที่พระเวสสันดรได้ ทรงยึดถือปฏิบัติ เพื่อให้รู้จักการปล่อยวาง รู้จักแบ่งปันให้ทาน และ รู้จักให้อภัยทาน โดยจะกล่าวถึงพระเวสสันดร ซึ่งเป็นชาติที่ ๑๐ ชาติ สุดท้ายก่อนที่จะมาประสูตรเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้เป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เป็นศาสดาพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน ในจังหวัด เพชรบูรณ์ทุกชุมชนทุกคุ้มวัดก็ได้จัดให้มีการทำบุญพระเวสเทศน์ มหาชาติทุกปีไป

เดือนห้า บุญมหาสงกรานต์

บุญมหาสงกรานต์ จัดให้มีในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนห้า ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาตั้งแต่โบราณ ในวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ ในวันนี้พระสงฆ์นำพระพุทธรูปออกจากโบสถ์มาไว้ที่หอสงรองน่าย ชาวบ้านจะนำน้ำอบ น้ำหอม มาร่วมกันสงฆ์น้ำพระพุทธรูปที่หอสงรองนี้ จากนั้น ก็ออกไปเก็บดอกไม้มาจัดประกวดประชันในการบูชาพระ ระหว่างนี้ชาวบ้านจะพากันเล่นแคน ฉิ่งฉาบ เพื่อความสนุกสนานรดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่ และเล่นสาดน้ำกัน โดยชาวบ้านอาจเล่นสนุกสนานถึง ๑๕ วัน

ในช่วงวันมหาสงกรานต์นี้ มีสามสิ่งที่ถือปฏิบัติติดต่อกันมาก็คือ ๑ ประเพณีสงฆ์น้ำพระ ๒ การรดน้ำขอพรจากญาติผู้ใหญ่ และ ๓ การก่อเจดีย์ทรายถวายวัด และมีการแห่ดอกไม้เพื่อนำมาประดับตกแต่งเจดีย์ทรายที่ก่อด้วย เมื่อถึงวันสุดท้ายของสงกรานต์ก็จะมีการทำธงโบราณหรือเรียกว่าทุ่ง มัดใส่ปลายไม้ไผ่ตั้งเสาขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของประเพณีสงกรานต์อีกด้วย ซึ่งตรงนี้ในจังหวัดเพชรบูรณ์ จะเห็นได้มากในเขตอำเภอหล่มสักและหล่มเก่า

เดือนหก บุญบังไฟ

บุญบังไฟ เป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับแถน (เทวดาที่มีหน้าที่ตลบันดานให้ฝนตก) เมื่อถึงเดือนหกเริ่มต้นฤดูทำนา ชาวบ้านจะจุดบังไฟเป็นการบูชาขอให้พญาแถนบันดาลฝนให้ตกลงมา ประเพณีบุญบังไฟเป็นกิจกรรมร่วมกันของชุมชนอีสานหลาย ๆ หมู่บ้าน หมู่บ้านเจ้าภาพจะปลุกโรงเรื่อน เรียกว่า ผามบุญ ไว้ต้อนรับชาวบ้าน จากหมู่บ้านอื่น และดูแลจัดหาอาหารสำหรับทุก ๆ คน เข้าของวันงาน ชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญใส่บาตรถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ประกวด ประชัน แห่และจุดบังไฟที่ตกแต่งอย่างงดงาม บังไฟของหมู่บ้านใด จุดไม่ขึ้นชาวบ้านหมู่บ้านนั้นจะถูกโยนลงโคลนเป็นการทำโทษ และจะมีการแข่งฟ้อนกันอย่างสนุกสนาน และจะมีการแข่งปลัดขิกร่วมอยู่ในขบวนด้วยเสมอ โดยมีความเชื่อว่าเป็นการไล่ผีให้พ้นออกไปจากหมู่บ้านและเร่งให้แถนส่งฝนลงมาเร็ว ๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์จะมีการจัดบุญบังไฟอยู่บ้าง เช่นที่อำเภอบึงสามพัน

เดือนเจ็ด บุญเบิกบ้าน

บุญเบิกบ้านหรือบุญข้าชะ (แปลว่า ข้าชะ เพื่อชำระสะสาง ขัปลัสิ่งที่ไม่ดีที่ไม่ดีให้ออกจากหมู่บ้านไป) เกิดตามความเชื่อที่ว่า เมื่อถึงเดือนเจ็ดต้องทำบุญชำระจิตใจให้สะอาดและเพื่อปัดเป่ารังควาญสิ่งไม่เป็นมงคลออกจากหมู่บ้านในจังหวัดเพชรบูรณ์ทางอำเภอหล่มสักหล่มเก่าจะเรียกว่าบุญเบิกบ้าน ซึ่งมีพิธีกรรมทั้งทางศาสนา พุทธและพราหมณ์ควบคู่กัน ในวันงานชาวบ้านจะพากันนำภัตตาหาร มาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์และร่วมกัน ฟังเทศน์ฟังธรรม รวมทั้งมีการ เช่นไหว้ศาลหลักบ้าน เพื่อขอความคุ้มครองให้พ้นจากภัยพิบัติและ ช่วยขัปลัสิ่งที่ไม่ดีไม่งามออกไปจากหมู่บ้าน ให้หมู่บ้านเกิดความเป็น สิริมงคล

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา

บุญเข้าพรรษาของภาคอีสานเป็นประเพณีทางพุทธศาสนา คล้ายคลึงกับทางภาคกลางคือจะมีการทำบุญตักบาตร ถวายผ้าอาบน้ำฝน สบง จีวร และเทียนพรรษา หากแต่ในภาคอีสานจะจัดขบวนแห่เทียน อย่างยิ่งใหญ่ และมักมีการประกวดความสวยงามของเทียนจากแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งตกแต่ง สลักเสลาเทียนเป็นลวดลาย เรื่องราวทางพุทธศาสนาอย่างสวยงาม เมื่อแห่เทียนมาถึงวัดชาวบ้านจะรับศีล รับพรฟังธรรม ตอนค่ำจะเวียนเทียน รอบพระอุโบสถ

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน

บุญข้าวประดับดิน จัดขึ้นในช่วงปลายเดือนเก้าเป็นการทำบุญให้ญาติผู้ล่วงลับ โดยการนำข้าวปลาอาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่อย่างละเล็กละน้อย ห่อด้วยใบตองเป็นสองห่อมัดติดกันเตรียมไว้ตั้งแต่หัวค่ำ ครั้นถึงเวลาตีสาม ตีสี่ของวันรุ่งขึ้นจะนำห่ออาหารและหมากพลูไปวางไว้ตามโคนต้นไม้รอบ ๆ วัด เพื่อให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ รวมทั้งผีไร้ญาติอื่น ๆ ซึ่งเชื่อว่าจะมาเยี่ยมญาติพี่น้องในเวลานี้มารับไปเพื่อจะได้ไม่อดอยากหิวโหย นอกจากจะเป็น การทำบุญและทำทานแล้วยังแสดงถึงความกตัญญูที่มีต่อบรรพบุรุษอีกด้วย

เดือนสิบ บุญข้าวสาก

บุญข้าวสากเป็นประเพณีในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ซึ่งชาวบ้านจะจัดเตรียมสำหรับอาหาร ซึ่งบรรจุข้าวเหนียว อาหารแห้ง เช่น ปลาอย่างเนื่ออย่าง แก้วบองหรือ น้ำพริกปลาร้า และห่อข้าวเล็ก ๆ อีกห่อหนึ่งสำหรับอุทิศให้ญาติผู้ล่วงลับและนำไปทำบุญที่วัด โดยจะเขียนชื่อเจ้าของสำหรับอาหารและเครื่องไทยทาน ใส่ไว้ในบาตร เพื่อให้พระในวัดจับสลาก หากภิกษุรูปใดจับสลากได้ชื่อผู้ใด ก็จะได้สำหรับอาหารพร้อมเครื่องไทยทานของเจ้าภาพนั้น ๆ

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา

บุญออกพรรษาในเดือนสิบเอ็ดนอกจากจะเป็นโอกาสที่พระภิกษุสงฆ์จะแสดงอาบัติและว่ากล่าวตักเตือนกันแล้ว ชาวบ้านในภาคอีสานยังมีกิจกรรมกันอีกหลายอย่าง ทั้งประเพณีตักบาตรเทโว การจุดประทีปโคมไฟประดับประดาตามต้นไม้ บางแห่งนำต้นอ้อย หรือไม้ไผ่มามัดเป็นเรือจุดโคมแล้ว นำไปลอยในแม่น้ำที่เรียกว่า การไหลเรือไฟ เพื่อเป็นพุทธบูชาสำหรับหมู่บ้านที่อยู่ไกล แหล่งน้ำจะนิยมทำปราสาทผึ้งหรือผาสาดผึ้งทำจากกาบกล้วยประดับประดาด้วยขี้ผึ้งซึ่งทำเป็นดอกไม้ แต่ปัจจุบันมักใช้ขี้ผึ้งมาตกแต่งปราสาททั้งหลายแล้วจัดขบวนแห่มาถวายที่วัดอย่างสนุกสนาน

เดือนสิบสอง บุญกฐิน

บุญกฐิน คือ บุญที่เรียกว่า “กาลทาน” นี้มีกำหนดให้ทำได้เฉพาะใน ช่วงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึง ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “บุญ เดือน ๑๒” ชาวอีสานเชื่อว่าผู้ใดได้ทำบุญกฐินจะไม่ตกรอกและจะได้รับผลบุญที่ทำในชาตินี้ไว้เก็บกินในชาติหน้า งานบุญกฐินจึงจัดเป็นงานสำคัญ ในส่วนพิธีกรรมนั้น คล้ายคลึงกับภาคกลางแต่ที่ชาวอีสานและเครื่องบริวารกฐิน ซึ่งส่วนมากจะเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน มาตั้งวางไว้ในที่เปิดเผยเพื่อให้ญาติพี่น้อง หรือชาวบ้านใกล้เคียงนำสิ่งของ เช่น เสื้อ หมอน อาสนสงฆ์ ฯลฯ มาร่วมสทบตอนเย็นของวันรวม ก็จะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ตอนกลางคืน อาจจัดให้มีมหรสพต่าง ๆ และที่ขาดไม่ได้ในงานบุญกฐินก็คือ ต้องจุด “บั้งไฟพญานาคราช” อย่างน้อยจำนวน ๔ บั้ง เอาไว้จุดเมื่อตอนหัวค่ำหนึ่งลูก ตอนดึกหนึ่งลูก ตอนใกล้สว่างหนึ่งลูก และตอนถวายกฐินอีกหนึ่งลูก นอกจากจุดบั้งไฟพญานาคราชแล้วจะจุดบั้งไฟตะไลเป็นระยะ ๆ ในขณะที่แห่กฐินรุ่งเช้าเป็นขบวนแห่กฐินจากบ้านไปถวายพระสงฆ์ที่วัด เมื่อถึงวัดต้องแห่เครื่องกฐินเวียนขวารอบรอบศาลาโรงธรรม จากนั้นจึงนำเครื่องกฐินขึ้น

ตั้งบนศาลาโรงธรรม นำข้าวปลา อาหารถวายพระ
ถ้าถวายตอนเช้าก็เลี้ยงพระตอนฉันจังหัน แต่ถ้า
ถวายตอนบ่ายก็จะเลี้ยงพระตอนเพล เมื่อพระสงฆ์
สามเณรฉันเสร็จแล้วผู้เป็นเจ้าภาพ องค์กฐินจะ
จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย นำรับศีลแล้วกล่าว
คำถวายกฐินเป็นเสร็จพิธี ส่วนพระสงฆ์เมื่อมีกฐิน
มาทอดที่วัดก็จะประชุมสงฆ์แล้วให้ภิกษุรูปหนึ่ง
เสนอต่อที่ประชุมสงฆ์ว่าควรให้แก่ภิกษุ (เอ่ยนามภิกษุ) ที่สมควรจะได้รับกฐิน ส่วนมากก็เป็น
เจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ เมื่อที่ประชุมสงฆ์เห็นชอบ
ตามที่มีผู้เสนอ ก็จะเปล่งคำว่า “สาธุ” พร้อมกัน
จากนั้นญาติโยมก็จะพากันถวายเครื่องปัจจัย
ไทยทานแด่ภิกษุสามเณรอื่น ๆ ทั้งวัด พระสงฆ์
รับแล้วจะอนุโมทนาและให้พรเป็นเสร็จพิธีจะ
ขาดไม่ได้ คือการเฉลิมฉลองโดยการจัดแห่ขบวน
กฐินมาที่วัดด้วยรถแห่เครื่องเสียงเครื่องดนตรี
อย่างเอิกเกริกสนุกสนาน

บรรณานุกรม

- อีต ๑๒ (ประเพณี ๑๒ เดือนของชาวไทยอีสาน). (๒๕๖๗). เข้าถึงเมื่อ ๒๐ กรกฎาคม. เข้าถึงจาก <https://www.kabinlocalgo.th/images/abt/pdf/Heath๑๒canal๑๔.pdf>
- อีตสิบสองคองสิบสี่. (๒๕๖๗). เข้าถึงเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม. เข้าถึงจาก <http://main.bangkokideaeasy.com/file/articlecenter/file๔๔๘.pdf>
- อีต ๑๒. (๒๕๖๗). เข้าถึงเมื่อ ๒๓ กรกฎาคม. เข้าถึงจาก https://cac.kku.ac.th/heet๑๒_kong๑๔/main_heet๑๒.html.
- ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดเพชรบูรณ์. (๒๕๖๗). เข้าถึงเมื่อ ๒๓ กรกฎาคม. เข้าถึงจาก https://www.phetchabun.go.th/main/content_geography.php

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

